

Anton Pavlovič Čehov

Izabrane pripovijesti

*S ruskog preveli:
Martin Lovrenčević
Iso Velikanović*

*Prijevode redigirao:
Zvonimir Bulaja*

eLektire.skole.hr

Sadržaj

Strah	3
Kuća s mezaninom	10
Mužici	21
Jonič	40
Slučaj iz prakse	52
Po službenom poslu	59
Rječnik	69

Strah

Pripovijest moga prijatelja

Dmitrij Petrovič Silin svršio je univerzitetske nauke i služio u Petrogradu, no s trideset se godina odrekao službe i zaposlio se seoskim gospodarstvom. Gospodarstvo mu nije loše napredovalo, ali mi se ipak činilo da on nije na svom mjestu i da bi dobro uradio kad bi opet otišao u Petrograd. Kad me je on, opaljen od sunca, siv od prašine, izmučen od posla dočekivao pred kapijom ili pred kućnim ulazom i zatim se za večerom borio s drijemom, i žena ga odvodila da spava, kao dijete, ili kad bi prevladao drijem i počinjao da svojim mekim, duševnim, kao molećivim glasom razlaže svoje lijepe misli, to u njemu nisam gledao domaćina ni agronoma, nego samo izmučenoga čovjeka, i bilo mi je jasno, da njemu ne treba nikakvoga gospodarstva, nego mu treba da prođe dan – pa hvala Bogu.

Volio sam se baviti kod njega, i dešavalo se da sam na njegovu imanju gostovao po koja dva-tri dana. Volio sam i njegovu kuću, i park, i veliki voćnjak, i rječicu, i njegovu filozofiju, ponešto mlitavu i napirlitanu, no jasnu. Volio sam valjda i njega samoga, premda ne mogu to reći pouzdano, jer sve do danas ne mogu da se snađem u svojim tadašnjim čuvstvima. Bio je to uman, dobar, nedosadan i iskren čovjek, ali se sjećam jako dobro da me je neugodno uzrujavalo kad mi je povjeravao svoje skrovite misli i nazivao naše odnose prijateljstvom, i ja sam osjećao nepriliku. U njegovu prijateljstvu za mene bilo je nešto nelagodno, tjeskobno, i ja bih s drage volje volio drugarske odnose.

Stvar je u tom da mi se je izvanredno sviđala njegova žena, Marija Sergejevna. Nisam bio zaljubljen u nju, ali mi se sviđalo njeno lice, oči, glas, hod, ginuo sam za njom kad je dugo nisam viđao, i moja uobrazilja nije u to vrijeme nikoga prikazivala tako voljno kao tu mladu, lijepu i pristalu ženu. Nisam prama njoj imao nikakvih određenih namjera i nisam sanjao ni o čemu, ali svaki put kad smo ostajali u dvoje, nekud sam se sjećao da me njen muž drži za svoga prijatelja, i hvatala me neprilika. Kad je svirala na klaviru moje omiljene pjesme, ili mi pripovijedala što zanimljivo, slušao sam u slast i u isti su mi mah tko bi znao zašto padale na pamet misli da ona ljubi svoga muža, da mi je on prijatelj i da me ona sama drži za njegova prijatelja, i ja sam mlitavio, postajao nespretnan i dosadan. Ona je opažala tu promjenu i obično je govorila:

– Vama je dosadno kad nema vašeg prijatelja. Treba poslati u polje po njega.

A kad bi došao Dmitrij Petrovič, govorila je:

– No, evo vam je sada došao prijatelj. Radujte se!

Tako je trajalo koje podrug godine.

Jednom, neke nedjelje u mjesecu srpnju, ja i Dmitrij Petrovič, kako nismo imali posla, odvezosmo se u veliko selo Klušino, da tamo kupimo za večeru zakusaka. Dok smo obilazili po dućanima, zapalo sunce i nastala večer, ona večer koje neću zaboraviti valjda nikad u životu. Pošto smo kupili sira, sličnog sapunu, i okamenjene kobasice, koja je zudarala na katran, otputismo se u gostionicu da upitamo nema li piva. Naš se kočijaš odvezao u kovačnicu da potkuje konje, i mi mu rekosmo da ćemo ga čekati kod crkve. Hodali smo, razgovarali, smijali se svojim kupnjama, a za nama je šuteći i tajanstvena lika, kao pandur, išao čovjek koji je u našem kotaru bio prozvan prilično neobičnim nadimkom: Četrdeset Mučenika. Taj Četrdeset Mučenika nije bio nitko drugi nego Gavrila Sjeverov, ili prosto Gavrjuška, koji mi je nekad bio sluga i ja sam ga otpustio radi pijanstva. Služio je i kod Dmitrija Petroviča, a i on ga otpustio, sve za onaj isti grijeh. Bio je ljuta pijanica, a i sva mu je uopće sudbina bila pijana i isto razuzdana kao i on sâm. Otac mu je bio svećenik, a mati plemkinja, po rodu je dakle pripadao k povlašćenomu staležu, no kako se god zagledavao ja u njegovo ispijeno, smjerno, vazda znojno lice, u riđastu bradu, koja mu već sijedi, u jadnu razderanu jaku i crvenu ispuštenu košulju, nisam nikako mogao ni traga naći onomu što se kod nas u društvu zove povlasticama. On je nazivao sebe obrazovanim čovjekom i pripovijedao da je učio u duhovnom učilištu, gdje nije svršio nauke, jer su ga otjerali radi pušenja; zatim je pjevao u vladičanskom zboru i koje dvije godine živio u manastiru, odakle su ga također otpravili, ali nisu više radi pušenja, nego radi »slabosti«. Propješačio je dvije gubernije, upućivao radi nečega molbe konzistorijama i različitim oblastima, četiri je puta bio pred sudom. Naposljetku zapao kod nas u kotaru, služio kao sluga, lugar, pisar, crkvenjak, oženio se razuzdanom udovicom kuharicom i konačno zagrezo u sluganski život, i tako se uživio u njegovu prljavštinu i smeće da je već i sâm govorio o svojem povlašćenom porijeklu s nekim nepovjerenjem, kao o nekakvom mitosu. U opisivano vrijeme lunjao je bez službe, izdavao se za konjskog vidara i lovca, a žena mu tumarala negdje bez glasa i traga.

Iz gostionice smo otišli k crkvi i sjeli u predvorju, očekujući kočijaša. Četrdeset Mučenika stao podalje i prinio ruku k ustima, da u nju smjerno kašljucne, dok ustreba. Bio je već mrak; silno je zaudarala večernja vlaga i mjesec se spremao da uzađe. Na čistom, zvjezdanom nebu bila su samo dva oblaka i, baš nad nama, jedan velik, drugi pomanji; oni su samotni, kao mati s djetetom, jurili jedan za drugim na onu stranu gdje je dogorijevao večernji suton.

– Divan je danas dan – reče Dmitrij Petrovič.

– Do izvanrednosti... – odobri Četrdeset Mučenika i smjerno kašljucne u ruku. – Kako ste to vi, Dmitrije Petroviču, izvoljeli smisliti da dođete ovamo? – zapita on umilnim glasom, očito želeći da zapodjene razgovor.

Dmitrij Petrovič ne odgovori ništa. Četrdeset Mučenika uzdahne duboko i izgovori tiho, ne gledajući nas:

– Stradavam jedino radi uzroka za koji moram odgovarati Svemogućemu Bogu. Ja sam dabome čovjek propalica i nesposoban, no vjerujte savjesti: bez komadića sam kruha i gori od psa... Oprostite, Dmitrije Petroviču!

Silin nije slušao, nego podnimio glavu pesnicama i mislio nešto. Crkva je stajala na kraju ulice, na visoku brijegu, i kroz rešetku na ogradi vidjeli smo rijeku, poplavne livade s one strane i jarku, grimiznu vatru u lomači, oko koje se kreću crni ljudi i konji. A dalje iza lomače opet svjetlašca: to je seoce... Tamo su pjevali pjesmu.

Na rijeci i ponegdje na livadi dizala se magla. Visoke, uske krpe magle, guste i bijele kao mlijeko, lebdjele su nad rijekom, zaslanjale odraze zvijezdama i kačile se za vrbe. Svaki su čas mijenjale svoj lik i činilo se da se jedne grle, druge se klanjaju, treće dižu k nebu

svoje ruke sa širokim popovskim rukavima, kao da se mole... One su valjda navele Dmitrija Petroviča na misao o priviđenjima i pokojnicima, jer se je okrenuo licem k meni i zapitao, sjetno se smješkajući:

– Kažite mi, dragi moj, zašto mi, kad hoćemo da pripovjedimo štogod strašno, tajanstveno i fantastično, ne crpemo materijal iz života, nego svakako iz svijeta priviđenja i zagrobnih sjena?

– Strašno je ono što je nerazumljivo.

– A zar vam je život razumljiv? Recite: zar vi život razumijete više nego zagrobni svijet?

Dmitrij sjedne tik uz mene, tako da sam na obrazu osjećao njegovo dihanje. U večernjem sumraku blijedo se suhonjavo lice njegovo činilo još bljeđim, a tamna brada crnjom nego čađ. Oči su mu bile tužne, iskrene i ponešto poplašene, kao da se sprema da mi pripovjedi nešto strašno. Gledao mi je u oči i nastavljao svojim po običaju molećivim glasom:

– Naš život i zagrobni svijet podjednako su nerazumljivi i strašni. Tko se boji priviđenja, mora se bojati i mene, i tih svjetala, i neba, jer ako smislimo valjano, sve to nije manje nedokučljivo i fantastično nego došljaci s onoga svijeta. Princ Hamlet nije se ubijao zato jer se je bojao onih prikaza, koje bi mu se možda javile u smrtnom snu; taj mi se njegov čuveni monolog sviđa, no da rekнем otvoreno, nikada mi nije dirao dušu. Priznajem vam, kao prijatelju, ponekad sam u turobnim časovima slikao sebi svoj smrtni čas, fantazija mi je pronalazila tisuće najmračnijih prikaza, i polazilo mi je za rukom da dovodim sebe do mučne egzaltacije, do mòrè, i to mi se, uvjeravam vas, nije činilo strašnijim od stvarnosti. Ne treba ni govoriti, da su strašne prikaze, ali strašan je i život. Ja, dragi moj, ne razumijem i bojim se života. Ne znam, možda sam i bolestan, šenut čovjek. Normalnomu se, zdravomu čovjeku čini da on razumije sve, da vidi i čuje, a ja sam eto izgubio to »čini se« i iz dana u dan trujem sebe strahom. Ima bolest – strah od prostranstva, i ja dakle bolujem od straha od života. Kad ležim u travi i dugo gledam kukca, koji se je rodio tek jučer i ništa ne razumije, to mi se čini da se njegov život sastoji od same strave, i u njemu gledam ja samoga sebe.

– A čega vas je zapravo strah? – zapitat ću ja.

– Svega me je strah. Ja po prirodi nisam čovjek duboka uma i malo se zanimam za takva pitanja kao što je zagrobni svijet, udesi čovječanstva, i uznosim se uopće rijetko u visinu pod nebesa. Meni je ponajviše strašna svagdašnjica, od koje se ne može sakriti nitko od nas. Nisam moćan da razlikujem šta je u mojim djelima istina i šta laž, i ona me uznemiruju; svjestan sam da su me životne prilike i odgoj zatvorili u tijesni krug laži, da mi sav život nije ništa drugo nego svakidašnja briga o tom da bih varao sebe i ljude i ne bih to opažao, i strah me je misli da se sve do smrti neću iskopati iz te laži. Danas ja radim nešto, a već sutra ne razumijem zašto sam to uradio. Stupio sam u Petrogradu u službu i uplašio se, došao sam ovamo da se zaposlim seoskim gospodarstvom, i opet sam se uplašio... Vidim da mi malo znamo, i zato se svaki dan varamo, bivamo nepravedni, klevećemo, izjedamo drugima život, trošimo sve svoje sile na tričarije koje nam nisu potrebne i smetaju nam da živimo, i to mi je strahota, jer ne razumijem čemu i komu treba sve to. Ja, dragi moj, ne razumijem ljude i bojim ih se. Strahota mi je gledati mužike, ja ne znam za kakve više svrhe stradavaju oni i čemu oni žive. Ako je život naslada, to su oni izlišni, nepotrebni ljudi; a ako je svrha i smisao životu u oskudici i neprobojnom, beznadnom neznanju, onda mi je nerazumljivo komu i čemu treba ta inkvizicija. Nikoga i ničega ne razumijem ja. Ded izvolite vi razumjeti ovo stvorenje! – reče Dmitrij Petrovič, pokazujući na Četrdeset Mučenika. – Zamislite se u to!

Kad je Četrdeset Mučenika opazio da smo ga mi obojica pogledali, kašljucne smjerno u pesnicu i reče:

– Kod dobre sam gospode bio uvijek vjeran sluga, no glavni su uzrok žestoka pića. Da me vi sad udostojite i date mi mjesto, ja bih poljubio svetačku sliku. Tvrda je moja riječ!

Prošao crkvenjak, u nedoumici nas pogledao i stao trgati za konopac. Zvono izbilo polako i otegnuto deset sati, oštro buneći večernju tišinu.

– No, deset je sati već! – reći će Dmitrij Petrovič. – Bilo bi nam već vrijeme da odemo. Jest, dragi moj – uzdahne on – da vi znate kako se ja bojim svojih svakidašnjih, životnih misli, u kojima se čini da nema valjda nikakve strahote. Da ne bih mislio, zabavljam se radom i nastojim da se umorim, da bih tvrdo spavao po noći. Djeca, žena – to je u drugih nešto obično, no kako je to meni teško, dragi moj!

Protrlja rukama lice, hukne i nasmije se.

– Kad bih vam mogao pripovjediti kakvog sam glupana odigrao ja u životu! – reče. – Svi mi govore: imate milu ženu, dražesnu djecu, a i vi ste krasan obiteljski čovjek. Misle da sam jako sretan i zavide mi. No, kad je skrenulo ovamo, reći ću vam tajom: sretni moj obiteljski život puki je žalosni nesporazum, i ja ga se bojim.

Blijedo mu je lice postalo nelijepo od napetog smiješka. On me obuhvati oko pasa i nastavi u pol glasa:

– Vi ste moj iskreni prijatelj, ja vam vjerujem i duboko vas cijenim. Prijateljstvo nam šalje nebo zato da bi se mogli iskazivati i spašavati od tajni koje nas gnjetu. Dopustite mi dakle da se okoristim vašim prijateljskim raspoloženjem prama meni i da vam iskažem svu istinu. Moj obiteljski život, koji se vama čini takvim zanosnim, glavna je moja nesreća i moj glavni strah. Oženio sam se neobično i glupo. Moram vam reći da sam prije svadbe ljubio Mašu do ludila i udvarao joj dvije godine. Prosio sam je pet puta, i ona me odbijala, jer je prama meni bila sasvim ravnodušna. Šesti put, kad sam, usijan od ljubavi, puzao na koljenima pred njom i molio je za ruku, kao za milostinju, pristala je... Ovako mi je rekla – »Ja vas ne ljubim, ali ću vam biti vjerna«... Takav sam uvjet prihvatio sa zanosom. Shvaćao sam tada šta to znači, no sada, kunem se Bogom, ne shvaćam. – »Ja vas ne ljubim, ali ću vam biti vjerna« – šta znači to? To je magla, pomrčina... Ljubim je danas isto onako silno kao i na svadbeni dan, a ona je, čini mi se, ravnodušna kao i prije, i valjda voli kad ja odlazim od kuće. Ne znam pouzdano ljubi li me ili ne ljubi, ne znam, ne znam, no mi živimo eto pod jednim krovom, govorimo jedno drugomu *ti*, spavamo zajedno, imamo djece, svojina nam je zajednička... Šta dakle znači to? Čemu je to? I razumijete li vi išta, dragi moj? Ljuta je to muka! Zato jer ništa ne razumijem u našim odnosima, mrzim ja čas nju, čas sebe, čas oboje zajedno, sve mi se zamrsilo u glavi, mučim sebe i tupim, a ona se kao usprkos ljepšâ svaki dan, postaje divna... Po mojem mišljenju, kosa joj je osobita, a smješka se ona kao nijedna ženska. Ljubim je, i znam da ljubim bez nade. Ljubav bez nade za ženu s kojom imaš već dvoje djece! Zar je to razumljivo i nije strašno? Zar to nije strašnije od priviđenja?

Bio je u takvom raspoloženju da bi bio govorio još jako dugo, no na sreću se začuo kočijašev glas. Došli naši konji. Sjedosmo u kočiju, a Četrdeset Mučenika skine kapu i popne nas obojicu s takvim izražajem kao da je već davno iščekivao priliku da se dodirne naših dragocjenih tjelesa.

– Dmitrije Petroviču, dopustite da dođem k vama – progovori on, jako migajući očima i naherene glave. – Iskažite božansku milost! Ginem od glada!

– Pa dobro – reče Silin. – Dođi, proživjet ćeš tri dana, a onda ćemo vidjeti.

– Na službu! – obradovao se Četrdeset Mučenika. – Doći ću odmah danas.

Do kuće je bilo šest vrsta. Dmitrij Petrovič, zadovoljan što se je najzad iskazao pred prijateljem, za cijelog me je puta držao oko pasa, i nije mi više govorio gorko i preplašen, nego veselo, kako bi se on, da mu je sreće u obitelji, vratio u Petrograd i zabavio se tamo naukom. Tužna je, govorio je, bila ona struja koja je tolike darovite mlade ljude otjerala na selo. Raži i pšenice ima mnogo kod nas u Rusiji, ali nikako nema kulturnih ljudi. Treba da se darovita, zdrava mladež bavi naukama, umjetnostima i politikom; drugačije postupati znači biti nepromišljen. Volio je filozofirati, i iskazivao je žaljenje što će se sutra u rano jutro rastati sa mnom, jer mora da otputuje na šumsku prodaju.

A ja sam bio u neprilici i sjeti, i činilo mi se da varam čovjeka. I u isti mi mah godilo. Gledao sam golemi, grimizni mjesec, koji je uzlazio, i zamišljao sam visoku, stasitu plavku, bljedoliku, vazda gizdavu, namirisanu nekim osobitim mirisom nalik na mošus, i bilo mi je nekud veselje kad sam mislio da ona ne ljubi svoga muža.

Kad smo se dovezli kući, sjedosmo za večeru. Marija se Sergejevna smijala i gostila nas našim kupnjama, a ja sam nalazio da joj je zaista osobita kosa i da se ona smješka kao nijedna ženska. Pazio sam za njom i želio sam u svakoj njenoj kretnji i pogledu vidjeti to da ne ljubi svoga muža, i činilo mi se da to vidim.

Dmitrij se Petrovič naskoro stade boriti s drijemom. Poslije večere je desetak minuta posjedio s nama i rekao:

– Kako vas volja, gospodo, ali ja moram sutra ustati u tri sata. Dopustite da vas ostavim. Nježno je poljubio ženu, stisnuo mi ruku snažno, sa zahvalnošću, i uzeo mi riječ da ću svakako doći iduće nedjelje. Da sutra ne bi prespavao, ode da prenoći u kućnom krilu.

Marija je Sergejevna kasno odlazila spavati, po petrogradskom, i ja sam se sad nekako tomu veselio.

– Dakle? – započet ću kad smo ostali sami. – Budite dakle tako dobri i odsvirajte što god.

Nisam želio muzike, ali nisam znao kako bih otpočeo razgovor. Ona sjedne za klavir i odsvira ne sjećam se što. Ja sam sjedio uz nju, gledao joj bijele, punačke ruke i nastojao da što bilo pročitam na hladnom, ravnodušnom licu njenu. No uto se ona nasmiješi nečemu i pogleda me.

– Vama je dosadno bez vašeg prijatelja – reče.

Ja se nasmijah.

– Za prijateljstvo bi bilo dovoljno dolaziti ovamo jedan put u mjesecu, a ja sam tu češće nego svake nedjelje.

Kad sam to izrekao, ustadoh i uzbuđen se prođoh amo tamo po sobi. Ustade i ona i ode prema kaminu.

– Šta bi vi da tim reknete? – zapita, uznoseći k meni krupne, jasne oči.

Nisam odgovorio ništa.

– Vi ste rekli neistinu – nastavi ona pošto je razmislila.

– Vi dolazite ovamo jedino radi Dmitrija Petroviča. Pa šta, vrlo se veselim. U naše se vrijeme rijetko dešava ikomu da vidi takvo prijateljstvo.

– Aha! – pomislim ja i zapitam, ne znajući šta bih kazao – Hoćete li da se prošetamo po parku?

– Neću.

Izidoh na terasu. Po glavi su mi prolazili trnci i bilo mi je hladno od uzbuđenja. Bio sam već uvjeren da će nam razgovor biti najništaviji i nećemo umjeti ništa da reknemo jedno

drugomu, ali da se te noći mora svakako dogoditi ono o čemu nisam smio ni da sanjam. Svakako noćas, ili nikad.

– Kako je lijepo vrijeme! – reći ću na glas.

– Meni je to svejedno – začuo se odgovor.

Uđem u gostinsku sobu. Marija je Sergejevna kao i prije stajala uz kamin, ruke zametnula za sebe, razmišljajući o nečem, i gledala u stranu.

– A zašto je to vama svejedno? – zapitam ja.

– Zato, jer mi je dosadno. Vama je dosadno samo bez vašeg prijatelja, a meni je uvijek dosadno. Uostalom... to vas ne zanima.

Sjeo sam za klavir i uhvatio nekoliko akorda, očekujući šta će ona reći.

– Vi se, molim, nemojte skanjivati – ona će, srdito me gledajući i kao da bi da zaplače od zlovolje. – Ako bi da spavate, to idite! Nemojte misliti, ako ste prijatelj Dmitrija Petroviča, da se morate i dosađivati s njegovom ženom. Ja neću žrtve. Izvolite, idite!

Nisam dabome otišao. Ona izišla na terasu, a ja ostao u gostinskoj sobi i kojih pet minuta prelistavao note. Zatim sam izišao i ja. Stajali smo uporedo u sjeni od zastorâ, a pod nama su bile stepenice, obasjane mjesečinom. Po cvjetnim se gredicama i po žutom pijesku u alejama otegle crne sjene drveća.

– I ja moram da odem sutra – rekoh.

– Dakako, kad muža nema kod kuće, to ne možete ostajati ovdje – izgovori ona porugljivo. – Zamišljam kako bi vi bili nesretni da se zaljubite u mene! Ded počekajte, ja ću jednom još da vam poletim o vrat... Vidjet ću s kakvom ćete stravom pobjeći od mene. To je zanimljivo.

Riječi su joj i blijedo lice bili srditi, no oči pune najnježnije strasne ljubavi. Gledao sam već to krasno stvorenje kao svoju svojinu, i sada sam prvi put opazio da su joj zlataste obrve, divne obrve, kakvih nisam vidio još nikada. Misao da je mogu ovoga časa privući k sebi, milovati, dirati joj divnu kosu, pričinila mi se u jedan mah tako neobičnom da sam se nasmejao i zaklopio oči.

– No, vrijeme je već... Laku noć – izgovori ona.

– Ja neću laku noć... – rekoh smijući se i idući za njom u gostinsku sobu. – Ja ću prokleti tu noć ako bude mirna.

Stišćući joj ruku i prateći je do vrata, vidio sam joj po licu da me razumije i da voli što je i ja razumijem.

Otišao sam u svoju sobu. Na stolu je kod mene ležala uz knjige kapa Dmitrija Petroviča, i to me podsjeti na njegovo prijateljstvo. Uzmem palicu i iziđem u park. Tamo se već dizala magla, i oko drveća i grmova obilazile su i grlile ih one iste visoke i uske prikaze što sam ih nedavno vidio na rijeci. Kako sam žalio što nisam mogao govoriti s njima!

U neobičnom providnom zraku isticao se jasno svaki listić, svaka kapljica rose – sve mi se to smješkalo u tišini, iza sna, i prolazeći kraj zelenih klupa sjetih se riječi iz neke Shakespearovne drame: kako slatko sniva mjesečina ovdje na klupi!

U parku je bio humak. Popeo sam se i sjeo. Morilo me je čarobno čuvstvo. Znao sam pozdano da ću ovoga časa grliti, privijati se k raskošnomu tijelu njenu, ljubiti zlatne obrve, i želio sam da ne vjerujem tomu, da draškam sebe, i bilo mi je žao što me je tako malo mučila i tako se brzo podala.

No uto se iznenada začuli teški koraci. U aleji se javio muškarac srednjega rasta, i odmah sam prepoznao u njemu Četrdeset Mučenika. Sjeo na klupu i duboko uzdahnuo, zatim

se tri puta prekrstio i legao. Za čas ustao i prevrnuo se na drugu stranu. Komarci i noćna vlaga smetali su mu da zaspi.

»Baš i jest život! – izgovori on. – Nesretan, gorak život!«

Gledajući njegovo mršavo, zgrbljeno tijelo i slušajući teške, promukle uzdahe, sjetio sam se još jednog nesretnog, gorkog života, koji se je danas isповjedio meni, i uhvatila me tjeskoba i strava radi moje blaženosti. Sišao sam s humka i pošao kući.

»Život je po njegovu mišljenju strašan – mislio sam – ne skanjuj se dakle s njim, trgaj ga, i dok te on nije udavio, uzimaj sve što mu se može oteti.«

Na terasi je stajala Marija Sergejevna. Šuteći sam je zagrlio i uzeo joj pomamno ljubiti obrve, sljepočice, vrat...

U mojoj mi je sobi govorila da me ljubi već odavno, dulje od godine dana. Prisezala mi ljubav, plakala, molila da je odvedem. Ja sam je neprestano vodio k prozoru, da je na mjesecini pogledam u lice, i činila mi se krasnim snom, i brže sam je grlio snažno, da bih povjerovao u zbiljnost. Odavno već nisam proživio takvih zanosâ... No ipak sam daleko, negdje na dnu duše osjećao neku nepriliku, i nije mi bilo voljko. U njejoj ljubavi za mene bilo je nešto nelagodno i tegotno, kao i u prijateljstvu Dmitrija Petroviča. To je bila velika, ozbiljna ljubav sa suzama i zakletvama, a ja sam htio da ne bude ničeg ozbiljnog – ni suzâ, ni zakletava, ni razgovorâ o budućnosti... Neka ta noć u mjesecini protrene u našem životu kao sjajan meteor i – basta.

Upravo u tri sata otišla je od mene, a kad sam ja, stojeći na vratima, gledao za njom, javi se odjednom na kraju hodnika Dmitrij Petrovič. Kad se je sastala s njim, zadrhtala je i propustila ga, i na svem joj je liku bila napisana odvratnost. On se nekako čudno nasmiješši, zakašljuca i uđe k meni u sobu.

– Tu sam jučer zaboravio svoju kapu... – reći će, ne gledajući me.

Našao je i obadvjema rukama nataknuo kapu na glavu, zatim pogledao moje zbunjeno lice, moje papuče, i izgovorio ne svojim, nego nekim neobičnim, promuklim glasom:

– Meni je valjda suđeno od rođenja da ništa ne razumijem. Ako vi razumijete što, onda... čestitam vam. Meni se mrači pred očima.

I on ode kašljucajući. Vidio sam zatim kroz prozor kako je sâm pred stajom prezao konje. Ruke su mu drhtale, žurio se i obazirao se na kuću; valjda mu je bila strahota. Zatim sjeo na tarantas i sa strašnim izražajem, kao da se boji potjere, ošinio konje.

Malo iza toga odvezao sam se i ja. Sunce je već izlazilo i jučerašnja se magla plaho privijala uz grmlje i brdeljke. Na sjedištu je sjedio Četrdeset Mučenika, koji je već bio stigao da se negdje napije, te je mljeo pijanu budalaštinu.

– Ja sam slobodan čovjek! – dovikivao je konjima. – Hej, vi, maline! Ja sam nasljedni počasni građanin, ako želite da znate!

Strah Dmitrija Petroviča, kojega mi nije nestajalo s pameti, zahvatio i mene. Mislio sam o onom što se je dogodilo, i nisam ništa razumijevao. Gledao sam gačce, i bilo mi je čudno i na strah što oni lete.

»Zašto sam to uradio? – pitao sam sebe u nedoumici i očaju. – Zašto je ispalo baš tako, a nije drugačije? Komu i čemu je trebalo to da ona ozbiljno ljubi mene i da on dolazi u sobu po kapu? Šta tu ulazi kapa?«

Toga sam istoga dana otputovao u Petrograd i sa Dmitrijem se Petrovičem i njegovom ženom nisam se više sastao ni jedan put. Kažu da oni i dalje žive zajedno.

1892.

Kuća s mezaninom

(Umjetnikova pripovijest)

I.

Bilo je to prije šest sedam godina, kad sam živio u jednom kotaru t-ske gubernije, na imanju vlastelina Bjelokurova, mlada čovjeka, koji je ustajao vrlo rano, hodao u prsluku, navečer pio pivo i sve mi se tužio da nigdje i ni u kom ne nailazi na suosjećanje. Živio je u parku, u sporednoj zgradi, a ja u starom vlasteoskom domu, u golemoj dvorani sa stupovima, gdje nije bilo nikakvog namještaja osim širokog divana, na kojem sam spavao, i još stola, na kojem sam slagao pasijans. Tu je uvijek, pa i za tiha vremena, brujalo nešto u starim amosovskim pećima,¹ a za oluje je sva kuća drhtala i činilo se da pršti na komadičke, i bilo je ponešto strašno, naročito po noći, kad bi odjednom munja osvijetlila svih deset velikih prozora.

Osuđen od udesa na stalnu besposlicu, nisam radio ama ništa. Po cijele sam sate gledao kroz svoje prozore na nebo, na ptice, na aleje, čitao sve što su mi donosili s pošte, spavao. Ponekad sam odlazio od kuće i do kasne večeri lutao kojekuda.

Jednom, kad sam se vraćao kući, zašao sam iznenada na neko nepoznato imanje. Sunce je već zalazilo, i po rascvaloj se raži otegle večernje sjene. Dva reda starih, nagusto posadenih, vrlo visokih jela stajala su kao dva neprekidna zida i stvarala mračnu, krasnu aleju. Lako sam prešao plot i pošao po toj aleji, kližući se po jelovim četinama, koje su tu pokrivala zemlju kolik je vršak. Bila je tišina, tama i tek visoko po vrsikama drhtala je ponegdje jarka zlatna svjetlost i prelijevala se kao duga u paukovim mrežama. Silno, gotovo zagušljivo mirisale su četine. Zatim sam skrenuo u dugu aleju. I tu je također zapuštenost i starost; lanjsko je lišće tužno šušalo pod nogama i u sumraku se među drvećem sakrivale sjene. Desno, u starom voćnjaku, preko volje je slabim glasom pjevala žutovoljka, valjda također starica. No eto je i lipama kraj; prošao sam pokraj bijelog doma s terasom i mezaninom, i preda mnom pukao odjednom pogled na vlastelinsko stanje i na prostran ribnjak s kupaonicom, s hrpom zelenih vrba, sa selom na drugoj obali, s visokim, uskim zvonikom, na kojem je plamtio krst, odsijevalo s njega sunce na zapadu. Na trenutak dahnuo na mene čar nečeg rođenog, vrlo poznatog, kao da sam već vidio nekad u djetinjstvu tu istu panoramu.

¹ Vrsta pneumatske peći koju je 1835. godine izumio ruski general-major Nikolaj Aleksejevič Amosov (1787-1868).

A kod bijele zidane kapije, koja je iz dvorišta vodila u polje, kod starinske jake kapije s lavovima, stajale su dvije gospođice. Jedna od njih, nešto starija, vitka, blijeda, jako lijepa, s cijelim plastom kestenaste kose na glavi, s malim, odrešitim ustima, bila je stroga izražaja te je jedva i svratila pažnju na mene; no druga, sasvim još mlađahna – bilo joj je 17-18 godina, nije više – također vitka i blijeda, velikih usta i krupnih očiju, pogledala me u čudu kad sam prolazio, rekla nešto engleski i zbunila se, i meni se učinilo da su mi odavno već poznata i ta dva mila lica. I vratio sam se kući s takvim osjećajem kao da mi se prisnio lijep san.

Naskoro iza toga, jednoga dana u podne, kad smo se ja i Bjelokurov šetali kraj kuće, iznenada se, šušteći po travi, dovezla u dvorište kočija na perima, u kojoj je sjedila jedna od onih gospođica. Bila je to starija. Dovezla se sa sabirnom listom za pogorioce. Ne gledajući nas, vrlo nam je ozbiljno i opširno pripovjedila koliko je kuća izgorjelo u selu Sijanovu, koliko je muškaraca, žena i djece ostalo bez krova i šta je nakan da uradi u prvi mah pogorjelački odbor, kojemu je ona sada članica. Pošto nam je dala da se potpišemo, spremila je listu i stala se odmah praštati.

– Vi ste sasvim zaboravili na nas, Petre Petroviču – reći će Bjelokurovu, pružajući mu ruku. – Dođite, a ako monsieur N. (rekla je moje prezime) htjedne da zaviri kako žive štovatelji njegova talenta, i izvoli doći k nama, to ćemo se mama i ja vrlo radovati.

Ja se poklonih.

Kad je otišla, stade Pjotr Petrovič pripovijedati. Ta je gospođica, po njegovim riječima, bila iz dobre porodice i zvala se Lidija Volčanjinova, a imanje na kojem je živjela s materom i sestrom, isto kao i selo na drugoj obali ribnjaka, zvalo se Šelkovka. Otac joj je nekad zauzimao ugledno mjesto u Moskvi i umro u rangu tajnog savjetnika. Uza sve svoje dobre prilike, Volčanjinovi su živjeli na selu, ne odlazeći odande i ljeti i zimi, i Lidija je bila učiteljica kod kuće u Šelkovki i dobivala 25 rubalja na mjesec. Trošila je na sebe samo te novce i ponosila se što živi o svojem trošku.

– Zanimljiva porodica – reče Bjelokurov. – Hajde da kojom prilikom odemo k njima. One će vam se jako veseliti.

Jednom poslije objeda, na neki blagdan, sjetili smo se Volčanjinovih i otputili se k njima u Šelkovku. One su, mati i obje kćeri, bile kod kuće. Mati, Jekaterina Pavlovna, nekad, kako se činilo, lijepa, a i sada još u godinama držeca, sjetna, rastresena, nastojala je da me zabavi razgovorom o slikarstvu. Kad je saznala od kćeri da ću ja možda doći u Šelkovku, sjetila se brže-bolje dvaju-triju mojih pejzaža koje je vidjela na izložbama u Moskvi, i sada je pitala šta sam htio iskazati na njima. Lidija, ili kako su je zvali kod kuće, Lida, govorila je više s Bjelokurovim nego sa mnom. Ozbiljna, ne smješajući se, pitala ga je zašto ne služi u zemstvu i zašto dosad nije bio ni na jednoj zemskoj skupštini.

– Nije lijepo, Petre Petroviču – govorila je prijekorno. – Nije lijepo. Sramota je.

– Istina je, Lida, istina – odobravalala je mati. – Nije lijepo.

– Sav je naš kotar u Balaginovim rukama – nastavi Lida, obraćajući se k meni. – On je i predsjednik uprave, i sve je službe u kotaru porazdavao svojim nećacima i zetovima, i radi što ga volja. Mladež treba da stvori iz sebe jaku stranku, no vi vidite kakva je kod nas mladež. Sramota je, Petre Petroviču!

Dok su govorili o zemstvu, mlađa je sestra, Ženja, šutjela. Nije učestvovala u ozbiljnim razgovorima, u porodici je još nisu držali za odraslu i kao malenu je zvali Misjus, jer je u djetinjstvu tako zvala *miss*, svoju guvernantu. Za sve me je vrijeme gledala radoznalo, a kad sam razmatrao u albumu fotografije, tumačila mi: »To je stric... To je krsni kum«, i potezala prstićem po portretima, i u isti me se mah djetinjski dodirivala svojim rame-

nom, i ja sam joj izbliza vidio slabe, nerazvijene grudi, tanka ramena, kosu i pomršavo tijelo, čvrsto stegnuto pasom.

Igrali smo *crocket* i *lawn-tennis*, šetali se po parku, pili čaj, zatim dugo večerali. Poslije goleme prazne dvorane sa stupovima bilo mi je nekako neprilično u toj nevelikoj lagodnoj kući, u kojoj nije bilo na zidovima uljenih slika, i služinčadi su govorili *vi*, i sve mi se činilo mladim i čistim, jer su bile prisutne Lida i Misjus, i sve je disalo urednošću. Za večerom je Lida opet govorila s Bjelokurovim o zemstvu, o Balaginu, o školskim bibliotekama. Bila je to živa, iskrena, uvjerena djevojka, i zanimljivo ju je bilo slušati, premda je govorila mnogo i glasno – možda zato jer je bila privikla da govori u školi. Za to je moj Pjotr Petrovič, kojemu je još iz studentskih vremena ostala manira da svaki razgovor svodi na prepirku, govorio dosadno, tromo i dugo, s očitom željom da bi se činio umnim i naprednim čovjekom. Gestikulirajući, izvrnuo je rukavom sud sa sosom i na stolnjaku se stvorila velika bara, ali se činilo da to osim mene nije opazio nitko.

Kad smo se vraćali kući, bio je mrak i tišina.

– Nije lijep odgoj u tom da nećeš proliti sos na stolnjak, nego u tom da nećeš primijetiti ako to učini tkogod drugi – reče Bjelokurov i uzdahne. – Jest, krasna je, inteligentna obitelj. Zaostao sam ja za valjanim svijetom, ah, kako sam zaostao! A sve sami poslovi, poslovi! Poslovi!

Govorio je o tom kako mnogo treba raditi, ako bi da budeš primjeren seoski gospodar. A ja sam mislio: kakav je on trom i lijen momak! Kad je o čemu bilo govorio ozbiljno, s naporom je otezao »e-e-e«, i radio je isto tako kako je govorio – sporo, vazda kasneći, promašujući rokove. U poslenost sam njegovu slabo vjerovao već zato jer je po cijele nedjelje vukao sa sobom u džepu listove koje sam mu predavao da otpravi na poštu.

– Najteže je – mrmljao je, idući uz mene – najteže je što radiš i ni u koga ne nailaziš na suosjećanje. Ni na kakvo suosjećanje!

II.

Stao sam odlaziti k Volčanjinovima. Obično sam sjedio na najdonjoj stepenici na terasi; morilo me nezadovoljstvo samim sobom, žalio sam svoj život, koji je prolazio tako brzo i nezanimljivo, i sve sam mislio kako bi valjalo istrgnuti sebi iz prsa srce, koje mi je toliko otežalo. A u isti su mah govorili na terasi, čulo se šuškanje haljinama, prelistavali su knjigu. Brzo sam priviknuo na to da Lida po danu prima bolesnike, razdaje knjige i često odlazi u selo gologlava, pod suncobranom, a navečer govori glasno o zemstvu, o školama. Ta vitka, lijepa, nepromjenito stroga djevojka s malim, pristalo ocrtanim ustima, suho mi je govorila svaki put kad se je započinjao poslovan razgovor:

– To vama nije zanimljivo.

Nisam joj bio simpatičan. Nije me voljela zato jer sam pejzažist i u svojim slikama ne prikazujem narodne potrebe, i što sam, kao što joj se činilo, ravnodušan za ono u što ona tako snažno vjeruje. Sjećam se, kad sam putovao bajkalskom obalom susreo sam djevojku Burjatkinju na konju, u košulji i u hlačama od modre pamučne tkanine; upitao sam je ne bi li mi prodala svoju lulu, a dok smo govorili, s prezirom je ona gledala moje evropsko lice i moj šešir, i za jednu joj minutu dodijalo da govori sa mnom, ciknula i odjurila. I Lida je isto tako prezirala u meni tuđinca. Vanjskim načinom nije nikako iskazivala svoju nesklonost prema meni, no ja sam je osjećao, i sjedeći na najnižoj stepenici na terasi srdio

se i govorio da liječiti mužike kad nisi liječnik znači varati ih, i da je lako biti dobrotvor kad imaš dvije tisuće desjatina.

A njena sestra, Misjus, nije vodila nikakvih briga, nego provodila život u potpunoj besposlici, kao i ja. Kad ustane ujutro, uzimala je odmah knjigu i čitala, sjedeći na terasi u velikom naslanjaču, tako da su joj se nožice jedva i dodirivale zemlje, ili se s knjigom sakrivala u lipovoj aleji, ili odlazila na kapiju u polje. Čitala je cio dan, pomamno gledajući u knjigu, i jedino zato što joj je pogled bivao ponekad sustao, preneražen i lice joj silno blijedjelo, mogao si se dosjetiti kako joj to čitanje umara mozak. Kad bih ja došao i ona me opazila, malo bi se rumenila, ostavljala knjigu i gledajući me u lice krupnim svojim očima živo mi pripovijedala šta se je dogodilo, na primjer, da se je u služinskoj sobi upalila čađ, ili da je sluga ulovio u ribnjaku veliku ribu. Na radne je dane bila na njoj obično svijetla košuljica i tamnomodra suknja. Šetali smo se zajedno, brali trešnje za slatko, vozili se u čamcu, a kad je skakala da dohvati trešnju ili veslala, kroz široke su joj se rukave svijetlile tanke, slabe ruke. Ili bih ja slikao studiju, a ona stajala uz mene i gledala u zanosu.

Jedne nedjelje, koncem srpnja, došao sam k Volčanjinovima ujutro oko devet sati. Hodao sam po parku, držeći se podalje od kuće, i tražio vrganje, kojih je toga ljeta bilo vrlo mnogo, i postavljao uz njih znamenja da ih zatim saberem zajedno sa Ženjom. Duhao je topao vjetar. Vidio sam kako su Ženja i njena mati, obje u svijetlim blagdanjim haljinama, prošle iz crkve kući, i Ženja pridržavala od vjetra šešir. Zatim sam čuo kako na terasi piju čaj.

Meni, bezbrižnomu čovjeku, koji je tražio opravdanja svojoj stalnoj besposlici, ta su ljetna blagdanja jutra po našim imanjinama bila uvijek neobično zamamna. Kad se zeleni vrt, još vlažan od rose, sav sija od sunca i čini se sretnim, kad kraj kuće miriše rezeda i oleandar, a mladež se tek vratila iz crkve i pije u vrtu čaj, i kad su svi tako milo odjeveni i veseli, i kad znaš da svi ti zdravi, siti, lijepi ljudi neće ništa raditi cio dugovetni dan, onda želiš da bi sav život bio takav. I sada sam mislio to isto i hodao po parku, spreman da hodam tako bez posla i bez svrhe cio dan, cijelo ljeto.

Došla Ženja s košaricom; bio joj je takav izražaj kao da je znala ili slutila da će mene zateći u parku. Sabirali smo gljive i govorili, a kad je ona što pitala, odlazila je unaprijed da bi mi vidjela lice.

– Jučer se kod nas u selu dogodilo čudo – reče ona. – Hroma je Pelageja bolovala cijelu godinu, nisu joj pomagali nikakvi doktori i ljekarije, a jučer joj bajala baba i prošlo je.

– To nije ništa osobito – reći ću ja. – Ne treba tražiti čudesa samo kod bolesnika i baba. Zar zdravlje nije čudo? A sam život? Što nije razumljivo, to i jest čudo.

– A vama nije strašno ono što nije razumljivo?

– Nije. Pojavama koje ne razumijem prilazim ja živo i ne pokoravam im se. Ja sam viši od njih. Čovjek mora biti svjestan da je viši od lavova, tigrova, zvijezda, viši od svega u prirodi, čak i viši od onoga što je nerazumljivo i čini se čudesnim, inače on nije čovjek, nego miš koji se boji svega.

Ženja je mislila da ja kao umjetnik znam mnogo i mogu istinski pogađati ono što ne znam. Željela je da je uvedem u oblast vječnog i krasnog, u taj viši svijet, u kojem sam ja, po njenu mišljenju, domaći čovjek, i govorila je sa mnom o Bogu, o vječnom životu, o čudesima. A ja, koji nisam dopuštao da ćemo ja i moja uobrazilja poslije smrti propasti zauvijek, odgovarao sam: »jest, ljudi su besmrtni«, »jest, nas očekuje vječni život«. A ona je slušala, vjerovala i nije zahtijevala dokaza.

Kad smo išli kući, ustavila se odjednom i rekla:

– Naša je Lida izuzetan čovjek. Zar nije istina? Ja je žarko ljubim i svakoga bih časa mogla za nju žrtvovati život. No recite – Ženja mi se prstom dodirne rukava – recite, zašto se vi neprestano prepirete s njom? Zašto se srdite?

– Zato jer ona nema pravo.

Ženja mahne glavom da to poriče, i suze joj se javile u očima.

– Kako je to nepojmljivo! – izgovori ona.

U to se vrijeme bila Lida tek vratila odnekud, stajala kod vanjskih stuba s bičem u ruku, stasita, lijepa, osvjetljena suncem, i nešto naređivala slugi. Žureći se i na glas se razgovarajući, primila je dva-tri bolesnika, zatim zaposlena, zabrinuta lica hodala po sobama, otvarala sad jedan ormar, sad drugi i odlazila u mezanin; dugo su je tražili i zvali k objedu, a došla je kad smo već bili pojeli juhu. Sjećam se tko bi znao zašto svih tih sitnih pojedinosti i volim ih, i sjećam se živo cijelog toga dana, premda se nije dogodilo ništa osobito. Poslije objeda je Ženja čitala, ležeći u dubokom naslanjaču, a ja sam sjedio na donjoj stepenici na terasi. Šutjeli smo. Cijelo su nebo bili prekrili oblaci, i zasipala rijetka, sitna kišica. Bila je vrućina, vjetar se bio već odavno stišao, i činilo se da nikad nema kraja tomu danu. Izišla k nama na terasu Jekaterina Pavlovna, sanljiva, s lepezom.

– O, mama – reći će Ženja, ljubeći joj ruku – tebi škodi da spavaš po danu.

One su se obožavale. Kad je jedna odlazila u park, druga je već stajala na terasi i gledajući u drveće dozivala: »oj, Ženja« ili: »mama, gdje si?« Uvijek su se zajedno molile i obje su jednako vjerovala, i dobro se razumijevale, pa i kad su šutjele. I prema ljudima su se držale jednako. Jekaterina se Pavlovna također brzo naučila na mene i zavoljela me, i kad ne bih došao dva-tri dana, slala je da dozna jesam li zdrav. Moje je studije gledala i ona sa zanosom, i s onakvom mi istom brbljavošću i isto onako iskreno kao i Misjus pripovijedala šta se je dogodilo, i često mi povjeravala svoje domaće tajne.

Ginula je od smjernosti pred svojom starijom kćerju. Lida se nije nikad umiljavala, govorila je samo o ozbiljnim stvarima; živjela je svojim zasebnim životom, i materi je i sestri bila onako isto sveta osoba kao što je mornarima admiral, koji vazda sjedi u svojoj kajiti.

– Naša je Lida izuzetan čovjek – govorila je često mati. – Zar nije istina?

I sada, dok je sipila kiša, govorili smo o Lidi.

– Ona je izuzetan čovjek – reče mati i priklopi tiho, zavjereničkim glasom, uplašeno se ogledavajući. – Takve treba po danu tražiti svijećom, premda se ja, znate, počinjem ponešto uznemirivati. Škola, apotečice, knjige – sve je to lijepo, no čemu krajnosti? Ta njoj su već dvadeset i četiri godine, vrijeme je razmisliti ozbiljno o sebi. Ovako uz knjige i apotečice nećeš ni opaziti, a život će proći... Treba se udavati.

Ženja, blijeda od čitanja, s izgnječenom frizurom, digne glavu i reći će kao samoj sebi, gledajući mater:

– Mama, sve je do volje božje!

I opet zaronila u čitanje.

Došao Bjelokurov u prsluku i izvezenoj košulji. Igrali smo croquet i lawn-tennis, zatim smo, kad se smračilo, dugo večerali, i Lida je opet govorila o školama i o Balaginu, koji je u svoje ruke zagrabio cio kotar. Kad sam te večeri odlazio od Volčanjinovih, ponio sam dojam dugog, dugog, besposlenog dana, s tužnom sviješću da se sve svršava na ovom svijetu, ma koliko bilo dugo. Do kapije nas je pratila Ženja, i možda zato jer je sa mnom provela cio dan od jutra do večera, osjetio sam da mi je bez nje kao nekako dosadno i da mi je bliska sva ta mila porodica; i prvi mi se put cijeloga ljeta prohtjelo da slikam.

– Recite, zašto živite vi ovako dosadno, ovako nekoloritno? – zapitat ću Bjelokurova kad sam s njim išao kući. – Moj je život dosadan, težak, jednoličan, jer ja sam umjetnik, neobičan čovjek, od mladih me dana istrkala zavist, nezadovoljstvo samim sobom, nevjera u svoj rad, ja sam vječiti siromah, ja sam skitalica, no vi, vi, zdrav, normalan čovjek, vlastelin, gospodin – zašto vi živite tako nezanimljivo, tako malo uzimate od života? Zašto se, na primjer, sve dosad niste zaljubili u Lidu ili u Ženju?

– Vi zaboravljate da ja ljubim drugu ženu – odgovori Bjelokurov.

To je govorio o svojoj prijateljici, Ljubovi Ivanovni, koja je s njim živjela u kućnom krilu. Vidio sam svaki dan kako se ta dama, puna, gojazna, dostojanstvena, nalik na ugojenu gusku, šeta po parku, u ruskoj haljini s đinđuhama, uvijek sa suncobranom, i služinčad je svejednako zove, sad da jede, sad da pije čaja. Prije koje tri godine bila je jedno kućno krilo unajmila za ljetovanje, pa tako i ostala da živi kod Bjelokurova, zauvijek, čini se. Bila je desetak godina starija od njega i strogo mu gospodovala, tako da ju je morao moliti za dopuštenje kad je odlazio od kuće. Često je jaukala muškaračkim glasom, i onda sam joj poručivao da ću se iseliti ako ne prestane; i prestajala je.

Kad smo došli kući, sjedne Bjelokurov na divan i zamišljen se namršti, a ja se ushodam po dvorani, osjećajući tiho uzbuđenje, kao zaljubljenik. Želio sam govoriti o Volčanjinovima.

– Lida može zavoljeti samo zemskog čovjeka, koji se isto kao i ona zanosi bolnicama i školama – rekoh. – O, takvoj djevojci za volju možeš ne samo da postaneš zemski čovjek, nego i da izgaziš željezne čizme, kao u priči. A Misjus? Kako je divna ta Misjus!

Bjelokurov progovori nadugo, otežući »e-e-e-e...«, o bolesti vijeka, pesimizmu. Govorio je uvjereno i takvim tonom kao da se prepire sa mnom. Stotine vrsta puste, jednolične, opaljene stepe ne mogu na tebe navaliti toliku čamu kao jedan čovjek, kad sjedi, govori i ne zna se kada će otići.

– Ne radi se o pesimizmu ni o optimizmu – rekoh razdražen – nego o tom da u devedeset i devet od stotine nema pameti.

Bjelokurov pomisli da to nišani na njega, uvrijedi se i ode.

III.

– U Malozjomovu je u gostima knez, pozdravlja te – rekla je Lida materi kad se je vratila odnekud i skidala rukavice. – Pripovijedao je mnogo zanimljivih stvari... Obećao je da će opet pokrenuti u gubernijskoj skupštini pitanje o medicinskoj postaji u Malozjomovu, no kaže: malo ima nade. – I obraćajući se k meni, reći će ona: – Oprostite, ja vazda zaboravljam da to vama ne može biti zanimljivo.

Osjetio sam srditost.

– A zašto ne bi bilo zanimljivo? – zapitam i slegnem ramenima. – Vama nije po volji da doznate moje mišljenje, no, uvjeravam vas, to me pitanje zanima živo.

– Je li?

– Jest. Po mojem mišljenju nikako ne treba medicinske postaje u Malozjomovu.

Moja srditost zahvati i nju; pogleda me zažmurenih očiju i zapita:

– A šta treba? Pejzaži?

– Ne treba ni pejzaža. Ništa ne treba tamo.

Bila je svukla rukavice i rasklopila novine koje su tek bili donijeli s pošte; za čas će reći tiho, očevidno se susprežući:

– U prošloj je nedjelji umrla Ana u porođaju, a da je u blizini bila medicinska postaja, bila bi ostala na životu. Trebalo bi, čini mi se, da i gospoda pejzažisti imaju nekih nazora o toj stvari.

– Ja o tom imam vrlo određen nazor, uvjeravam vas – odgovorih, a ona se zakrila od mene novinama, kao da ne želi slušati. – Po mojem mišljenju, medicinske postaje, bibliotečice, apotečice služe u današnjim prilikama jedino zarobljavanju. Narod je opleten velikim lancem, i vi ne cijepate taj lanac, nego jedino domećete nove karike – eto vam moga nazora.

Ona uznese k meni oči i podrugljivo se nasmiješi, a ja nastavim, nastojeći da uhvatim svoju glavnu misao:

– Nije to važno, što je Ana umrla u porođaju, nego što sve te Ane, Mavre, Pelageje od ranoga jutra do mraka grbe leđa, boluju od rada preko svojih sila, za svega života strepe za gladnu i bolesnu djecu, za svega se života boje smrti i bolēsti, za svega se života liječe, rano ocvjetavaju, rano stare i umiru u prljavštini i smradu; njihova djeca, kad odrastu, udaraju u te iste diple, i tako prolaze stotine godina, i milijarde ljudi žive gore nego životinje – jedino radi komadića kruha, i mori ih neprestani strah. Sva je strahota njihova stanja u tom što nemaju kada da razmisle o duši, nemaju kada da se sjete svoje slike i prilike; glad, zima, životni strah, silan rad, kao snježni su im usovi zakrčili sve putove k duševnomu radu, baš onomu koji razlikuje čovjeka od životinje i čini jedno jedino radi čega vrijedi živjeti. Vi im priskakujete u pomoć s bolnicama i školama, no tim ih ne oslobodavate od okova, nego ih naprotiv još jače zarobljujete, jer im unosite u život nove predrasude i tim uvećavate broj njihovih potreba, da i ne govorimo kako za meleme i za knjige moraju plaćati zemstvu, dakle još silnije grbiti leđa.

– Neću se prepirati s vama – reče Lida, spuštajući novine. – Čula sam već to. Reći ću vam samo jedno: ne valja sjediti skrštenih ruku. Istina je, mi ne spašavamo čovječanstvo i možda se u mnogom varamo, ali mi radimo ono što možemo, i mi imamo pravo. Kulturnomu je čovjeku najviša i najsvetija zadaća da služi bližnjima, a mi nastojimo služiti kako znamo. Vama se ne sviđa, no i ne možeš ugoditi svima.

– Istina je, Lida, istina – reče mati.

U Lidinoj se je prisutnosti ona uvijek plašila, a kad govori, nemirno virkala na nju, bojeći se da ne bi kazala što izlišno ili nezgodno; i nikad joj se nije protivila, nego se uvijek slagala: istina je, Lida, istina.

– Seljačka pismenost, knjige s jadnim poukama i dosjetkama i medicinske postaje ne mogu umanjiti ni neukost, ni smrtnost, isto kao što svjetlost iz vaših prozora ne može osvijetliti taj golemi park – rekoh ja. – Vi ne dajete ništa, vi svojim upletanjem u život tih ljudi stvarate samo nove potrebe, nov povod radu.

– Ah, Bože moj, ta mora se raditi štogod! – reče Lida zlovoljno, i po tonu joj se opazalo da ona moja rasuđivanja drži za ništava i prezire ih.

– Treba osloboditi ljude od teškog fizičkog rada – reći ću ja. – Treba olakšati njihov jaram, dati im da odahnu, da ne provode cio život kraj peći, korita i u polju, nego da bi imali i vremena da razmisle o duši, o Bogu, da bi mogli izdašnije iskazati svoje duševne sposobnosti. Svaki je čovjek pozvan na duševni rad – na neprestano traženje istine i smisla života. Učinite dakle da im bude nepotreban prosti životinjski rad, dajte im da se osjete na slobodi, i onda ćete vidjeti kakva su zapravo poruga te knjige i apotečice. Čim

čovjek spozna svoj istinski poziv, mogu ga zadovoljiti samo religija, znanosti, umjetnosti, a ne te tričarije.

– Osloboditi od rada! – osmjehne se Lida. – Zar se to može?

– Može. Primate na sebe jedan dio njihova rada. Da se svi mi, gradski i seoski žitelji, svi bez izuzetka, privolimo da između sebe razdijelimo rad što ga čovječanstvo uopće troši da udovolji fizičkim potrebama, ne bi svakomu od nas dopalo možda više od dva-tri sata na dan. Zamislite da svi mi, bogati i siromasi, radimo samo po tri sata na dan, a drugo nam je vrijeme slobodno. Zamislite još kako mi, da bi još manje ovisili od svoga tijela i manje radili, pronalazimo mašine koje zamjenjuju rad, nastojimo da na minimum smanjimo broj naših potreba. Da zakaljujemo sebe, svoju djecu, da se ne boje glada, zime, ne bismo neprestano drhtali za njihovo zdravlje, kao što dršču Ana, Mavra i Pelageja. Zamislite da se mi ne liječimo, ne držimo apoteke, tvornice duhana, pecare – koliko bi nam slobodnoga vremena preostalo na koncu konca! Svi mi zajedno posvećujemo tu dokolicu znanostima i umjetnostima. Kao što seljaci ponekad u zajednici opravljaju cestu, tako bi i svi mi skupa, u zajednici, tražili istinu i smisao života, i – ja sam uvjeren o tom – istina bi bila vrlo brzo nađena, čovjek bi se izbavio tog neprestanog, mučnog straha od smrti, što ga gnjete, pa i same smrti.

– No vi pobijate sebe – reče Lida. – Vi govorite: znanost, znanost, a sami poričete pismenost.

– Pismenost, kad čovjek ima prilike da čita samo cimere na krčmama i porijetko knjige koje ne razumije – takva se pismenost održava kod nas od Rjurikovih² vremena; Gogoljev Petruška³ čita već odavno, no selo je do današnjega dana ostalo onakvo kakvo je bilo za Rjurika. Nije potrebna pismenost, nego sloboda za široko iskazivanje duševnih sposobnosti. Nisu potrebne škole, nego univerze.

– Vi poričete i medicinu.

– Da. Ona bi bila potrebna samo za proučavanje bolesti, kao prirodnih pojava, a ne za njihovo liječenje. Ako već treba liječiti, ne treba da se liječe bolesti, nego njihovi uzroci. Uklonite glavni uzrok – fizički rad, i onda neće biti bolesti. Ne priznajem ja znanost koja liječi – nastavih uzbuđen. – Znanosti i umjetnosti, kad su istinske, ne teže za vremen-
skim ni za privatnim svrhama, nego za vječnim i općim – one traže istinu i smisao života, traže Boga, dušu, a kad ih prežu u dnevne potrebe i pitanja, u apotečice i bibliotečice, to one zamršuju i zatrpavaju život. Mi imamo mnogo liječnika, farmaceuta, jurista, mnogo se stvorilo pismenjaka, ali nikako nema biologa, matematika, filozofa, pjesnika. Sav um, sva se duševna energija utrošila da se zadovolje vremenite, prolazne potrebe... U učenjaka, pisaca i umjetnika vri posao, po njihovoj milosti rastu udobnosti životu sa svakim danom, množe se tjelesne potrebe, no do istine je još daleko, i čovjek ostaje kao i prije najgrabljivija i najprljavija životinja, i sve teži za tim da se čovječanstvo u svojoj većini izrodi i zauvijek izgubi svaku sposobnost za život. U takvim prilikama nema umjetnikov život smisla, i što je on darovitiji, to je neobičnija i nerazumljivija njegova uloga, jer kad se razmotri, izlazi da on radi za zabavu grabljivoj, prljavoj životinji, podržavajući pore-dak koji postoji. A ja neću da radim, i neću raditi... Ne treba ništa, neka zemlja propadne na dno pakla!

² Rjurik (? – 879.), varjaški (vikinški) i novgorodski knez, utemeljitelj kneževske i carske dinastije Rjurikoviča koja je vladala državom Kijevska Rus', Moskovskom kneževinom potom i carevinom Rusijom do 1598. godine.

³ Lik iz Gogoljevog romana *Mrtve duše* (1842.), sluga glavnog lika Čičikova.

– Misjuska, iziđi; – reče Lida sestri, jer joj se moje riječi očevidno učinile da su štetne mladoj djevojci.

Ženja pogleda tužno sestru i mater i iziđe.

– Takve mile stvari govore ljudi obično kad hoće da opravdaju svoju ravnodušnost – reče Lida. – Poricati bolnice i škole lakše je nego liječiti i učiti.

– Istina je, Lida, istina – odobri mati.

– Vi se prijetite da nećete raditi – nastavi Lida. – Vi očevidno visoko cijenite svoje radove. Prestanimo se dakle prepirati, mi se nećemo nikad složiti, jer i najnesavršeniju od svih biblioteka i apotečica, o kojima ste se maločas izjavili tako prezirno, pretpostavljam ja svim pejzažima na svijetu. – I odmah se obrati k materi i progovori sasvim drugačijim tonom: – Knez je jako izmršavio i silno se promijenio odonda kako je bio kod nas. Šalju ga u Vichy.⁴

Pripovijedala je materi o knezu da ne govori sa mnom. Lice joj se žarilo, a da skrije svoju uzbuđenost, nagla se nisko k stolu, kao da je kratkovidna, i pričinjala se kao da čita novine. Moja je prisutnost bila neugodna. Oprostio sam se i otišao kući.

IV.

Napolju je bila tišina; selo onkraj ribnjaka već je spavalo, nije se vidjelo ni jedno svjetlašće i samo se na ribnjaku tek malo svijetlili blijedi odsjevi zvijezda. Kod kapije s lavovima stajala je Ženja nepomično, očekujući mene, da me isprati.

– U selu svi spavaju – rekoh joj, nastojeći da joj u mraku razaberem lice, i spazih uperene u mene tamne, tužne oči. – I krčmar, i konjokradice spokojno spavaju, a mi, pristojni ljudi, žestimo jedan drugoga i prepiremo se.

Bila je sjetna kolovoska noć – sjetna zato, jer je već izbijao zadah jeseni; uzlazio je mjesec, pokriven grimiznim oblakom, i tek nešto osvjetljavao cestu i po stranama uz nju njive s ozimicom. Često su padale zvijezde. Ženja je uza me išla cestom i nastojala da ne gleda u nebo, da ne vidi zvijezde što su padale i nekako je plašile.

– Meni se čini, vi imate pravo – reče ona, sva drščući od noćne vlage. – Kad bi se ljudi svi zajedno mogli odati duševnomu radu, brzo bi doznali sve.

– Dabome. Mi smo viša bića, pa kad bismo zaista spoznali svu silu čovječjega genija i živjeli jedino za više svrhe, postali bi na koncu konca kao bogovi. Ali to neće nikada biti – čovječanstvo će se izroditi i geniju neće ostati ni traga.

Kad se kapija nije više vidjela, zastane Ženja i žurno mi stisne ruku.

– Laku noć – izgovori drščući; ramena joj je pokrivala samo košuljica, i ona se stisla od studeni. – Dođite sutra.

Bila mi je tjeskobna misao da ću ostati sam, rasrđen, nezadovoljan samim sobom i s ljudima: i ja sam nastojao da ne gledam više zvijezde što padaju.

– Ostanite još časak sa mnom – reći ću. – Molim vas.

Ljubio sam Ženju. Ljubio sam je valjda zato jer me je dočekivala i ispraćala, jer me je gledala nježno i zanosno. Kako joj je dirljivo lijepo bilo blijedo lice, tanki vrat, tanke ruke, njena slabost, besposlenost, njene knjige. A um? Slutio sam da je u nje neobičan um, za-

⁴ Grad u središnjoj Francuskoj, poznato lječilište.

nosila me širina njenih pogleda, možda zato jer je mislila drugačije nego stroga, lijepa Lida, koja me nije voljela. Sviđao sam se Ženji kao umjetnik, pobijedio sam joj srce svojim talentom, i strasno sam želio da slikam jedino za nju, i sanjao sam o njoj kao o svojoj maloj kraljici, koja će sa mnoni vladati tim selima, poljima, maglom, zorom, tom prirodom, divnom, čarobnom, no u kojoj sam se ja dosad osjećao bez ikakve nade samotnim i izlišnim.

– Ostanite još časak – zamolim. – Zaklinjem vas.

Skinuo sam sa sebe ogrtač i pokrio joj ozebla ramena; ona, od straha da se u muškom ogrtaču ne bi činila smiješnom i nelijepom, nasmije se i zbacila ga, a ja je u taj mah zagrlim i stanem joj obasipati poljupcima lice, ramena, ruke.

– Do sutra! – šapne ona i oprezno me zagrlila, kao da se boji da ne bi uznemirila noćnu tišinu. – Mi nemamo nikakvih tajni jedna od druge, moram odmah sve pripovjediti mami i sestri... To je tako strašno? Mama ništa, mama vas ljubi, no Lida!

Ona potrči prama kapiji.

– Zbogom! – dovikne.

A zatim sam koje dvije minute čuo kako trči. Nije mi se htjelo kući, a i nije bilo zašto da idem onamo. Zamišljen sam postojao malko i tiho se pošuljao natrag, da još pogledam kuću u kojoj ona živi, milu, naivnu, staru kuću, koja se činila da prozorima svoga mezanina gleda mene kao očima i razumije sve. Prošao sam kraj terase, sjeo na klupu kod čistine za lawn-tenis, u mraku pod starim brijestom, i gledao odande kuću. U prozorima na mezaninu, u kojem je živjela Misjus, bljesnula jarka svjetlost, zatim spokojna zelena svjetlost – to su lampu prekrili zaslonom. Uzele se kretati sjene... Bio sam pun nježnosti, tišine i zadovoljstva samim sobom, zadovoljstva što sam umio da se zanesem i zavolim, a u isti mah osjećao nepriliku od misli da baš u taj isti mah, nekoliko koraka od mene, u jednoj sobi u toj kući živi Lida, koja me ne voli, možda me nenavidi. Sjedio sam i sve čekao neće li izići Ženja, prisluškiavao sam i činilo mi se kao da razgovaraju u mezaninu.

Prošao otprilike sat. Zeleno se svijetlo ugasilo i nisu se vidjele sjene. Mjesec je već stajao visoko nad kućom i osvjetljavao vrt što spava, stazice; georgine i ruže u cvjetnjaku pred kućom jasno su se vidjele i činile se da su sve iste boje. Stalo jako zahlađivati. Izišao sam iz parka, digao s ceste svoj ogrtač i ne žureći se odšuljao se kući.

Kad sam sutradan poslije objeda došao k Volčanjinovima, bila su staklena vrata u park otvorena širom. Posjedio sam na terasi, očekujući da se za čas iza cvjetnjaka na čistini ili na kojoj aleji javi Ženja, ili da dopre iz soba njen glas; zatim sam otišao u gostinsku sobu, u jedaću sobu. Nije bilo ni žive duše. Iz jedaće sam sobe prošao dugim hodnikom u predsoblje, zatim natrag. Tu je u hodniku bilo nekoliko vrata i za jednim se vratima razlijegao Lidin glas.

– Vrani negdje... Bog... – govorila je glasno i otežući, valjda diktirajući. – Bog komadić poslo sira... Vrani... negdje... Tko je? – dovikne odjednom kad je čula moje korake.

– Ja sam.

– A! Oprostite, ne mogu odmah izići k vama, učim s Dašom.

– Je li Jekaterina Pavlovna u parku?

– Nije, ona je sa sestrom otputovala jutros k tetki, u penzensku guberniju. A na zimu će one valjda otputovati za granicu... – dometne pošto je pošutjela. – Vrani negdje... Bog komadić poslo sira... Jesi li napisala?

Izišao sam u predsoblje i ništa ne misleći stajao i gledao odande na ribnjak i na selo, a do mene je dopiralo:

– Komadić sira... Vrani negdje Bog komadić poslo sira...

I otišao sam s imanja onim istim putem kojim sam došao ovamo prvi put, samo obrnuto; najprije iz dvorišta u park, pokraj kuće, zatim lipovom alejom... Tu me stigao dječak i dao mi pisamce. »Pripovjedila sam sve sestri, i ona zahtijeva da se rastanem s vama – pročitao sam. – Nisam je mogla ogorčiti svojom nepokornošću. Bog će vam dati sreće, oprostite mi. Da vi znate kako gorko plačemo ja i mama!«

Zatim mračna lipova aleja, izvaljeni plot... Po onom polju, gdje je tada cvala raž i pućpurikale prepelice, sada su lunjale krave i sputani konji. Ponegdje se po brežuljcima jarko zelenila ozimica. Zaokupilo me trijezno, svakidašnje raspoloženje, i zastidio sam se svega što sam govorio kod Volčanjinovih, i kao i prije hvatala me dosada što živim. Kad sam došao kući, spakirao sam stvari i navečer otputovao u Petrograd.

* * *

Nisam više vidio Volčanjinovih. Nekako nedavno, putujući na Krim, sreo sam u vagonu Bjelokurova. Bio je kao i prije u prsluku i izvezenoj košulji, a kad sam ga zapitao za zdravlje, odgovorio je: »Hvala Bogu«. Razgovorili smo se. Imanje je svoje prodao i kupio drugo, pomanje, na ime Ljubovi Ivanovne. O Volčanjinovima mi nije saopćio mnogo. Lida, veli, živi kao i prije u Šelkovki i uči u školi djecu; pošlo joj je malo po malo za rukom da oko sebe okupi kolo ljudi, njoj simpatičnih, i oni su stvorili jaku stranku i na posljednjim zemskim izborima srušili Balagina, koji je dotle držao u rukama cio kotar. A o Ženji je Bjelokurov saopćio jedino to da ne živi kod kuće i ne zna se gdje je.

Počinjem već zaboravljati kuću s mezaninom i tek ponekad, kad slikam ili čitam, odjednom mi iznenada pada na pamet čas zeleno svjetlo u prozoru, čas zvuk mojih koraka, koji su se noću razlijevali po polju, kad sam se zaljubljen vraćao kući i od studeni trljao ruke. A još rjeđe, u časovima kad me mori samoća i kad se žalostim, sjećam se tmurno i malo mi se pomalo ne znam zašto počinje činiti da se i mene sjeća netko, da me čeka i da ćemo se sastati...

Misjus, gdje si ti?

1896.

Mužici

I.

Konobar u moskovskoj gostionici »Slavenski Bazar«, Nikolaj Čikiljdjejev, razbolio se. Obumrle mu noge i promijenio se hod, tako da se je jednom, idući hodnikom, spotaknuo i pao zajedno sa služavnikom na kojem je bila šunka s graškom. Morao je ostaviti službu. Što je bilo novaca, njegovih i ženinih, potrošio je na liječenje, nije više ničega bilo za život, dojadilo mu bez posla, i on odluči da mu valjda valja otići kući, na selo. Kod kuće je i lakše bolovati, i jeftinije živjeti, i ne govori se uludo: kod kuće pomažu zidovi.

Doputovao je u svoje Žukovo predvečer. U uspomenama iz djetinjstva prikazivalo mu se rođeno gnijezdo svijetlo, lagodno, udobno, a sada, kad je ušao u kućerak, čak se i uplašio: takav je bio mrak, tjesnoća i nečistoća. Žena Olga i kći Saša, koje su doputovale s njim, u nedoumici su zirkale na veliku prljavu peć, koja je zapremala gotovo pol sobe, a potamnijela od čađi i muha. Koliko je muha! Peć se naherila, grede se u zidovima iskrivile, i činilo se da će se kućerak razvaliti ovoga trena. U prednjem uglu, pokraj ikonâ, bile su prilijepljene cedulje s bocâ i komadi novinskog papira – to je mjesto slika. Siromaština, siromaština! Od odraslih nije nikoga bilo kod kuće, svi su želi. Na peći je sjedila djevojčica od kojih osam godina, bjeloglava, neumivena, ravnodušna; nije ih ni pogledala kad su ušli. Dolje se o bruklje trljala bijela mačka.

– Mic, mic! – vabne je Saša. – Mic!

– Ona nam ne čuje – reče djevojčica. – Ogluvjela je.

– Od čega?

– Tako. Istukli je.

Nikolaj i Olga razabrali su na prvi pogled kakav je tu život, ali ne rekoše ništa jedno drugomu; šuteći, zbacije sa sebe svežnjeve i iziđoše na ulicu šuteći. Kuća im je bila treća od kraja i činila se najsiromašnijom, najstarijom po izgledu; druga nije bila bolja, zato je na trećoj bio gvozden krov i zastorčići na prozorima. Ta je kuća, neograđena, stajala za sebe i u njoj je bila gostionica. Kuće se poredale u jedan red, i cijelo je selo, tiho i sjetno, sa vrbama, bazgama i oskorusama koje gledaju iz dvorišta, bilo ugodno na oko.

Iza seljačkih imanja započinjao se nagao i strm obronak k rijeci, tako da se je u glini ogolilo ponegdje golemo kamenje. Po strmini, oko toga kamenja i jama koje su izrovali lončari, vijugale se staze, u cijelim se gomilama nagomilale rbine porazbijanog suđa, sad smeđe, sad crvene, a tamo se dolje razastirala prostrana, ravna, jarko zelena livada, pokošena već, i po njoj plandovalo sad seljačko stado. Rijeka je bila jednu vrstu od sela, krivudava, s divnim načičkanim obalama, iza nje opet prostrana livada, stado, duge povor-

ke bijelih gusaka, zatim isto kao i s ove strane strm uspon, a gore na visu selo s crkvom s pet kupola, i malo podalje vlastelinski dom.

– Lijepo je ovdje kod vas! – reče Olga krsteći se prema crkvi. – Uživajte, Gospode Bože!

Baš u taj mah zazvoniše zvona za večernju. (Bilo je uoči nedjelje.) Dvije male djevojčice, koje su vukle vedro s vodom, ogledale se k crkvi da poslušaju zvonjavu.

– U ovo vrijeme u »Slavenskom Bazaru« objeđuju... – izgovori Nikolaj sanjarski.

Sjedeći na kraju obronka, vidjeli su Nikolaj i Olga kako zalazi sunce, kako nebo, zlatno i grimizno, odsijeva u rijeci, u crkvenim prozorima i u svem uzduhu, nježnom, spokojnom, neiskazano čistom, kakvog nema nikad u Moskvi. A kad je sunce zapalo, prođe stado uz bleku i revanje, doletješe s one strane guske – i sve umuknu, tiha se svjetlost ugasi u zraku i brzo stade nadirati večernja tama.

Međutim se vratili stari, otac i mati Nikolajeva, suhonjavi, zgrbljeni, bezubi, oboje jednako rasta. Došle i žene – snahe, Marja i Fjokla, koje su onkraj rijeke radile kod vlastelina. Marja, žena brata Kirjaka, imala je šestoro djece, Fjokla, žena brata Denisa, koji je otišao u vojnike, dvoje; i kad je Nikolaj ušao u sobu te spazio cijelu porodicu, sva ta velika i mala tjelesa, u kolijevkama i po svim uglovima, i kad je vidio s kakvom pomamom starac i žene jedu crni kruh, umačući ga u vodu, to rasudi da mu nije valjalo dolaziti ovamo, bolesnomu, bez novaca, i još s porodicom – nije mu valjalo!

– A gdje je brat Kirjak? – zapita kad su se pozdravili.

– Kod trgovca je lugar – odgovori otac – u šumi. Ne bi bio loš čovjek, ali se silno opija.

– Nije privredljiv! – progovori plačljivo starica. – Ljudi su naši ljuti pijanci, ne nose u kuću, nego iz kuće. I Kirjak pije, a šta da se taji grijeh, i starac zna put u gostionicu. Razgnjevila se Carica nebeska.

Poradi gostiju postaviše samovar. Čaj je zaudarao na ribu, šećer je bio ogrižen i siv, po kruhu i suđu tumarali su žohari; mrsko je bilo piti, i razgovor je bio mrzak – svejednako o nevolji i o bolestima. No nisu bili stigli da ispiju i po čašu, kad sa dvorišta zaori glasan, otegnut, pijan krik:

– Ma-arja!

– Kao da dolazi Kirjak – reći će starac – mi o vuku, a vuk na vrata.

Svi se stišali. A za malo vrijeme opet onaj isti krik, surov i otegnut, kao ispod zemlje:

– Ma-arja!

Marja, starija snaha, pobjede, pritisne se uz peć, i nekako je čudno bilo vidjeti toj plećatoj, jakoj, nelijepoj ženi izraz prepasti na licu. Kći njena, ona ista djevojčica koja je sjedila na peći i činila se ravnodušnom, odjednom zaplače na glas.

– A šta ti, kolero? – izdere se na nju Fjokla, lijepa žena, također jaka i plećata. – Neće te valjda ubiti!

Od starca doznade Nikolaj da se Marja boji živjeti u šumi s Kirjakom i da on, kad se opije, dolazi svaki put po nju i pri tom galami i tuče ju nemilice.

– Ma-a-rja! – razlegao se krik baš pred vratima.

– Branite me, za milog Boga, rođeni – zamuca Marja, dišući tako kao da je spuštaju u vrlo hladnu vodu – branite me, rođeni...

Zaplakaše sva djeca, koliko ih je god bilo u sobi, a gledajući njih, zaplače i Saša. Začuo se pijan kašalj, i u sobu uđe visok mužik, crne brade, sa zimskom šubarom na glavi, i jer mu se uz tmurno svijetlo iz lampice nije vidjelo lice – strašan. To je bio Kirjak. Pristupi k

ženi, izmahne se i udari je pesnicom u lice, a ona ne izdade ni glasa, omamljena od udara, nego samo prisjede i odmah joj na nos udari krv.

– Takva sramota, sramota – gundao je starac, penjući se na peć – pred gostima! Takav grijeh!

A starica je sjedila šuteći, zgrbljena, i mislila o nečem; Fjokla je njhala kolijevku... Osjećajući očito da je strahovit, i zadovoljan s tim, zgrabi Kirjak Marju za ruku, odvuče je k vratima i zarikne kao zvijer, da bi se činio još strahovitijim, no u taj mah opazi goste i zastane.

– A, doputovali... – izgovori, puštajući ženu. – Rođeni bratac s obitelji...

Pomoli se prema ikonama, teturajući, razrogačenih pijanih, crvenih očiju, i nastavi:

– Bratac s obitelji doputovao u roditeljski dom... iz Moskve, dakle. Prvoprijestolni, to jest, grad Moskva, majka gradovima... Oprostite...

Spusti se na klupu uz samovar i stade piti čaj, glasno srčući iz zdjelice, a svi su šutjeli... Ispio desetak čaša, zatim se skljusio na klupu i zahrkao.

Stadoše lijegati da spavaju. Nikolaja smjestili na peći uz starca; Saša legla na pod, a Olga otišla sa ženama u sušu.

– E-eh, mila moja – govorila je, liježući uz Marju – suze ne pomažu jadu! Trpi, to ti je sve! Sveto pismo kaže: ako te tko udari po desnom obrazu, podmetni mu lijevi... E-eh, mila moja!

Zatim je tihim glasom, pjevuckajući, pripovijedala o Moskvi, o svojem životu, kako je služila sobaricom u mebliranim sobama.

– A u Moskvi su kuće velike, zidane – govorila je – crkava ima mnogo, premnogo, četrdeset puta četrdeset, mila moja, a u kućama su sve sama gospoda, i tako su lijepi, i tako pristojni!

Marja reče da nije nikad bila ne samo u Moskvi nego ni u svom kotarskom gradu; bila je nepismena, nije znala nikakvih molitava, nije znala čak ni »očenaš«. Ona i druga snaha, Fjokla, koja je sad sjedila podalje i slušala – obje su bile do krajnosti neuke i nisu ništa mogle da razumiju. Obadvije nisu voljele svoje muževe; Marja se bojala Kirjaka, te kad bi ostajala s njim tresla se od straha i svaki se put omamljivala uz njega, jer je silno zaudarao na votku i duhan. A Fjokla, na pitanje nije li joj nemilo bez muža, odgovori zlovoljno:

– Ta ne bilo ga!

Razgovorile se i stišale se...

Bilo je pohladno, a uz sušu je na sav glas kukurijekao pijetao, smetao da spavaju. Kad je modrikasta, jutarnja svjetlost probijala već na sve pukotine, ustane Fjokla tihano i iziđe, i iza toga se čulo kako je otrčala nekud, lupkajući bosim nogama.

II.

Olga pođe u crkvu i povede Marju. Kad su stazom silazile k livadi, bile su obje vesele. Olgji se milio prostrani kraj, a Marja je osjećala u jetrvi blisko, rođeno čeljade. Izlazilo je sunce. Nisko nad livadom lebdio je sanljivi jastreb, rijeka je bila mutna, magla se šuljala kojekud, no na onoj strani na visini pružio se već trak svjetlosti, crkva se sjala, a u vlastelinskom su parku bijesno grajali gaćci.

– Starac nije loš – pripovijedala je Marja – no baka je stroga, sve se tuče. Svoga smo kruha imali do poklada, kupujemo brašno u gostionici – pa se ona srđi; mnogo, veli, jedete.

– E-eh, mila moja! Trpi, to ti je sve. Rečeno je: dođite svi utruđeni i obremenjeni.

Olga je govorila dostojanstveno, pjevuckajući, i hod joj je bio kao u hodočasnice, brz i žustar. Svaki je dan čitala evanđelje, čitala na glas, kao pojac, i mnogo nije razumijevala, no svete su je riječi dirale do suza, i takve je riječi kao što su »aše« i »dondeže«⁵ izgovarala sa slatkim srčanim zamiranjem. Vjerovala je u Boga, u božju mater, u ugodnike božje; vjerovala da ne smiješ na žao činiti nikomu na svijetu – ni prostim ljudima, ni Nijemcima, ni Ciganima, ni Židovima, i teško čak i onima koji ne žale životinje; vjerovala je da tako piše u svetim knjigama, i zato joj je kad je izgovarala riječi iz svetog pisma, pa i nerazumljive, lice postajalo samilosno, ganuto i svijetlo.

– Otkud si ti rodod? – zapita Marja.

– Iz vladimirske gubernije. No odavno su me već uzeli u Moskvu, od osam godinica.

Dođoše k rijeci. S one strane, baš uz vodu, stajala je neka ženska i svlačila se.

– To je naša Fjokla – prepoznala je Marja – otišla je preko rijeke u vlastelinski dvor. K nadglednicima. Bezobrazna je i jezičava – strahota!

Fjokla, crnih obrva, s raspuštenom kosom, mlada još i krepka, kao djevojka, bacila se s obale, zabrčkala nogama po vodi i od nje se raširili na sve strane valovi.

– Bezobrazna je – strahota! – ponovi Marja.

Preko rijeke je bila udešena klimava brv, i baš ispod nje, po čistoj, providnoj vodi, plivale su povorke glavatih bodorki. Na zelenim grmovima koji su gledali u vodu blistala se rosa. Duhnula toplina, nastala milota. Kakvo je krasno jutro! I kakav bi po svoj prilici krasan život bio na tom svijetu, da nema nevolje, strahovite, bezizlazne nevolje, od koje ne možeš nigdje da se sakriješ! Trebalo je sad samo obrazreti se na selo, pa je živo padalo na pamet sve jučerašnje i – čar sreće, kakva se je pričinjala uokolo, nestajao je za tren.

Dođoše u crkvu. Marja zastade na ulazu i nije se usudila ići dalje. Nije se usudila ni sjesti, premda su službu navijestili tek za devet sati. Tako je i stajala cijelo vrijeme.

Kad su čitali evanđelje, svijet se odjednom stade micati da propusti vlastelinsku porodicu; uđoše dvije djevojke u bijelim haljinama, sa šeširima širokih oboda, i s njima pun, rumen dječak u matroskom kostimu. Njihova pojava dirne Olgu; od prvoga je pogleda riješila da je to čestit, obrazovan i lijep svijet. A Marja ih je gledala ispod oka, mrko, nujno, kao da to nisu ušli ljudi, nego nemani koje bi mogle zgaziti ako se ne ukloni.

A kad bi đakon iskliknuo što basom, svaki joj se put pričinjao klik: »Ma-arja!« – i ona bi zadrhtala.

III.

U selu su bili doznali za dolazak gostiju, i već poslije službe se okupilo u kuću mnogo svijeta. Došli i Leoničevi, i Matvejičevi, i Iljičovi, da čuju glas o svojim rođacima koji služe u Moskvi. Sve žukovske dječake koji su bili pismeni vodili su u Moskvu i davali ih samo za gostioničke sluge i konobare (kao što su iz sela onkraj rijeke davali samo u pe-

⁵ Crkveno-staroslavenski: *aše* – ako, kada, čak; *dondeže* – dok, sve dok, do tada.

kare), i tako se uobičajilo izdavna, još za kmetstva, kad je neki Luka Ivanič, žukovski mužik, sada već legendaran, koji je služio kao bufetski konobar u jednom moskovskom klubu, primao k sebi u službu samo svoje zemljake, a ovi, kad dođu do moći, poručivali su po svoje rođake i namještalih ih u krčmama i gostionicama: i od toga vremena nisu žitelji iz okolice zvali selo Žukovo drugačije nego »Hamskaja« ili »Holujevka«. ⁶ Nikolaja su odvezli u Moskvu kad mu je bilo jedanaest godina, a namjestio ga Ivan Makarič, iz porodice Matvejičevih, koji je tada služio kao kazališni sluga u vrtu »Ermitaž«. I sada je Nikolaj govorio poučno, obraćajući se k Matvejičevima:

– Ivan je Makarič moj dobrotvor, i ja sam dužan da se obdan i obnoć molim za njega Bogu, jer po njemu sam postao valjan čovjek.

– Baćuška moj – progovori plačljivo visoka starica, sestra Ivana Makariča – i ništa se ne čuje o njemu, golubanu.

– Zimus je služio kod Omona, ⁷ a u ovoj sezoni, kako se je čulo, negdje izvan grada, u vrtovima... Ostario je! Nekad se je znalo događati, kad je ljetni posao, da donosi kući po desetak rubalja na dan, no sada su svuda popustili poslovi, muči se starkerla.

Babe i žene gledale su Nikolaju noge, obuvane u pustene čizme, i blijedo lice njegovo, i govorele tužno:

– Nisi ti privredljiv, Nikolaje Osipiču, nisi privredljiv! Otkud!

I svi su mazili Sašu. Navršila je već deset godina, ali je bila malena rasta, vrlo mršava, i na oko joj se moglo dati kojih sedam godina, ne više. Među drugim djevojčicama, opaljenima od sunca, rđavo ošišanim, obučenima u duge izlinjale košulje, ona se je, bijela bjelcata, s krupnim, tamnim očima, s crvenom vrvčicom u kosi, činila zgodnom, kao da je zvjerka koju su uhvatili na slobodi i donijeli u kuću.

– Ona mi zna i čitati! – pohvali se Olga, nježno gledajući kćer. – Počitaj, čedo! – reče, dohvatajući iz ugla evanđelje. – Ti počitaj, a pravoslavni će poslušati.

Evanđelje je bilo staro, teško, u kožnom vezu, s otrcanim krajevima, i od njega udari zadah, baš kao da su u sobu ušli kaluđeri. Saša uzvije obrve i započne na glas, pjevuckajući:

– »A kad otiđoše, anđeo gospodnji... javi se u snu Josipu, govoreći: 'ustani i uzmi dijete i mater njegovu'«...

– Dijete i mater njegovu – ponovi Olga i sva se zacrvni od uzbuđenja.

– »I bježi u Egipat... i budi tamo, dok ti ne rekнем...«

Pri riječi »dok« ⁸ nije Olga izdržala nego zaplakala. Gledajući ju, zajeca Marja, zatim sestra Ivana Makariča. Starac se zakašlje i uzvrpolji da obdari unuku, ali nije ništa našao i samo odmahne rukom. A kad se završilo čitanje, raziđoše se susjedi svojim kućama, ganuti i vrlo zadovoljni s Olgom i Sašom.

Kako je bio blagdan, ostade porodica cio dan kod kuće. Starica, koju su i muž, i snahe, i unuci, svi podjednako zvali bakom, nastojala je da sve radi sama; sama je ložila peć i postavljala samovar, sama odlazila i na plandište i zatim gundala da su je izmorili radom. I

⁶ Slugansko ili sužanjnsko selo.

⁷ Charles Aumont, pravim imenom vjerojatno Charles Solomon (1823-1907), francuski poduzetnik vjerojatno porijeklom iz Alžira, kazališni impresario, osnivač i vlasnik više popularnih kazališta, kavana, restorana, kafešantana, varijetea i javnih kuća u Moskvi; prvi je u Rusiji prikazivao filmove.

⁸ Ranije spomenuti staroslavenski *dondeže* (дондеже).

sve se brinula da ne bi tko pojeo izlišan zalogaj, da ne bi starac i snahe sjedili besposleni. Čas bi joj se pričulo da krčmarove guske ulaze odostrag u njen povrtnjak, pa je istrkivala iz kuće s dugim štapom i zatim pol sata na sav glas vikala kod svoga kupusa, uvelog i suhog kao što je i ona sama; čas joj se činilo da se vrana prikrada k pilićima, te je uz psovke jurila na vranu. Srdila se i gundala od jutra do mraka i često nadavala toliku viku da su na ulici zastajali prolaznici.

Sa svojim je starcem postupala neprijazno, krstila ga sad ležakom, sad kolerom. Bio je to netemeljit, nepouzdan mužik, te da ga nije ona tjerala neprestano, ne bi on možda nika-ko ni radio, nego bi samo sjedio na peći i razgovarao. Dugo je pripovijedao sinu o nekim svojim neprijateljima, tužio se na krivice što ih tobože trpi svaki dan od susjedâ, i dosad-no ga je bilo slušati.

– Jest – pripovijedao je, a podbočio se. – Jest... Nedjelju dana iza uzvišenja svetoga krsta prodao sam sijeno po trideset kopejaka pud, dobrovoljno... Jest... Dobro... Vozim ja dakle izjutra sijeno dobrovoljno, ne diram nikoga; u zao čas, gledam – izlazi iz krčme seoski knez Antip Sjedeljnikov. »Kuda voziš, ovakoviću onakoviću?« – i mene iza uha.

A Kirjaka je u mamurluku ljuto boljela glava, i stid ga je bilo brata.

– Eto šta stvara votka. Ah, Bože mili! – gundao je, stresajući bolnu glavu. – A vi, braćo i sestrice, oprostite za volju božju, ja to i sâm ne volim.

Radi blagdana kupili su u krčmi sleđa i kuhali juhu od sleđeve glave. U podne sjedoše svi da piju čaj, i pili su ga dugo, do znoja, te se činilo da su nabuhli od čaja, i tek onda stadoše srkati juhu, svi iz jednog lonca. A sleđa sakrila baka.

Navečer je lončar na obronku palio lonce. Dolje na livadi igrale su djevojke kolo i pjevale. Svirala je harmonika. I onkraj rijeke gorjela je također jedna peć i pjevale su djevojke, i iz daljine se to pjevanje činilo da je skladno i nježno. U krčmi i oko nje bučali su mužici; pjevali su pijanim glasovima, svi u neskladu, i tako se psovali da je Olga uzdrhtavala i govorila:

– Ah, ljudi božji!...

Bilo joj je na čudo što se psovanje čuje bez prestanka, i što glasnije i dulje od svih psuju starci, kojima je već vrijeme umirati. A djeca i djevojke slušali su to psovanje i nisu nika-ko bili u neprilici, i vidjelo se da su na to navikli od kolijevke.

Prošla ponoć, pogasile se peći i ovdje i na onoj strani, a dolje na livadi i u krčmi sve se još veselili. Starac i Kirjak, pijani, uhvatili se za ruke i gurajući jedan drugog ramenima, došli k suši, gdje su ležale Olga i Marja.

– Okani je se – nagovarao ga starac – okani je se... Ona je mirna žena... Grjehota je...

– Ma-arja! – zavikne Kirjak.

– Okani se... Grjehota je. .. Ona je zgodna žena.

Obojica su postojali časak pred sušom i pošli.

– Ja vo-lim poljsko cvije-će! – zapjeva odjednom starac visokim, pronicavim tenorom.

– Po li-vadama skupljati!

Zatim ispljunuo, ružno se ispsovao i otišao u kuću.

IV.

Baka postavila Sašu uz svoj povrtnjak i naložila joj neka pazi da ne bi ušle guske. Bio je vruć dan u kolovozu. Krčmarove su se guske mogle odostrag provući u povrtnjak, no sada su bile zaposlene, skupljale kod krčme zob, mirno razgovarajući, i jedino je gusan visoko dizao glavu, kao da želi pogledati ne ide li baba sa štapom; druge su guske mogle doći odozdol, no te su pasle sada daleko preko rijeke, otegle se po livadi kao duga bijela girlanda. Saša postoji malo, a kad je vidjela da guske ne dolaze, ode k obronku.

Tamo spazi najstariju kćer Marjinu, Motjku, koja je stajala nepomično na golemu kame-
nu i gledala u crkvu. Marja je rađala trinaest puta, ali joj ostalo samo šestoro i sve same
djevojčice, ni jedan dječak, i najstarijoj je bilo osam godina. Motjka je bosa, u dugoj košu-
lji, stajala na pripeci, sunce je žeglo ravno u tjeme, ali ona to nije primjećivala i kao da se
okamenila. Saša stade uz nju i reče, gledajući u crkvu:

– U crkvi živi Bog. Kod ljudi gore lampe i svijeće, a kod Boga kandila, crvena, zelena,
modra, kao očice. Noću hoda Bog po crkvi, i s njim presveta Bogorodica i Nikolaj ugod-
nik – cap, cap, cap... A crkvenjaka hvata strava, strava! E-eh, mila moja – priklopi,
oponašajući mater. – A dok bude konac svijeta, sve će se crkve uznijeti na nebo.

– Sa zvo-ni-ma? – zapita Motjka basom, otežući svaku slovku.

– Sa zvonima. A dok bude konac svijeta, dobri će otići u raj, a srditi će gorjeti u ognju
navijek i neugašljivo, mila moja. Mojoj će mami i Marji također kazati Bog: vi niste ni-
komu činile našao i zato idite nadesno, u raj; a Kirjaku će i baki kazati: a vi idite nalijevo,
u oganj. I tko jede mrsno jelo, i njega će u oganj.

Pogleda u vis k nebesima, razrogačenih očiju, i reče:

– Gledaj u nebesa, ne žmirkaj! – vide se anđeli.

Motjka uze također gledati u nebo, i minuta prođe u šutnji.

– Vidiš li? – zapita Saša.

– Ne vidi se – izgovori Motjka basom.

– A ja vidim. Mali anđelčići lete po nebu i krilašcima titraju, titraju, kao da su komarčići.

Motjka razmisli malko, gledajući u zemlju, i upita:

– Baka će gorjeti?

– Hoće, mila moja.

Od kamena sve do dolje prostirao se jednak, položiti obronak, pokriven mekom zelenom
travom, i hvatala te želja da je darneš ili da poleškariš na njoj. Saša legne i otkotrlja se
dolje. Motjka, ozbiljna stroga lica, daščući, legne isto tako i otkotrlja se, i pritom joj se ko-
šulja zadere do ramena.

– Kako mi je sad smiješno! – reći će Saša u zanosu.

Upute se obadvije gore da se još jedan put skotrljaju, no u taj se mah začuo poznati vriš-
tavi glas. Oh, kakva je to strahota! Baka, bezuba, koščata, grbava, s kratkom sijedom ko-
som koja joj se vitla na vjetru, dugim je štapom tjerala od povrtnjaka guske i vikala:

– Sav ste kupus izgazile, proklete, pocrkale, tri puta proklete, vi kuge, grom vas potu-
kao!

Ona smotri djevojčice, baci štap, digne šibu, te uhvati Sašu za vrat prstima, suhim i tvrdim kao rogulje, i uzme je šibati. Saša je plakala od boli i straha, i za to vrijeme gusan, gegajući se s noge na nogu i ispružena vrata, prišao k starici i šiknuo nešto, a kad se je vratio k svomu jatuu, to ga sve guske pozdravile s odobravanjem: ga-ga-ga! Onda se baka prihvati da šiba Motjku, i pri tom se Motjki opet zaderala košulja. U očaju, na glas plačući, pođe Saša kući da se potuži; za njom je išla Motjka, koja je također plakala, no basom, ne otirući suzâ, i lice joj je bilo već tako mokro kao da ga je umočila u vodu.

– Ljudi božji! – zaprepasti se Olga, kad su njih dvije ušle u sobu. – Carice nebeska!

Saša uze pripovijedati, a u taj mah, uz pronicavu krik i psovanje, uđe baka, rasrdi se Fjokla, i u sobi nastade graja.

– Ništa, ništa! – tješila je Olga, blijedeci, rastrojena, milujući Saši glavu. – Ona je baka, grjehota je srditi se na nju. Ništa, čedo.

Nikolaj, kojega je već bila izmučila ta neprestana krika, glad, zagušljivi zrak, smrad, koji je već mrzio i prezirao siromaštvo, koji se je od žene i kćeri stidio za svog oca i mater, spusti s peći noge i progovori srdit, plačnim glasom, obraćajući se k materi:

– Vi je ne smijete tući! Vi nemate nikakvog potpunog prava da je tučete!

– No, ti crkavaš tamo na peći, ništarijo! – pakosno mu dovikne Fjokla. – Sotona vas je i donio, vas gotovane!

I Saša, i Motjka, i sve djevojčice koliko ih je bilo, zbile se na peći u kut, Nikolaju za leđima, i odande slušale sve to šuteći, u strahu, i čulo se kako im kucaju mala srca. Kad u porodici ima bolesnik koji boluje već odavno i nema mu nade, onda se događaju takvi časovi, gdje mu svi bliski plaho, tajom, na dnu duše žele smrt; i jedino djeca boje se smrti bliskog čovjeka i pri misli o njoj osjećaju uvijek stravu. I sada su djevojčice prigušena dah, s tužnim izrazom na licima, gledale Nikolaja i mislile o tom da će on nabrzo umrijeti, te im se htjelo plakati i kazati mu nešto prijazno, samilosno.

On se privijao uz Olgu, kao da kod nje traži zaštite, i govorio joj tiho, drhtavim glasom:

– Olja, mila, ne mogu ja više ovdje. Nema mi snage. Za Boga miloga, zaradi Krista nebeskog, piši svojoj sestrici Klavdiji Abramovni, neka prodaje i zalaže sve što je kod nje, neka šalje novaca, mi ćemo da otputujemo odavde. O, Gospode – nastavlja je u jadu – da mi je makar jednim okom pogledati na Moskvu! Da bi mi se ona makar i prisnila, majčice!

A kad je pala večer i soba se smračila, nastade takva čama da je teško bilo izgovoriti riječ. Srdita baka nakvasila u zdjelici kore raženog kruha i sisala ih dugo, cio sat. Marja pomuzla kravu, donijela muzlicu s mlijekom i postavila je na klupu; zatim je baka prelijevala iz muzlice u krčage, također dugo, ne žureći se, očito zadovoljna što sada, o gospojinskom postu, nitko neće piti mlijeka i ono će ostati cijelo cjelcato. I tek malo, maličak, odli-la je u tanjurić za Fjoklino dijete. Kad su ona i Marja odnijele krčage u podrumak, Motjka se odjednom trgne, spuže s peći, priđe klupi, gdje je stajao drveni čanak s korama, i plju-sne mlijeka iz tanjurića u čanak.

Kad se je baka vratila u sobu, prihvati se opet svojih korica, a Saša i Motjka, sjedeći na peći, gledale su je i godilo im je što se je omrsila i sada će već otići u pakao. Utješile se i legle spavati, i Saša je, zapadajući u san, zamišljala sudnji dan: gori velika peć, kao lončarska, i nečastivi s rogovima, kao u krave, crn crncat, tjera baku u oganj dugim štapom, kao što je ona sama maloprije tjerala guske.

V.

Na veliku gospojinu, pred jedanaest sati navečer, djevojke i momci koji su se veselili dolje na livadi nadadoše odjednom krikom i vrisku i potrčaše k selu; a oni koji su sjedili gore, na kraju obronka, nisu u prvi mah nikako mogli razumjeti zašto je to.

– Požar! Požar! – razlegao se dolje očajan krik. – Gorimo!

Oni koji su sjedili gore ogledali se i prikazala im se strašna, neobična slika. Na jednoj od krajnjih kuća, na slamnom krovu, stajao je ognjen stub, visok jedan hvat, pa sukljao i razasipao na sve strane iskre, kao da prska fontana. I odmah se sav krov razgorio jarkim plamenom, i začulo se praskanje ognja.

Mjesečina se smračila, i crvena, drhtava svjetlost obuhvatila već cijelo selo; po zemlji su hodale crne sjene, zaudaralo na paljevinu; a oni koji su trčali odozdol, svi se zaduhali, nisu mogli da govore od drhtavice, gurali se, padali i nenavikli na jarko svijetlo vidjeli loše i nisu se prepoznavali. Bilo je strašno. Naročito je strašno bilo to što su iznad vatre, u dimu, letjeli golubovi, a u krčmi, gdje još nisu znali za požar, pjevali i dalje i svirali na harmonici, kao da se nije ništa dogodilo.

– Gori stric Semjon! – zaviknuo netko gromkim, surovim glasom.

Marja se vrzla oko svoje kuće, plakala, lamala rukama, cvokotala zubima, premda je požar bio daleko, na drugom kraju; izišao Nikolaj u pustenim čizmama, poistrkivala djeca u košuljicama. Kod redarove kuće uzeli udarati u gvozdenu ploču. Bum, bum, bum... razleglo se zrakom, i od tog čestog, neumirljivog zveka stezalo se srce i zeblo. Babe su stajale sa svetačkim slikama. Iz dvorišta su istjerivali na ulicu ovce, telad i krave, iznosili sanduke, kožuhe, kace. Vranac ždrijebac, kojega nisu puštali u ergelu jer se je ritao i ranjavao konje, pušten na slobodu protrčao i jedan i dva puta selom, topćući i hržući, pa se odjednom zaustavio pred kolima i stao ih udarati stražnjim nogama.

Zazvonili i na onoj strani, u crkvi.

Oko kuće koja je gorjela bila je žega i tolika svjetlost da se je na zemlji jasno vidjela svaka travčica. Na jednom od sanduka što su stigli da izvuku sjedio je Semjon, riđast nosat mužik, s kapom duboko nabijenom na glavu, do ušiju, u kratku kaputu; žena mu je ležala ničice, u nesvjestici, i jecala. Neki starac od osamdesetak godina, onizak, s velikom bradom, nalik na gnoma, a nije bio ovdašnji, ali ga se očito ticao požar, hodao je uz njih, bez kape, s bijelim svežnjicem u rukama; od cele mu odsijevao oganj. Seoski knez Antip Sjedeljnikov, crnomanjast i crnokos kao Ciganin, priđe kući sa sjekirom i porazbija prozore, jedan za drugim – tko zna zašto, zatim stade cijepati stube.

– Žene, vode! – vikao je. – Štrcaljku da-ajte! Mičite se!

Oni isti mužici, koji su još maločas pijančili u krčmi, vukli su štrcaljku. Svi su bili pijani, spoticali se i padali, i svima je bio nemoćan izraz i suze u očima.

– Djevojke, vode! – vikao je knez, također pijan. – Mičite se, djevojke!

Žene i djevojke strkivale su dolje gdje je bio izvor i vukle gore puna vedra i kablice, izljevale ih u štrcaljku i opet otrkivale. Vukle su vodu i Olga, i Marja, i Saša, i Motjka. Pum-pale su vodu žene i dječaci, cijev je pištala, a seoski knez upravljao cijev sad u vrata, sad u prozore i prstom zadržavao mlaz, tako da je pištao još oštrije.

– Junak si od oka, Antipe! – čuli se glasovi koji su mu odobrali. – Upni se!

A Antip je srljao u trijem, u vatru i vikao odande:

– Pumpajte! Potrudite se, pravoslavci, kad se je dogodila takva nesretna zgoda!

Mužici su u hrpi stajali do njih, nisu ništa radili nego gledali u vatru. Nitko nije znao čega bi se prihvatio, nitko nije ništa umio, a unaokolo su bili stogovi žita, sijeno, suše, gomile suhoga granja. Stajali su tu i Kirjak, i starac Osip, njegov otac, obojica napiti. I kao da želi opravdati svoju besposlicu, govorio je starac obraćajući se k ženi koja je ležala na zemlji:

– Šta se mlataraš, kumo! Kuća je pokarana – šta ćeš!

Semjon se obraćao sad k jednomu, sad k drugomu, i pripovijedao otkud je buknula vatra:

– Baš taj starkelja, sa svežnjicem, dvorski službenik generala Žukova... Bio je kuhar kod našega generala, carstvo mu nebesko! Dolazi večeras: »pusti me, veli, da prenoćim«... No, ispili smo po čašicu, zna se... Žena se zavrzla oko samovara – da starkelju napoji čajem, ali u zao čas namjestila samovar u trijemu, pa vatra iz cijevi udarila ravno u krov, eto ti na. Zamalo da nismo izgorjeli i mi. I kapa je izgorjela starcu, takva grjechota.

A u željeznu su ploču udarali neumorno i često zvonili u crkvi preko rijeke. Olga, sva u svjetlosti, bez daha, gledala je prestravljena crvene ovce i rumene golubove, koji su lijetali po dimu, i trčali sad dolje, sad gore. Činilo joj se da joj se ta zvonjava kao oštar trn zabolja u dušu, da požaru neće nikad biti kraja, da se je izgubila Saša... A kad se u kući s gromotom srušio strop, to je od misli da će sad izgorjeti svakako cijelo selo oslabila i nije više mogla da vuče vodu, nego sjedila na obronku, a vedrice metnula uza se; uz nju i niže sjedile su žene i na sav glas kukale kao za pokojnikom.

No uto se s one strane, s gradskog majura, dovezli se na dvojim kolima namještenici i radnici i dovezli štrcaljku. Dojahao na konju student u bijeloj razdrljenoj bluzi, vrlo mlad. Zalupkali sjekirama, naslonili ljestve na sjek koji je gorio, i uz njih se uzverala petorica u jedan mah, a ispred sviju student, koji se je crvenio i vikao oštrim, promuklim glasom i takvim tonom kao da mu je gašenje požara navadan posao. Rastavljali su kuću, gredu za gredom: raznijeli staju, plot i najbliži stog.

– Ne puštajte da krhaju! – razlegli se u svjetini oštri glasovi. – Ne puštajte!

Kirjak se uputi prema kući odlučna lica, kao da želi spriječiti došljake neka ne krhaju, no jedan ga radnik okrene natrag i udari po vratu. Začuo se smijeh, radnik udari još jedan put, Kirjak pade i četveronoške otpuže natrag u svjetinu.

Dođoše s one strane dvije lijepe djevojke sa šeširima – valjda sestre studentove. Stajale su podalje i gledale požar. Raznesene grede nisu više gorjele, ali se silno dimile; student, koji je radio s cijevlju, upravljao je mlaz čas na te grede, čas na mužike, čas na žene koje vuku vodu.

– Žorž! – dovikivale su mu djevojke prijekorno i uznemirene. – Žorž!

Požar se dokrajčio. I tek kad su se stali razilaziti primijetiše da je već svanuće, da su svi blijedi, ponešto zagasiti – tako se uvijek čini u rano jutro, kad se na nebu gase posljednje zvijezde. Na razlasku su se mužici smijali i podrugivali kuharu generala Žukova i kapi koja je izgorjela, htjelo im se već da požar izvrnu u šalu, i kao da im je čak i bilo žao što se je požar dokončao tako brzo.

– Vi ste, gospodine, dobro gasili – reći će Olga studentu. – Trebalo bi vas k nama, u Moskvu: tamo je gotovo svaki dan požar.

– A zar ste vi iz Moskve? – zapita jedna od gospođica.

– I jesam. Moj je muž služio u »Slavenskom Bazaru«. A ovo mi je kći – pokaže ona Sašu, koja je bila ozebla i privijala se uz nju. – I ona je Moskovka.

Obadvije gospođice rekoše nešto francuski studentu, i on dade Saši dvadeset kopejaka. Starac Osip opazi to, i na licu mu se odmah zasja nada.

– Hvala Bogu, vaše visokoblagođe, nije bilo vjetra – reče on obraćajući se k studentu – jer bi bili pogorjeli za jedan sat. Vaše visokoblagođe, dobra gospodo – nadoveže zbunjeno, za jedan ton niže – svanuće je hladno, da se je ogrijati... za pol boce molio bih vašu milost.

Nisu mu ništa dali, te on zahuče i odšulja se kući. Olga je iza toga stajala na kraju i gledala kako se oba voza prevoze skelom, kako livadom idu gospoda; na onoj ih je strani čekala kočija. A kad je došla kući, pripovjedi mužu u zanosu:

– A tako su dobri! A tako su lijepi! A gospođice su kao kerubinčići.

– Ne bilo ih! – pakosno izgovori sanljiva Fjokla.

VI.

Marja je držala sebe za nesretnu i govorila da bi jako željela umrijeti; Fjokli je naprotiv bio po volji taj život: i siromaština, i nečistoća, i neprestane psovke. Jela je što su davali i nije razbiralala; spavala gdje joj se i na čemu desilo; pomije je izlivala pred same stube: ispljusne ih s praga i još se bosih nogu prođe po bari. I ona je od samog prvog dana zamrzila Olgu i Nikolaja baš zato jer im se nije sviđao taj život.

– Da vidim šta ćete vi ovdje jesti, plemići moskovski! – govorila je zlorado. – Da pogleda-am!

Jednog jutra – bilo je to već početkom rujna – donijela Fjokla odozdol dva vedra vode, rumena od studeni, zdrava, lijepa; u to su vrijeme Marja i Olga sjedile za stolom i pile čaj.

– Čaja i šećera! – izgovori Fjokla podrugljivo. – Kakve ste vi gospođe – nadoveže, kad je spustila vedra – uvele modu da svaki dan pijete čaj. Samo pazite da ne bi nabrekle od čaja! – nastavi, s nenavišću gledajući Olgu. – Nagojila u Moskvi nevaljalštinom njušku, debeljka!

Izmahne se obramnicom i udari Olgu po ramenu, tako da su obje jetrve samo pljesnule rukama i izgovorile:

– Ah, ljudi božji.

Iza toga ode Fjokla na rijeku prati rublje, i cijelim je putem psovala tako glasno da se je čulo u kući.

Prošao dan. Nastalo dugo jesensko večerje. U sobi su motali svilu; motali su svi, osim Fjokle: ona je bila otišla preko rijeke. Svilu su uzimali iz tvornice u blizini, i sva je porodica zarađivala pomalo na njoj – dvadesetak kopejaka na nedjelju.

– Bolje je bilo za vlastelinâ – govorio je starac, motajući svilu. – I radiš, i jedeš, i spašavaš, sve po svom redu. Za objed su ti šči i kaša, za večeru isto tako šči i kaša. Krastavaca je i kupusa bilo po miloj volji: jedi od volje, koliko ti srce želi. I strogosti je bilo više. Svatko je pazio na sebe.

Svijetlila je samo jedna lampica, koja je gorjela tmurno i dimila se. Kad bi tko zaslonio lampicu te velika sjena pala na prozor, vidjela se jarka mjesečina. Starac Osip pripovijede

dao je bez žurbe kako su živjeli prije oslobođenja od kmetstva, kako su po ovim istim mjestima gdje se sad živi tako nemilo i siromaški lov lovili s goničima, s hrtovima, sa Pskovljanima, i na hajkama pojili mužike votkom, kako su u Moskvu mladoj gospodi odlazili cijeli transporti postrijeljane peradi, kako su nevaljalce šibali ili odašiljali za kaznu na tversko imanje, a dobre nagrađivali. I baka je pripovjerala štošta. Svega se je sjećala, baš svega. Pripovijedala je o svojoj gospođi, dobroj, bogobojažljivoj ženi, kojoj je muž bio lupaća i razuzdanik, i sve joj se kćeri pouđavale Bog te pita kako: jedna je pošla za pijanca, druga za purgara, treća je tajom odvedena (i sama baka, koja je tada bila djevojka, pomagala je u otmici), i sve su brzo pomrle od tuge, kao i mati njihova. A kad se je sjetila toga, baka je čak i zaplakala malo.

Odjednom pokucao netko u vrata, i svi zadrhtali.

– Čiča Osipe, pusti me da prenoćim!

Ušao malen, ćelav starčić, kuhar generala Žukova, onaj isti kojemu je izgorjela kapa. Sjeo, poslušao i stao također spominjati i pripovijedati svakakve zgode. Nikolaj je, sjedeći na peći, objesio noge, slušao i pitao sve o jelima koja su prigotavljali gospodi. Govorili su o isjeckanom mesu, kotletima, različitim juhama, sosovima, i kuhar, koji je također sve dobro pamtio, kazivao je jela kakvih danas nema; bilo je, na primjer, jelo koje se je zgotavljalo od volovskih očiju i zvalo se »kad se ujutro probudiš«.

– A jesu li onda prigotavljali kotlete maréchal? – upita Nikolaj.

– Nisu.

Nikolaj prijekorno zaklima glavom i reče:

– Eh vi, jadni kuhari.

Djevojčice su, sjedeći i ležeći na peći, gledale dolje i ni da bi trenule; činilo se da ih ima vrlo mnogo – kao kerubinâ u oblacima. Pripovijesti su im se milile; uzdisale su, zadržavale i blijedjele čas od zanosa, čas od straha, a baku, koja je pripovijedala zanimljivije od svih, slušale su bez predaha, bojeći se i da se ganu.

Šuteći su polijegali da spavaju; a stari, uzbuđeni od pripovijedanja, uzrujan, mislili su o tom kako je lijepa mladost, iza koje, bila ona kakva mu drago, preostaje u uspomenama samo nešto živo, radosno, dirljivo, i kako je strašno hladna ta smrt, koja je pred vratima – bolje i da ne misliš o njoj! Lampica se ugasila. I pomrčina, i dva prozorčića, oštro osvijetljena mjesečinom, i tišina, i škripa kolijevke, podsjećali su tko bi znao zašto jedino na to da je već protekao život, da ga nećeš vratiti nikako... Zadrijemaš, zaneseš se, i odjednom te netko hvata za rame, duha ti u obraz – i nema ti sna, tijelo kao da ti je zamrlo od ležanja, i u glavu ti naviru sve same misli o smrti; kad se prevrneš na drugu stranu – već si i zaboravio na smrt, ali po glavi ti se vrzu davne, dosadne, mrske misli o oskudici, o hrani, o tom da je poskupilo brašno, a malo iza toga sjećaš se opet da je već protekao život, nećeš ga vratiti...

– O, Gospode! – uzdahnuo kuhar.

Netko tiho tihano kucnuo u prozor. Valjda se vratila Fjokla. Olga ustane i zijevajući, šapući molitvu, otvori vrata, zatim u trijemu potegne zasovnicu. Ali nitko nije ulazio, samo s ulice duhnula hladnoća i odjednom nastala svjetlost od mjesečine. Na otvorena se vrata vidjela i ulica, tiha, pusta, pa i mjesec kako plovi po nebu.

– Tko je to? – zovne Olga.

– Ja sam – začuo se odgovor. – Ja sam to.

Do vrata je stajala, pritiskujući se uza zid, Fjokla, gola golcata. Drhtala je od zime, cvokotala zubima, i na jarkoj se mjesečini činila jako blijeda, lijepa i neobična. Sjene po njoj i

blijesak mjesečine na koži nekako su oštro upadali u oči i naročito se jasno razbirale nje-
ne tamne obrve i mlade, jake grudi.

– Na onoj me strani svukli bezobraznici, pustili me ovako... – izgovori ona. – Kući
sam došla bez odjeće... onakva kakvu me je rodila mati. Donesi mi da se obučem.

– Ta uđi u sobu! – tiho će joj Olga, koja je također počela da dršće.

– Da ne bi vidjeli starci.

Baka se i zaista uznemirila već i gundala, i starac pitao: »tko je to?« Olga donese svoju
košulju i suknju, obuče Fjoklu i onda njih dvije uđu tiho u sobu, nastojeći da ne lupaju
vratima.

– Jesi li ti to, debeljka? – srdito promrmlja baka kad se je dosjetila tko je to. – Uh, da
te, lunjalice... da bi zaglavila!

– Ništa, ništa – šaptala je Olga, umotavajući Fjoklu – ništa, mila.

Opet se stišalo. U sobi su uvijek loše spavali; svakomu je da spava smetalo nešto što ne
može da otrese, što ga zaokuplja: starcu bol u leđima, baki brige i pakost, Marji strah,
djeci svrbež i glad. I sada im je san bio nemiran: prevrtali se, trabunjali, ustajali da se na-
piju vode.

Odjednom Fjokla zarida glasno, grubim glasom, ali se odmah suspregne, te je ponekad
jeckala, sve tiše i muklije, dok nije ušutjela. Ponekad se s one strane, preko rijeke, razlije-
galo kucanje sata; no sat je otkucavao nekako čudno: izbilo pet, zatim tri.

– O, Gospode! – uzdisao je kuhar.

Gledajući na prozore, teško je bilo razabrati: sija li još vazda mjesečina, ili je to već sva-
nuće. Marja ustane i iziđe, te se čulo kako napolju muze kravu i govori: »Sto-oj!« Izišla i
baka. Bio je još mrak u sobi, ali su već bile vidljive sve stvari.

Nikolaj, koji cijele noći nije spavao, siđe s peći. Izvadi iz zelenog sandučića svoj frak,
obuče ga, priđe k prozoru, pogladi rukave, uhvati se za nabore – i osmjehne se. Zatim
pažljivo skine frak, spremi ga u sanduk i legne opet.

Marja se vrati i stade ložiti peć. Činilo se da se još nije bila sasvim razdrijemala i sada se
budila hodajući. Valjda joj se prisnilo nešto, ili joj na pamet pale jučerašnje pripovijesti,
jer se je slatko protegla ispred peći i rekla:

– Ne, bolja je sloboda!

VII.

Došao gospodar – tako su u selu zvali policijskoga komisara. Kada će i zašto će on doći,
znali su već nedjelju dana. U Žukovu je bilo samo četrdeset domova, ali zaostataka se,
državnih i zemskih, nakupilo više od dvije tisuće.

Komisar je odsjeo u gostionici; ispio tamo dvije čaše čaja i zatim se otputio pješice k star-
ješinoj kući, gdje ga je već iščekivala hrpa dužnika. Starješina Antip Sjedelnikov, uza
svu svoju mladost – tek je bio prešao tridesetu godinu – bio je strog i uvijek je pristajao
uz vlast, premda je sâm bio siromak i neuredno je plaćao poreze. Očito mu je godilo što
je on starješina, i milila mu se svijest o vlasti, koju nije znao drugačije iskazivati nego
strogošću. Na zboru su ga se bojali i slušali ga; događalo se da on na ulici ili kod krčme
saleti odjednom pijana čovjeka, sveže mu unatrag ruke i strpa ga u zatvor; jednom je str-
pao u zatvor čak i baku, jer je došla na zbor mjesto Osipa i uzela se psovati, i zadržao je

tamo cio dan i noć. U gradu nije živio i nije nikad čitao knjiga, ali je odnekud pokupio različitih pametnih riječi i volio ih upotrebljavati u razgovoru, i zato su ga uvažavali, premda ga i nisu uvijek razumijevali.

Kad je Osip sa svojom obročnom knjižicom ušao u starješininu kuću, policijski je komisar, suhonjav starac s dugim sijedim zaliscima, u sivoj bluzi, sjedio za stolom u prednjem uglu i zapisivao nešto. Soba je bila čista, svi se zidovi šarenili od slika, izrezanih iz časopisâ, a na najvidnijem je mjestu, uz ikone, visio portret Battenberga,⁹ bivšega bugarskoga kneza. Uz stol je skrštenih ruku stajao Antip Sjedeljnikov.

– Vaše visokoblago-rođe, on duguje 119 rubalja – reći će on, kad je došao red Osipu. – Prije uskrsa je dao rubalj, a odonda ni kopejke.

Komisar uznese oči k Osipu i zapita:

– A zašto to, braco?

– Iskažite božansku milost, vaše visokoblago-rođe – započe Osip uzrujavajući se – dopustite da kažem, ljetos mi je govorio ljutorječki vlastelin: »Osipe, prodaj mi sijeno... Prodaj, veli«. A zašto ne bih? Imao sam stotinjak pudova za prodaju, žene nakosile u do-lji... No, pogodili smo se... Sve je dobro, od drage volje...

Tužio se na starješinu i neprestano se obraćao k mužicima, kao da ih zove za svjedoke; lice mu se zarumenilo i oznojalo, i oči mu postale oštre, pakosne.

– Ne razumijem, zašto ti govoriš sve to – reče komisar. – Ja te pitam... ja te pitam, zašto ne plaćaš zaostatak? Svi vi ne plaćate, a ja da odgovaram za vas?

– Nisam moćan!

– Te riječi ne vrijede, vaše visokoblago-rođe – reći će starješina. – Čikiljdjejevi su zaista siromaškoga stanja, no izvolite zapitati druge, sav je uzrok votka, i veliki su razbijaci, bez ikakvog razbora.

Komisar zapiše nešto i reče Osipu spokojno, ravnodušnim glasom, kao da je zamolio vo-de:

– Odlazi!

Nabrzo je oputovao; a kad je sjedao u svoj jeftini tarantas i kašljao, to se je vidjelo čak i po izrazu dugih, mršavih leđa njegovih, da se ne sjeća više ni Osipa, ni starješine, ni žukovskih zaostataka, nego misli o nečem svojem vlastitom. Nije se još bio odvezao ni jednu vrstu, a Antip Sjedeljnikov nosio je već iz kuće Čikiljdjejevih samovar, a za njim išla baka i vikala i vrištala, napinjući prsa:

– Neću da dam! Neću da ti ga dam, prokletniče!

Išao je brzo, širokim koracima, a ona vitlala za njim, gubeći dah, gotovo padajući, gura-va, divlja; rubac joj spuzao na pleća, sijeda joj se kosa, sa zelenkastim sjajem, rasula na vjetru. Odjednom zastade i kao prava se buntovnica stade gruhati pesnicama u prsa i vikati još glasnije, pjevuckavim glasom, i kao da rida:

– Pravoslavci, tko u Boga vjeruje! Ljudi božji, učiniše mi nažao! Rođeni, prignjeli me! Jaoh, jaoh, mili moji, pomozite!

– Bako, bako – strogo će joj starješina – pamet u glavu!

⁹ Knez Aleksandar od Batemberga (1857-1893), prvi knez moderne Bugarske, vladao od 1879. godine, nakon što je Bugarska postala neovisna država po Berlinskom sporazumu 1878. godine, do abdikacije 1886. Potomak njemačke dinastije Hesse i nećak ruskog cara Aleksandra II, koji ga je i postavio za bugarskog vladara.

Bez samovara je u kući Čikiljdjevih bilo sasvim nemilo. U tom oduzimanju bilo je nešto što ponizuje, vrijeđa, kao da su kući odjednom oteli njenu čast. Bolje da je starješina uzeo i odnio stol, sve klupe, sve lonce – ne bi se činilo da je takva praznina. Baka se derala, Marja plakala, a plakale i djevojke, gledajući nju. Starac, osjećajući da je kriv, sjedio je mrk u kutu i šutio. I Nikolaj je šutio. Baka ga je voljela i žalila, no sada zaboravila žaljenje, saletjela ga odjednom s psovkama, s prijekorima, turajući mu pesnice u samo lice. Vikala je da je on kriv svemu; i zbilja, zašto je slao tako malo, a i sâm se hvalio u pismima, da je u »Slavenskom Bazaru« zarađivao po 50 rubalja na mjesec? Zašto je došao ovamo, i još s porodicom? Ako umre, za kakve će ga novce sahraniti?... I bio je jad gledati Nikolaja, Olgu i Sašu.

Starac hukne, uzme kapu i pođe k starješini. Mračilo se već. Antip Sjedelnikov lijepio je nešto kod peći, naduhavajući obraze; bilo je zagušljivo. Djeca njegova, mršava, neumivena, nisu bila bolja od djece u Čikiljdjevih, i vrzla se po podu; nelijepa, pjegava žena, s velikim trbuhom, motala je svilu. Bila je to nesretna, uboga obitelj i jedini se Antip činio čovjekom od oka i krasnikom. Na klupi je stajalo u redu pet samovara. Starac se pomoli Battenbergu i reče:

- Antipe, iskaži božansku milost, vrati mi samovar! Kristu za volju!
- Donesi tri rublja, onda ćeš dobiti.
- Nisam moćan!

Antip naduhne obraze, oganj je brujao i pištao, odsijevajući na samovarima. Starac zgnječi kapu, razmisli i reče:

- Vrati!

Crnomanjasti se starješina činio već sasvim crnim i nalikovao je na čarobnjaka; okrenuo se k Osipu i izgovorio oštro i brzo:

- Sve stoji do zemskoga načelnika. U administrativnoj sjednici dvadesetišestog ovog mjeseca možeš javiti razlog svomu nezadovoljstvu usmeno ili pismeno.

Osip nije ništa razumio, ali se zadovoljio tim i otišao kući.

Za desetak dana došao opet policijski komisar, ostao oko sata i otišao. Tih je dana bilo vjetrovito, hladno vrijeme; rijeka se već odavno zamrzla, a snijega sve još nije bilo, i ljudi se namučili bez ceste. Jednom na blagdan predvečer zašli susjedi k Osipu na sijelo, na razgovor. Razgovarali su u mraku, jer je bila grjehota raditi i nisu palili svijetlo. Bilo je svakakvih novosti, prilično neugodnih. Tako su u dvije tri kuće bili za zaostatke pouzimali kokoši i otppravili ih u općinsku upravu, i tamo su poskapale, jer ih nije nitko hranio; uzeli ovce, i dok su ih vozili svezane, te ih u svakom selu pretovarivali na nova kola, skapala jedna. I sada su rješavali pitanje: tko je kriv?

- Zemstvo! – govorio je Osip. – Da tko!
- Zna se, zemstvo.

Zemstvo su krivili za sve – i za zaostatke, i za ugnjetavanje, i za nerodicu, premda ni jedan nije znao šta je zemstvo. A to je poteklo od onog vremena kad su bogati mužici, koji imaju svoje tvornice, dućane i svratišta, bili zemski odbornici, nisu se zadovoljili i stali zatim u svojim tvornicama i gostionicama grditi zemstvo.

Razgovorili se o tom da Bog ne da snijega: treba voziti drva, a po ledincima se ne možeš ni voziti ni hodati. Nekada, prije petnaestak dvadesetak godina i još prije, bili su razgovori u Žukovu mnogo zanimljiviji. Onda se svakomu starcu činilo po licu kao da krije neku tajnu, zna nešto i očekuje nešto; govorili su o povelji sa zlatnim pečatom, o diobama, o novim zemljama, o skrivenom blagu, natúcali o nečem; a sad u Žukovaca nije bilo

nikakvih tajni; sav im je život bio kao na dlanu, svima pred očima, te su mogli govoriti jedino o nuždi i hrani, o tom da nema snijega...

Pošutjeli. I opet se sjetili kokošaka i ovaca i stali rješavati tko je kriv.

– Zemstvo! – sjetno izgovori Osip. – Da tko!

VIII.

Parohijska je crkva bila šest vrsta odatle, u Kosogorovu, i u nju su odlazili samo po potrebi, kad je trebalo krstiti, vjenčati se ili opjevati; a moliti su se odlazili preko rijeke. Na blagdan, kad je lijepo vrijeme, gizdale su se djevojke i odlazile jatovice k službi, i bilo je veselje gledati kako one u svojim crvenim, žutim i zelenim haljinama prolaze livadom; a po ružnom su vremenu svi sjedili kod kuće. Postili su u parohijskoj crkvi. Od onih koji nisu stigli postiti o velikom postu, paroh je u velikoj nedjelji, kad je s krstom obilazio kuće, uzimao po petnaest kopejaka.

Starac nije vjerovao u Boga, jer nije gotovo nikad mislio o Njemu; priznavao je nešto natprirodno, ali je mislio da se to može ticati jedinih žena, i kad su pred njim govorili o religiji ili čudesima i zadavali mu kakvo pitanje, to je govorio preko volje, češući se:

– A tko bi ga znao!

Baka je vjerovala, no nekako mutno; sve joj se smiješalo u pameti, i čim bi započela misliti o grijesima, o smrti, o spasenju duše, već su joj misao zaokupljale oskudica i brige, i odmah je zaboravljala o čemu je mislila. Molitava nije pamtila i obično bi navečer, kad odlazi spavati, stala pred svetačke slike i šaptala:

»Kazanskoj božjoj materi, smolenskoj božjoj materi, trorukoj božjoj materi...«

Marja i Fjokla su se krstile, postile svake godine, ali nisu ništa razumijevale. Djecu nisu učili da se mole, nisu im ništa govorili o Bogu, nisu ih upućivali ni u kakve odredbe i samo im branili da u postu ne mrse. U drugim je porodicama bilo gotovo isto tako: malo je tko vjerovao, malo tko razumijevao. A u isti su mah svi ljubili sveto pismo, ljubili nježno, pobožno, ali nije bilo knjigâ, nije bilo nikoga da čita i razjašnjava, i zato jer je Olga ponekad čitala evanđelje, cijenili su je i svi su govorili njoj i Saši »vi«.

Olga je na crkvene godove i službe odlazila često u susjedna sela i u kotarski grad, u kojem su bila dva manastira i dvadeset i sedam crkava. Bila je rastresena, i kad je odlazila na hodočašće sasvim je zaboravljala na porodicu, i tek kad se je vraćala kući javljalo joj se odjednom radosno otkriće da ima muža i kćer, i onda je govorila, smješkajući se i sjajući se:

– Bog je udijelio milost!

Ono što se je događalo u selu činilo joj se odurnim i mučilo je. Na Ilinje piju, na Veliku gospojinu piju, na Uzvišenje svetoga krsta piju. Na pokrov Bogorodičin bila je u Žukovu crkvena slava, i mužici su tom prilikom pili tri dana; propili pedeset rubalja općinskih novaca i zatim skupljali još od svake kuće za votku. Prvi su dan kod Čikiljdjejevih zaklali ovna i jeli ga dopodne, za objedom i navečer, jeli pomnogo, i zatim su još po noći ustajala djeca da jedu. Kirjak je sva tri dana bio strahovito pijan, propio sve, čak i kapu i čizme, i tako je tukao Marju da su je polijevali vodom. A iza toga je sve njih bio stid i muka.

Nego i u Žukovu, u toj Holujevci, bila je jednom prava vjerska svečanost. Bilo je to u augustu, kad su po cijelom kotaru, iz sela u selo, nosili »Živonosnu«. Dan je bio tih i tmuran, kad su je očekivali u Žukovu. Djevojke se još izjutra otputile u susret ikoni u svojim

šarenim gizdavim haljinama i donijele je predvečer, s ophodom, uz pjevanje, a dotle su onkraj rijeke zvonili u sva zvona. Silna rulja domaćeg i tuđeg svijeta zakrčila ulicu; buka, prašina, gužva... I starac, i baka, i Kirjak, svi su pružali ruke k ikoni, pomamno gledali u nju i govorili plaćući:

– Zagovornice, majko! Zagovornice!

Svi kao da su odjedanput razumjeli da između zemlje i neba nije praznina, da nisu sve još zahvatili bogataši i silnici, da još ima zaštite od uvreda, od robovanja, od teške, nepodnošljive oskudice, od strašne votke.

– Zagovornice, majko! – ridala je Marja. – Majko!

No služba se odslužila, ikonu odnijeli, i sve poteklo po starom i opet se začuli iz gostionice surovi, pijani glasovi.

Smrti su se bojali samo bogati mužici, koji su što se više bogate to manje vjerovali u Boga i u spasenje duše, i jedino su radi straha od konca zemaljskoga, za svaki slučaj, palili svijeće i služile im se službe. A koji su mužici bili posiromašniji, nisu se bojali smrti. Starcu su i baki govorili u oči da su se ukorijenili, da im je vrijeme umirati, a oni ništa. Nisu se žacali da pred Nikolajem govore Fjokli kako će njen muž, Denis, steći olakšicu, dok umre Nikolaj – vratit će ga iz službe kući. A Marja ne samo da se nije bojala smrti, nego je čak i žalila što ona ne dolazi tako dugo, i voljela je kad su joj umirala djeca.

Nisu se bojali smrti, ali zato im je bio pretjeran strah od svih bolesti. Dovoljna je bila sitnica – pokvaren želudac, mala groznica, i baka bi već lijegala na peć, omotavala se i počinjala stenjati na glas i bez prestanka: »Umire-e-em!« Starac bi hitio po svećenika, i baka bi se pričešćivala i dobivala posljednje pomazanje.

Vrlo su često govorili o prehladi, o glistama, o gukama, koje se miču po trbuhu i prilaze k srcu. Najviše su se bojali prehlade i zato se čak i ljeti toplo oblačili i grijali se na peći. Baka se je voljela liječiti i često je odlazila u bolnicu, gdje nije govorila da joj je 70 godina, nego 58; mislila je, ako joj doktor sazna prave godine, neće uzeti da je liječi, nego će kazati da joj je vrijeme umirati, a nije liječiti se. U bolnicu je obično odlazila u rano jutro, a povela bi dvije-tri djevojčice, i vraćala se navečer, gladna i srdita – s kapima za sebe i s mazovima za djevojčice. Jednom je povela i Nikolaja, koji je iza toga oko dvije nedjelje dana pio kapi i govorio da mu je odlanulo.

Baka je znala sve doktore, vidare i vračare na trideset vrsta unaokolo, i ni jedan joj se nije milio. Na pokrov Bogorodičin, kad je svećenik posvećivao kuće, rekao joj pojac da u gradu blizu kaznionice živi starčić, bivši vojni vidar, koji liječi vrlo dobro, i posavjetovao joj neka se obrati k njemu. Baka ga poslušala. Kad je pao prvi snijeg, odvezla se u grad i dovezla starčića, bradatog, dugoskutog pokrštenika,¹⁰ kojemu su se po svem licu osule modre žilice. Baš u taj mah radili su u kući nadničari: starac krojač sa strašnim naočarima krojio je od prnja prsluk i dva mlada momka váljala su od pusta obuću; Kirjak, kojega su otpustili radi pijanstva i sada je živio kod kuće, sjedio je uz krojača i krpio ajam. A u kući je bila tjesnoća, zagušljivost i smrad. Pokrštenik pregleda Nikolaja i reče da mu se moraju postaviti kupice.

Postavio mu kupice, a starac krojač, Kirjak i djevojčice stajali su i gledali, i činilo im se da vide kako iz Nikolaja izlazi bolest. I Nikolaj je gledao, kako su mu se kupice usisale u prsa i malo se po malo pune tamnom krvlju, i osjećao kao da iz njega zaista izlazi nešto, i smješkao se od zadovoljstva.

– Dobro je to – govorio je krojač. – Dao Bog, da bude na korist.

¹⁰ Preobraćenika sa židovstva.

Pokrštenik postavio dvanaest kupica i zatim još dvanaest, napio se čaja i odvezao se. Nikolaj stade drhtati, lice mu opalo, i kako su govorile žene, stislo se u pesničicu; prsti mu pomodrili. Umotavao se i u pokrivač, i u kožuh, ali sve mu bivalo hladnije. Predvečer ga uhvatio jad; molio je da ga polože na pod, molio neka krojač ne puši, zatim se stišao pod kožuhom i pred jutro umro.

IX.

O, kako je ljuta, kako je duga zima!

Već od Božića nije bilo svoga žita i kupovali su brašno. Kirjak, koji je sad živio kod kuće, bućao je večerom, sve ih tjerao u strah, a ujutro bi ga morila glavobolja i stid, i jad je bio gledati ga. U staji se dan i noć razlijegalo mukanje gladne krave, koje je dušu kidalo baki i Marji. I kao navlaš, vazda je trajala ciča zima, zapali visoki smetovi; i oteгла se zima: na blagovijest zaduhala prava zimska vijavica, a u velikoj nedjelji pao snijeg.

No kako bilo da bilo, zima se dokrajčila. Početkom travnja nastali topli dani i mračne noći, zima nije popuštala, ali jedan topli danak prevladao najzad – i potekli potoci, zapjevale ptice. Sva livada i grmlje uz rijeku utonuli u proljetnim vodama, i cijeli prostor između Žukova i one strane bio je već preplavljen silnom poplavom, iz koje su ponegdje uzlijetale u jatima divlje patke. Proljetni zapad, plamenit, s bujnim oblacima, svaku je večer davao nešto neobično, novo, nevjerovatno, baš ono čemu ne vjeruješ kasnije, kad te iste boje i te iste oblake vidiš na slici.

Ždralovi su letjeli brzo, prebrzo, i grajali tužno, kao da zovu sa sobom. Olga je stajala na rubu obronka i podugo gledala poplavu, sunce, sjajnu, kao pomlađenu crkvu, i suze joj tekle i dah zastajao, koliko je strasno željela da ode kudagod, kud je oči vode, makar na kraj svijeta. A već je bilo odlučeno da će opet otići u Moskvu, u sobarice, i s njom će se otputiti Kirjak, da se najmi za pazikuću ili kud bilo. Ah, da je što prije otići!

Kad se je osušilo i otoplilo, spremili se na put. Olga i Saša, s torbacima na leđima, obje u likovnoj obući, izišle tek što je svanulo; izišla i Marja, da ih isprati. Kirjak je pobolijevao, zaostao kod kuće još nedjelju dana. Olga se posljednji put pomolila prama crkvi, misleći na svoga muža, i nije zaplakala, samo joj se lice namrštilo i oružnjelo kao u babe. Omršavila je zimus, poružnjela, ponešto osijedjela i mjesto prijašnje milote i prijaznog smiješka bio joj je na licu pokorni, tužni izraz preživljenog jada, i bilo joj već u pogledu nešto tupo i nepomično, kao da ne čuje. Žao joj je bilo rastajati se sa selom i s mužicima. Sjećala se kako su nosili Nikolaja i pred svakom su kućom naručivali pogrebnu molitvu, i kako su svi plakali, učestvujući u njenoj tuzi. Tečajem ljeta i zime bilo je takvih sati i dana kad se je činilo da ti ljudi žive gore od stoke, strahota je bila živjeti s njima; surovi su, nepošteni, prljavi, nisu trijezni, žive u neslozi, neprestano se svađaju, zato jer se ne poštuju, nego se boje i sumnjaju jedan na drugoga. Tko drži krčmu i opija svijet? Mužik. Tko rasipava i propija općinske, školske, crkvene novce? Mužik. Tko je ukrao susjedu, potpalio, lažno svjedočio pred sudom za bocu votke? Tko na zemskim i drugim zborovima prvi vojuje protiv mužikâ? Mužik. Jest, strahota je bila živjeti s njima, no ipak su oni ljudi, kine se i plaću kao ljudi, i u životu im nema ničega čemu se ne bi moglo naći opravdanje. Teški rad, od kojega po noćima boli cijelo tijelo, ljute zime, oskudni prirodni, skućenost, a nema pomoći i niotkud se ne može očekivati. Oni koji su bogatiji i jači od njih ne mogu pomoći, jer su i sami surovi, nisu pošteni, nisu trijezni i sami psuju isto tako odurno; najsitniji činovnik ili nadstojnik postupa s mužicima kao s protuhama, pa i starješinama i crkvenim

ocima govori »ti«, i misli da za to ima pravo. A i može li biti ikakve pomoći ili dobrog primjera od ljudi sebičnih, pohlepnih, razuzdanih, lijenih, koji se u selo svraćaju samo zato, da vrijeđaju, sadiru, plaše? Olga se sjeti, kako su jadna, potištena lica bili stari kad su zimus vodili Kirjaka da ga išibaju... I sada joj je bilo žao svih tih ljudi, boljelo je, i dok je išla, sve se obazirala na kuće.

Kad ju je Marja ispratila koje tri vrste, oprostila se, onda klekla i zakukala na sav glas, padajući licem k zemlji:

– Opet sam ostala ja sama, jadna moja glavice, jadna nesretna...

I dugo je kukala tako, i dugo su još vidjele Olga i Saša kako se ona klečeći sve klanja nekome u stranu, obuhvatila rukama glavu, a iznad nje lete gačci.

Sunce se ispelo visoko, nastala žega. Žukovo ostalo daleko straga. Bilo je lagodno ići, Olga i Saša zaboraviše brzo i selo i Marju, veselile se i sve ih je zabavljalo. Sad humak, sada red telegrafskih stupova što jedan za drugim idu ne znaš kuda, nestajući na obzorju, i žice zuje tajanstveno; sad se u daljini vidi majurčić, sav u zelenilu, izbija od njega vlaga i konoplja, i nekud se čini da tamo žive sretni ljudi; sad konjski kostur koji se usamljen bijeli u polju. A ševe bez prestanka pjevaju na sav glas, dovikuju se prepelice; i prdavac viče tako kao da netko trga za staru, željeznu kuku.

U podne dođoše Olga i Saša u veliko selo. Tamo im se na širokoj ulici namjerio kuhar generala Žukova, starkelja. Bilo mu je vruće i znojna mu se crvena ćela sjala na suncu. On i Olga se nisu prepoznali, zatim se u isti mah ogledali, prepoznali se i bez ijedne riječi pošli dalje, svak svojim putem. Olga se ustavi pred kućom, koja joj se činila bogatijom i novijom, ispred otvorenih prozora, pokloni se i izreče glasno, tankim, pjevuckavim glasom:

– Pravoslavni kršćani, udijelite milostinju Krista radi, po milosti vašoj, roditeljima vašim carstvo nebesko, vječiti pokoj!

– Pravoslavni kršćani – zapjeva Saša – udijelite Krista radi, po milosti vašoj, carstvo nebesko...

1897.

Jonič

I.

Kad su se u gubernijskom gradu S. pridošlice tužili na dosadu i jednoličnost života, to su mjesni žitelji, kao da bi se opravdavali, govorili da je u S. naprotiv vrlo lijepo, da u S. ima biblioteka, kazalište, klub, priređuju se balovi, da najzad ima umnih, zanimljivih, ugodnih porodica, s kojima se mogu zapodjeti poznanstva. I ukazivali su na porodicu Turkinih, kao na najobrazovaniju i najdarovitiju.

Ta je porodica živjela u glavnoj ulici, do gubernatora, u vlastitoj kući. Sam Turkin, Ivan Petrovič, pun, lijep, crnomanjast čovjek sa zaliscima, priređivao je diletantske predstave s dobrotvornom svrhom, sam je igrao stare generale i pri tom kašljao vrlo smiješno. Znao je mnogo anegdota, šarada, uzrečica, volio se šaliti i govoriti dosjetke, i uvijek mu je bio takav izražaj da se nije moglo razumjeti šali li se ili govori ozbiljno. Žena njegova, Vjera Josifovna, suhonjava, milolika dama s pince-nezom, pisala je pripovijesti i romane i voljno ih čitala na glas svojim gostima. Kći, Jekaterina Ivanovna, mlada djevojka, svirala je na klaviru. Jednom riječju, svaki je obiteljski član imao svoj talenat. Turkini su prijazno dočekivali goste i veselo im pokazivali svoje talente, sa srdačnom priprostotom. Velika zidana kuća njihova bila je prostrana i ljeti hladna, polovica prozora gledala je u stari, sjenoviti park, gdje su s proljeća biglisali slavulji; kad su u kući sjedili gosti, to su u kuhinji lupkali noževima, napolju je mirisao pržen luk – i to je svaki put javljalo obilatu i tečnu večeru.

I doktoru Starcevu, Dmitriju Joniču, kad je tek bio imenovan zemskim liječnikom i nastanio se u Đaližu,¹¹ devet vrsta od S., kazivali su također da se njemu, kao inteligentnomu čovjeku, valja svakako upoznati s Turkinima. Nekako zimi predstavili ga na ulici Ivanu Petroviču; razgovarali su o vremenu, o kazalištu, o koleri, javio se poziv. U proljeće, na blagdan – bilo je Spasovo – poslije prijema bolesnikâ – otputi se Starcev u grad, da se malo zabavi i tom prilikom štošta kupi. Išao je pješice, ne žureći se (nije još imao svojih konja), i za sve je vrijeme pjevuckao:

*Dok nisam suzâ pio još iz kupe žića...*¹²

U gradu je objedovao, pošetao se po parku, zatim mu nekako sâm od sebe pao na pamet poziv Ivana Petroviča, i on odluči da ode k Turkinima, da vidi kakvi su to ljudi.

¹¹ Gradić Djaliž ili Đaliž u Rusiji ne postoji.

¹² Iz poeme *Elegija* pjesnika Puškinovog doba Antona Antonoviča Delviga (1798-1831).

– Zdravo, izvolite – reče Ivan Petrovič, dočekujući ga na stubama. – Jako se, jako se radujem što vidim tako ugodna gosta. Hajdemo, predstaviti ću vas svojoj zakonitoj drugarici. Ja mu velim, Vjeročka – nastavi on, predstavljajući doktora ženi – ja mu velim da on nema nikakvog rimskog prava da čuči u svojoj bolnici, on mora svoju dokolicu posvećivati društvu. Zar nije istina, dušice?

– Sjednite ovdje – govorila je Vjera Josifovna sjedajući gosta do sebe. – Vi mi se možete udvarati. Muž mi je ljubomoran, to je Otelo, no mi ćemo već uznastojati da se vladamo tako da on ne primijeti ništa.

– Ah, ti pilence, mazo... – nježno promrmlja Ivan Petrovič i poljubi je u čelo. – Izvoljeli ste doći u vrlo zgodan mah – obrati se opet k gostu – moja zakonita drugarica napisala je velikaran roman i danas će ga čitati na glas.

– Žančik – reći će Vjera Josifovna mužu – dites que l'on nous donne du thé.¹³

Starčevu predstaviše Jekaterinu Ivanovnu, osamnaestogodišnju djevojku, vrlo sličnu materi, isto tako suhonjavu i miloliku. Izražaj joj je još bio djetinji i struk tanak, nježan; i djevičanske, već razvijene grudi, lijepe, zdrave, govorile su o proljeću, pravom proljeću. Iza toga su pili čaj s pekmezom, s medom, sa slatkišima i jako tečnim pecivom, koje se je topilo u ustima. S nastankom večeri malo se po malo okupljali gosti, i svakomu je od njih Ivan Petrovič obraćao svoje nasmijane oči i govorio:

– Zdravo, izvolite.

Zatim su svi sjedili u gostinskoj sobi, vrlo ozbiljnih lica, i Vjera je Josifovna čitala svoj roman. Započela je ovako: »Mrzavica je jačala...« Prozori su bili širom otvoreni, čulo se, kako u kuhinji lupkaju noževima, i dopirao je miris prženog luka... Bilo je spokojno u mekim, dubokim naslanjačima, svijetla su tako umiljato titrala u sumraku gostinske sobe; i sada, u ljetnu večer, kad s ulica dolijeću glasovi, smijeh, i iz dvorišta miriše jorgovan, teško je bilo razumjeti kako je to jačala mrzavica i kako je sunce na zapadu hladnim svojim zrakama osvijetljivalo snježnu ravnicu i putnika koji je sâm samcat koraćao putem; Vjera je Josifovna čitala kako mlada, lijepa grofica osniva na svojem selu škole, bolnice, biblioteke i kako je zavoljela umjetnika lutalicu – čitala ono što se nikad ne događa u životu, a ipak godi i lagodno je slušati, i na pamet ti padaju sve same lijepe, spokojne misli – neće ti se ustajati.

– Nije ludorijski... – tiho progovori Ivan Petrovič.

A jedan gost, koji je slušao i zanio se mislima nekud jako, jako daleko, reče tek da se čuje:

– Jest... zaista...

Protekao sat, dva sata. U gradskom parku u susjedstvu svirao je orkestar i pjevao pjevački zbor. Kad je Vjera Josifovna zaklopila svoj spis, to su kojih pet minuta šutjeli i slušali »Lučinušku«¹⁴ koju je pjevao zbor, i ta je pjesma kazivala ono čega nije bilo u romanu i što se zbiva u životu.

– Vi štampate svoja djela u časopisima? – zapita Vjeru Josifovnu Starcev.

– Ne – odgovori ona – ne štampam nigdje. Pišem i spremam u svoj ormar. Čemu bih štampala? – objasni. – Ta mi imamo sredstava.

I svi, tko zna zašto, uzdahnuše.

– A sada ti, mačkice, odsviraj štogod – reče Ivan Petrovič kćeri.

¹³ Francuski: recite da nam donesu čaja.

¹⁴ »Lučina, Lučinuška«, ruska narodna pjesma.

Otklopili sa klavira poklopac, rasklopili note koje su već ležale pripravljene. Jekaterina Ivanovna sjede i obadvjema rukama udari po tipkama; i zatim odmah udari opet iza sve sile, i opet, i opet; ramena su joj i grudi podrhtavale, tvrdokorno je udarala sve po jednom mjestu i činilo se da neće prestati dok ne ubije tipke u klavir. Gostinska se soba napunila gromorom; grmjelo je sve: i pod, i strop, i namještaj... Jekaterina je Ivanovna svirala težak pasaž, zanimljiv baš po svojoj teškoći, dug i jednoličan, i Starcev je slušajući prikazivao sebi kako se s visoke gore osipa kamenje, osipa i sve se osipa, i želio da bi se što prije prestalo osipati, a u isti mu se mah jako sviđala Jekaterina Ivanovna, rumena od napinjanja, jaka, energična, s kovrčicom koja joj spala na čelo. Poslije zime provedene u Đaližu, među bolesnicima i mužicima, sjediti u gostinskoj sobi, gledati to mlado, pristalo i valjda čisto biće i slušati te bučne, dosadljive, no ipak kulturne zvukove – bilo je tako ugodno, tako novo.

– No, mačkice, danas si svirala kao nikad – reče Ivan Petrovič sa suzama u očima kad je njegova kći završila i ustala. – Umri, Denise, nećeš bolje napisati.

Svi je okružili, čestitali joj, divili se, uvjerali da već odavno nisu slušali takvu muziku, a ona slušala šuteći, tek se smješkajući, i na svem joj liku bilo napisano slavlje.

– Krasno! Divno!

– Krasno! – reče i Starcev, povodeći se za općim zanosom. – Gdje ste vi učili muziku? – zapita Jekaterinu Ivanovnu. – U konzervatoriju?

– Nisam, za konzervatorij se tek spremam, a zasad sam učila ovdje, kod madame Zavlovske.

– Jeste li svršili ovdašnju gimnaziju?

– O, nije! – odgovori za nju Vjera Josifovna. – Pozivali smo učitelje u kuću, a u gimnaziji ili u institutu, priznajte i sami, moglo je biti loših utjecaja; dok djevojka raste, treba da se nalazi jedino pod majčinim utjecajem.

– No ja ću ipak otići u konzervatorij – reče Jekaterina Ivanovna.

– Ne, mačkica ljubi svoju mamu. Mačkica neće uzeti da žalosti tatu i mamu.

– Nije, otići ću! Otići ću! – reče Jekaterina Ivanovna, u šali i hirovito, i topne nožicom.

A za večerom je već Ivan Petrovič pokazivao svoje vještine. Smijući se jedino očima, pripovijedao je anegdote, zbijao dosjetke, zadavao smiješne zadatke i sâm ih rješavao, i vazda govorio svojim neobičnim jezikom, koji je izradio dugim vježbama u oštroomnosti i očevidno mu se već odavno uobičajio: velikaran, nije ludorijski, poklizno vam zahvaljujem...

Ali to nije bilo sve. Kad su se gosti, siti i zadovoljni, gurali u predsoblju tražeći svoje ogrtače i palice, vrzao se oko njih lakaj Pavluša, ili kako su ga zvali, Pava, dječak od četrnaestak godina, ošišan, punih obraza.

– No ded, Pava, prikaži! – reći će mu Ivan Petrovič.

Pava se postavi u pozu, digne u vis ruku i izgovori tragičnim tonom:

– Umri, nesretnice!

I svi zagrohotali.

»Zanimljivo« – pomisli Starcev izlazeći na ulicu.

Svrati se još u restoran i napije se piva, zatim se otputi pješice kući u Đaliž. Išao je i cijelim putem pjevuckao:

*Tvoj glas mi je i umiljat i bolan...*¹⁵

Kad je propješačio devet vrsta i legao spavati, nije osjećao ni najmanjeg umora, nego mu se naprotiv činilo da bi s voljom prešao još dvadesetak vrsta.

»Nije ludorijski...« – sjeti se kad ga je hvatao san, i nasmije se.

II.

Starcev se sve spremio da ode k Turkinima, no u bolnici je bilo vrlo mnogo posla i nika-ko nije mogao uhvatiti slobodnog vremena. Prošlo tako više od godine u poslovima i samoći; ali uto donijeli iz grada list u modrom omotu...

Vjera je Josifovna odavno već болоvala od migrene, no u posljednje vrijeme, kad ju je mačkica plašila svaki dan da će otići u konzervatorij, stali se sve češće ponavljati nastupi. Kod Turkinih se obredali svi gradski liječnici; došao najzad red i zemskomu liječniku. Vjera mu Josifovna napisala dirljivo pismo, u kojem ga je molila da dođe i olakša njezine muke. Starcev došao, i iza toga stao dolaziti k Turkinima često, vrlo često... Zaista je ponešto pomogao Vjeri Josifovni, i ona je već govorila svim gostima da je to neobičan, divan doktor. Ali nije više odlazio k Turkinima radi njene migrene...

Blagdan. Jekaterina Ivanovna završila je svoje duge, zamorne vježbe na klaviru. Zatim su dugo sjedili u jedaćoj sobi i pili čaj, i Ivan je Petrovič pripovijedao nešto smiješno. No uto zazvonilo; valjalo je otići u predsoblje i dočekati nekoga gosta; Starcev se okoristi minutom zabune i reče Jekaterini Ivanovni šaptom, silno uzbuđen:

– Za Boga miloga, zaklinjem vas, ne mučite me, hajdemo u park!

Ona slegne ramenima, kao u nedoumici i ne razumijevajući šta će od nje, ali ustade i pođe.

– Vi po tri, po četiri sata svirate na klaviru – govorio je idući za njom – zatim sjedite s mamom, i nikako ne mogu da se razgovorim s vama. Dajte mi barem četvrt sata, zaklinjem vas.

Približavala se jesen, i u starom je parku bila tišina, sjeta, i u alejama je ležalo tamno lišće. Rano se već mračilo.

– Nisam vas vidio cijelu nedjelju dana – nastavi Starcev – a da vi znate kolika je to muka! Sjednimo! Saslušajte me!

Oboje su imali omiljeno mjesto u parku: klupu pod starim širokim klenom. I sada sjedoše na tu klupu.

– Šta želite? – upita Jekaterina Ivanovna suho, poslovnim tonom.

– Nisam vas vidio cijelu nedjelju dana, nisam vas čuo tako dugo. Ja strasno želim, ja ginem za vašim glasom. Govorite!

Zanosila ga je svojom svježinom, naivnim izražajem očiju i obrazâ. Čak i u tom kako joj je pristajala haljina vidio je nešto neobično mило, dirljivo po priprostoti i naivnoj dražesti. A u isti mah, unatoč toj naivnosti, činila mu se jako umnom i obrazovanom, više nego što joj je po godinama. S njom je mogao govoriti o literaturi, o umjetnosti, o čemu ga volja, mogao joj se tužiti na život, na ljude, premda se je za ozbiljnog razgovora događalo, da ona odjednom udari u smijeh ili bježi u kuću. Kao i sve gotovo s – ske gospođice, čitala je

¹⁵ Početni stih Puškinove pjesme *Noć* (1823).

mного (no u S. su uopće čitali vrlo malo, te su u ovdašnjoj biblioteci i govorili: kad ne bi bilo djevojaka i mladih Židova, mogla bi se zatvoriti biblioteka); to se je beskrajno sviđalo Starcevu, s uzbuđenjem ju je pitao svaki put šta je čitala posljednjih dana, i začaran je slušao kad je pripovijedala.

– Šta ste čitali ove nedjelje, dok se nismo vidjeli? – zapita je sada – kazujte, molim vas.

– Čitala sam Pisemskoga.¹⁶

– Šta zapravo?

– »Tisuću duša« – odgovori mačkica. – A kako se je smiješno zvao Pisemskij: Aleksej Feofilaktič!

– Ta kuda ćete vi? – prestravi se Starcev, kad je ona odjednom ustala i pošla prema kući. – Treba da se svakako razgovorim s vama i moram vam se očitovati... Ostanite sa mnom barem pet minuta! Zaklinjem vas!

Ona stane, kao da želi nešto kazati, zatim mu nespretno turi u ruku pisamce i otrči u kuću, i tamo opet sjedne za klavir.

»Danas, u jedanaest sati navečer – pročitaj Starcev – budite na groblju kod spomenika Demettijeve.«¹⁷

»No, to već nije nikako pametno – pomisli on kad se je snašao. – Šta će tu groblje? Čemu?«

Bilo je jasno: mačkica se obijestila. Komu će zaista i pasti ozbiljno na pamet da urekne sastanak po noći, daleko izvan grada, na groblju, kad se to može lako udesiti na ulici, u gradskom parku? I pristaje li njemu, zemskomu doktoru, umnomu, ozbiljnomu čovjeku, da uzdiše, da dobiva pisamca, da se vuče po grobljima, da radi ludorije kojima se danas smiju čak i gimnazijalci? Dokle će dovesti taj roman? Šta će kazati drugovi kad doznaju? Tako je mislio Starcev, švrljajući u klubu oko stolova, a u deset i pol odluči se i odveze se na groblje.

Imao je već svoj par konja i kočijaša Pantelejmona u baršunskom prsluku. Sjala je mjesečina. Bila tišina, toplo, ali jesenja toplina. U predgrađu su kod klaonica zavijali psi. Starcev ostavi kola na kraju grada, u jednoj uličici, a on pođe na groblje pješice. »Svatko ima svoja čudaštva – mislio je – I mačkica je čudakinja i – tko bi znao? – možda se ona ne šali, nego će doći« – i on se odade toj slaboju, pustoj nadi, i ona ga opila.

Koje pol vrste prešao je poljem. Groblje se u daljini ocrtavalo kao taman trak, kao šuma ili velik park. Javila se ograda od bijelog kamena, ulazna vrata... Po mjesečini se moglo na vratima pročitati: »Dolazi čas...«¹⁸ Starcev uđe na vratašca, i prvo što je ugledao bili su bijeli krstovi i spomenici s obiju strana široke aleje i crne sjene njihove i od jablanova; i daleko se uokolo vidjela bjeloća i crnoća, i sanljivo je drveće saginjalo svoje grane nad bjeloćom. Činilo se da je tu svjetlije nego u polju; lišće na klenovima, nalik na šape, oštro se isticalo na žutom pijesku u alejama i na pločama, i natpisi su na spomenicima bili jasni. U prvi se mah prenerazio Starcev od onoga što je sad vidio prvi put u životu i što mu

¹⁶ Aleksej Feofilaktovič Pisemski (1820. ili 1821. – 1881.), ruski književnik, realist. *Tisuću duša* je njegov socijalni roman iz 1858. godine. Ostala djela: drama *Gorka sudbina* (1859), romani *Uskomešano more* (1863) i *U vrtlogu* (1871), povijesni roman *Masoni* (1880).

¹⁷ Taj se grob nalazi na starom groblju u Čehovljevom rodnom gradu Taganrogu, premda se za gubernijski grad u ovoj noveli koristi inicijal S. Tko je Demetti, objašnjava se niže u priči.

¹⁸ Natpis na vratnicama na stvarnom starom groblju u Taganrogu: »Dolazi čas u kojemu će svi biti u grobovima, slušati Glas Sina Božjega«.

se neće valjda desiti da vidi više: svijet koji nije nalik ni na što drugo — svijet gdje je tako lijepa i meka mjesečina kao da joj je ovdje kolijevka, gdje nema života, nema te nema, no u svakom se tamnom jablanu, u svakom grobu osjeća da ima tajna koja obećava tih, krasan, vječit život. Od ploča i uveloga cvijeća vije sa jesenskim mirisom lišća praštanje, tu-ga i spokoj.

Uokolo je tišina; u dubokoj smirenosti gledaju s neba zvijezde, i Starcevljevi se koraci razliježu tako oštro i nezgodno. I tek kad na crkvi stade izbijati sat i on zamisli samoga sebe da je mrtav, zakopan ovdje zauvijek, učini mu se da ga netko gleda, i on pomisli na časak da ovo nije spokoj i tišina, nego mukla čama nebivstvovanja, prigušeni očaj...

Spomenik Demettijeve, nalik na kapelu, s anđelom na vrhu; nekad je u S. bila na prolasku talijanska opera, jedna pjevačica umrla, sahranili je i postavili taj spomenik. U gradu se nitko više nije sjećao nje, no kandilo nad ulazom odražavalo je mjesečinu i činilo se da gori.

Nije bilo nikoga. A tko će i doći ovamo o ponoći? No Starcev je čekao, i kao da mjesečina zagrijava u njemu strast, čekao je strasno i slikao u pameti poljupce, zagrljaje. Posjedio je koja pol sata kraj spomenika, zatim se prošetao po pobočnim alejama, sa šeširom u ruci, očekujući i misleći koliko je ovdje, u tim grobovima, sahranjeno ženâ i djevojaka koje su bile lijepe, čarobne, koje su ljubile, izgarale po noćima od strasti, podajući se milovanju. Kako zapravo rđavu šalu zbija s čovjekom mati priroda, kako je nemilo spoznavati to! Tako je mislio, a u isti ga mah snalazila želja da zavikne da on neće, da on pošto poto očekuje ljubav; pred njim se nisu više bijeljeli komadi mramora, nego krasna tjelesa, vidio je forme koje se stidljivo kriju u sjeni pod drvećem, osjećao je toplinu, i ta mu je muka postajala tjeskobnom...

I kao da se spustio zastor, zašao mjesec za oblake, i odjednom se sve unaokolo smračilo. Starcev je jedva našao vrata — bila je već pomrčina kao za jesenske noći — zatim je koji podrug sata tumarao, tražeći uličicu gdje je ostavio svoja kola.

— Sustao sam, jedva se držim na nogama — reći će Pantelejmonu.

I sjedajući s uživanjem u kola, pomisli:

»Ah, ne valja se gojiti!«

III.

Sutradan navečer odvezao se k Turkinima, da zaprosi. Ali to se pokazalo nezgodnim, jer Jekaterinu je Ivanovnu u njenoj sobi frizirao frizer. Spremala se u klub na ples.

Morao je opet dugo sjediti u jedaćoj sobi i piti čaj. Ivan Petrovič, kad je vidio da je gost zamišljen i da se dosađuje, izvadi iz džepa na prsluku pisamce i pročita smiješan list Nijemca upravitelja, kako su se na imanju pokvarile sve zatvorenosti i srušila se snebivljivost.

»A miraz će oni dati valjda priličan« — mislio je Starcev, slušajući rastresen.

Poslije besane noći bio je u stanju zapanjenosti, kao da su ga opili nečim slatkim i uspavljivim; duša mu se zamaglila, ali radosno, toplo, a u isti mu mah rasuđivao u glavi neki hladni, teški komadić:

»Zaustavi se, dok nije prekasno! Je li ona tebi par? Ona je razmažena, hirovita, spava do dva sata, a ti si crkvenjački sin, zemski liječnik...«

»No pa šta? – mislio je. – Pa neka.«

»Uz to, ako je uzmeš – nastavljaio je komadić – njena će te rodbina prisiliti da ostaviš zemsku službu i da živiš u gradu.«

»No pa šta? – mislio je. – Pa neka bude u gradu. Dat će miraz, udesit ćemo...«

Naposljetku ušla Jekaterina Ivanovna u plesnoj haljini, dekoltirana, ljepuška, pristala, i Starcev se razdraga i zađe u tolik zanos da nije mogao izgovoriti ni riječ, nego je samo gledao i smijao se.

Ona se stala praštati, a on – nije više ni radi čega imao da ostaje tu – ustao i rekao da mu je vrijeme kući: čekaju bolesnici.

– Šta ćete – reče Ivan Petrovič – idite, a usput ćete povesti mačkicu u klub.

Napolju je sipila kiša, bila je silna pomrčina, i jedino po promuklomu kašlju Pantelejmonovu moglo se pogoditi gdje su kola. Digoše na kočiji krov.

– Koračam kuda znam, koračaš kuda znaš¹⁹ – govorio je Ivan Petrovič, sjedajući kćer u kočiju – korača kuda zna... Tjeraj! Zbogom molim!

Odvezli se.

– A ja sam jučer bio na groblju – započe Starcev. – Kako je to nevelikodušno i nemilosrdno s vaše strane...

– Vi ste bili na groblju?

– Jest, bio sam tamo i čekao vas gotovo do dva sata. Mučio sam se...

– I mučite se, ako ne razumijete šale.

Jekaterina Ivanovna, zadovoljna što se je tako lukavo našalila sa zaljubljenim čovjekom i što je on tako silno ljubi, zahohoće i za čas zacikne od prepasti, jer su baš u taj mah konji oštro zakretali k ulazu u klub i kočija se naherila. Starcev obuhvati Jekaterinu Ivanovnu oko pasa; ona se uplašena privije k njemu, i on se ne suzdrži, nego je strasno poljubi u usta, u podvoljak i snažnije ju zagrlji.

– Dosta je – reče ona suho.

I za tren je već nije bilo u kočiji, a redar se pred osvijetljenim klupskim ulazom derao ružnim glasom na Pantelejmona:

– Šta si stao, zjako? Vozi dalje!

Starcev se odveze kući, ali se brzo vrati. U tuđem fraku i s bijelom krutom kravatom, koja mu se sve širila i htjela da spuže s ovratnika, sjedio je o ponoći u klubu u gostinskoj sobi i govorio Jekaterini Ivanovni zanesen:

– O, kako malo znaju oni koji nisu nikad ljubili! Meni se čini da još nitko nije istinito opisao ljubav, a teško da se i može opisati to nježno, radosno, bolno čuvstvo, i tko ga je iskusio ma i jedan put, taj neće uzeti da ga prikazuje riječima. Čemu predgovori, opisi? Čemu izlišna rječitost? Moja je ljubav beskrajna... Molim, zaklinjem vas – izgovori najzad Starcev – budite moja žena!

– Dmitrije Joniču – reći će Jekaterina Ivanovna s jako ozbiljnim izražajem, pošto je razmislila – Dmitrije Joniču, ja sam vam vrlo zahvalna za čast, ja vas cijenim, no... – ona ustade i nastavi stojeći – no, oprostite, ne mogu biti vaša žena. Govorit ćemo ozbiljno. Dmitrije Joniču, vi znate, više od svega u životu ljubim ja umjetnost, ja do ludila ljubim, obožavam muziku, njoj sam posvetila sav svoj život. Ja hoću biti umjetnica, hoću slave, uspjeha, slobode, a vi bi da ja i dalje živim u tom gradu, da nastavljam taj pusti, nekoris-

¹⁹ Ruska dječja brojilica.

ni život, koji ne mogu više trpjeti. Da se udam — o, neću, oprostite! Čovjek treba težiti za višom, sjajnom svrhom, a obiteljski bi me život svezao zauvijek. Dmitrije Joniču (gotovo se osmjehnula, jer kad je izgovorila »Dmitrij Jonič«, sjetila se »Alekseja Feofilaktiča«), Dmitrije Joniču, vi ste dobar, plemenit, uman čovjek, vi ste bolji od svih... — suze joj iskočile na oči — ja sam vam sklona od sve duše, no... no vi ćete razumjeti...

I da ne bi zaplakala, okrene se i ode iz gostinske sobe.

Starcevu prestade nespokojno kucati srce. Kad je iz kluba izišao na ulicu, strgne prije svega sa sebe krutu kravatu i odahne iz punih prsa. Malo ga je bilo stid i uvrijedilo mu se samoljublje — nije se bio nadao odbijanju — i nije vjerovao da su ga sve njegove sanjarije, čame i nade dovele k takvom prilično glupomu koncu, kao u malom kazališnom komadu u diletantskoj predstavi. I žao mu je bilo svoga čuvstva, te svoje ljubavi, toliko žao, da bi, činilo mu se, mogao u jedan mah zaridati, ili iza sviju sila odalapati Pantelejmona kišobranom po širokim leđima.

Koja tri dana nije mu posao išao od ruke, nije jeo, nije spavao, no kad mu je stigao glas da je Jekaterina Ivanovna otputovala u Moskvu da stupi u konzervatorij, umirio se i uzeo živjeti kao i prije.

Kasnije, kad se je sjećao ponekad kako je tumarao po groblju, ili kako se je vozao po cijelom gradu i tražio frak, lijeno se je otezao i govorio:

»No, koliko okapanja!«

IV.

Prošle četiri godine. Starcev je imao u gradu već veliku praksu. Svako je jutro primao žurno bolesnike u svom stanu u Đaližu, zatim pohađao gradske bolesnike, i nije se više vozio na dva konja, nego na trojci s praporčićima, i vraćao se kući u kasnu noć. Ispunio se, ugojio se i nije volio pješaćiti, jer ga je mučila astma. Ugojio se i Pantelejmon, i što se je jače širio, to je tužnije uzdisao i tužio se na svoj gorki udes: ubila ga vožnja!

Starcev je boravio po različitim kućama i sastajao se s mnogim ljudima, ali se nije ni s kim združivao blisko. Građani su ga uzrujavali svojim razgovorima, nazorima o životu, pa i svojim likom. Iskustvo ga naučilo, malo po malo, da je građanin, dok se s njim kartas ili zalazeš, dobrodušan, pa i nije glup čovjek, no treba samo progovoriti s njim o čemu bilo što se ne jede, na primjer, o politici ili znanosti, zapast će u nepriliku ili će zapodjeti takvu filozofiju, tupu i pakosnu, da ti preostaje samo rukom mahnuti i otići. Kad bi Starcev pokušao čak i s liberalom građaninom zapodjeti razgovor, na primjer, o tom, da čovječanstvo, hvala Bogu, napreduje i s vremenom će moći biti bez putovnica i bez smrtne kazne, to ga je građanin gledao ispod oka i nepovjerljivo i pitao: »Onda dakle može svatko ubijati na ulici koga hoće?« A kad je Starcev u društvu, za večerom ili čajem, govorio o tom da treba raditi, da se bez rada ne može živjeti, svak je to držao za prijekor i počinjao se srditi i nasrtljivo se prepirati. Uza sve to nisu građani radili ništa, baš ništa, i nisu se zanimali ni za što, i nikako se nije moglo smisliti o čemu bi govorio s njima. I Starcev se je klonio razgovora, nego samo zalagao i kartao se vinta, a kad bi u kojoj kući naišao na obiteljsku svečanost i njega pozivali da prigrize, sjedao je i jeo šuteći, gledajući u tanjur; i sve što su za to vrijeme govorili bilo je nezanimljivo, neistinito, glupo, osjećao je razdraženost, uzrujavao se, ali je šutio, i zato jer je vazda mrko šutio i gledao u tanjur, prozvali su ga u gradu »naduti Poljak«, premda on nije nikad bio Poljak.

Klonio se je takvih zabava kao što su kazalište i koncerti, no za to se u slast kartao vinta svaku večer, po koja tri sata. Imao je još jednu zabavu, u koju je zagrezao neopazice, malo po malo, i to – da navečer vadi iz džepova novčanice stečene praksom, i dešavalo se da je u sve džepove bilo na sedamdesetak rubalja natrpanih novčanicâ, žutih i zelenih, od kojih je zaudarao parfem, i ocat, i tamjan, i riblje ulje; a kad bi se nakupilo nekoliko stotina, nosio ih je u »Društvo za uzajamni kredit« i tamo ulagao na tekući račun.

Za sve četiri godine poslije odlaska Jekaterine Ivanovne bio je kod Turkinih samo dva puta, na poziv Vjere Josifovne, koja se je sve još liječila od migrene. Svakoga je ljeta Jekaterina Ivanovna dolazila k roditeljima u goste, ali on je nije vidio ni jedan jedini put; nije se nekako dešavalo.

No prošle eto četiri godine. Jednog tihog, toplog jutra donijeli u bolnicu pismo. Vjera je Josifovna pisala Dmitriju Joniču da ga se jako zaželjela, i pozivala ga da svakako izvoli doći k njoj i olakšati joj muke, a baš joj je danas i rođendan. Dolje je bilo dopisano: »Maminjoj se molbi pridružujem i ja. K.«

Starcev razmisli i navečer se odveze k Turkinima.

– A, zdravo, molim! – dočeka ga Ivan Petrovič, smješkajući se jedino očima. – Bonžurte.

Vjera Josifovna, koja je bila već jako ostarjela, bijelih vlasi, stisla Starcevu ruku, afektirano uzdahnula i rekla:

– Vi, doktore, nećete da mi udvarate, nikad nam ne dolazite, ja sam već stara za vas. No evo je doputovala mlada, možda će ona biti sretnija.

A mačkica? Ona je bila izmršavila, poblijedjela, poljepšala se i postala stasitija; no to je već bila Jekaterina Ivanovna, a nije mačkica; nije više bilo prijašnje svježine i izražaja djetinje naivnosti. I u pogledu i u manirama bilo je nešto novo – plaho, snuždeno, kao da se ona ovdje, u kući Turkinih, ne osjeća više kao kod kuće.

– Koliko dana, koliko godina! – reče ona, pružajući Starcevu ruku, i vidjelo se da joj nemirno kuca srce; i netremice, s radoznalošću gledajući njemu u lice, nastavi – Kako ste se ugojili! Opaljeni ste, muževniji ste, ali uopće ste se malo promijenili.

Sviđala mu se je i sada, jako sviđala, ali nečega je već nedostajalo u njoj, ili je nečega bilo na pretek – i sam ne bi znao kazati čega zapravo, no nešto mu je već smetalo da ne osjeća kao nekad. Nije mu se sviđala njena bljedoća, novi izražaj, slabi smiješak, glas, malo kasnije nije mu se već sviđala haljina, naslanjač na kojem je sjedila, nije mu se sviđalo nešto u prošlosti, kada zamalo što je nije uzeo za ženu. Sjetio se svoje ljubavi, sanjarija i nada što su ga uzbuđivale prije četiri godine – i uhvati ga neprimjetno.

Pili su čaj sa slatkim pecivom. Zatim je Vjera Josifovna na glas čitala roman, čitala o onom što se nikad ne događa u životu, a Starcev je slušao, gledao joj sijedu, lijepu glavu i čekao kada će završiti.

»Nije bez dara onaj – mislio je – tko ne zna pisati pripovijesti, nego onaj koji ih piše i ne zna to skriti.«

– Nije ludorijski – reče Ivan Petrovič.

Zatim je Jekaterina Ivanovna svirala na klaviru, a kad je završila, dugo su joj dugo zahvaljivali i oduševljavali se za nju.

»A dobro je što je nisam uzeo« – pomisli Starcev.

Ona ga je gledala i, činilo se, očekivala hoće li joj ponuditi da odu u park, ali on je šutio.

– Hajde da se razgovorimo – reći će ona, pristupivši k njemu. – Kako živite vi? Šta je kod vas? Kako? Ja sam ovih dana vazda mislila o vama – nastavi nervozno – htjela

sam vam pisati, htjela sam sama otići k vama u Đaliž, i već sam bila odlučila otići, ali sam se zatim predomislila — Bog bi znao kako se vi sada držite prama meni. S takvim sam vas uzbuđenjem očekivala danas. Za Boga miloga, hajdemo u park!

Odoše u park i sjedoše tamo na klupu pod starim klenom, kao i prije četiri godine. Bio je mrak.

— Kako dakle živite? — zapita Jekaterina Ivanovna.

— Prilično, živimo pomalo — odgovori Starcev.

I ništa više nije znao smisliti. Poštjeli.

— Ja se uzrujavam — reče Jekaterina Ivanovna i zakrije rukama lice — ali vi nemojte na to obraćati pozornost. Tako mi je lijepo kod kuće, tako se radujem što vidim sve, i ne mogu se priviknuti. Koliko ima uspomena! Činilo mi se da ću s vama govoriti i nećemo ušutjeti sve do jutra.

Sada joj je iz blizine vidio lice, blistave oči, i ovdje, u mraku, činila mu se mlađom nego u sobi, pa i kao da joj se vratio njen prijašnji djetinji izražaj. I zaista, gledala ga je s naivnom je radoznalošću, kao da bi poblize da razmotri i shvati čovjeka koji ju je nekad ljubio tako plameno, s takvom nježnošću i tako nesretno; oči su njene zahvaljivale za tu ljubav. I on se sjeti svega što je bilo, svih najsitnijih podrobnosti, kako je tumarao po groblju, kako se je zatim, pred jutro, umoran, vraćao svojoj kući, i odjednom se ražalosti i požali za prošlošću. U duši mu se upalio plamećak.

— A sjećate li se kako sam vas pratio navečer u klub? — reče on. — Padala je onda kiša, bio je mrak...

Plamećak se sve razgario u duši, i već ga je snalazila volja da govori, da se tuži na život...

— Ah! — reći će s uzdahom. — Vi eto pitate kako ja živim. Kako živimo mi ovdje? Pa nikako. Starimo, gojimo se, zapuštamo se. Izmiče dan za danom, život prolazi tmurno, bez dojmova, bez misli... Po danu zarada, a navečer klub, društvo s kartašima, alkoholicima, promuklim ljudima, koje ja ne trpim. Šta tu ima lijepo?

— No vi imate rād, plemenitu svrhu u životu. Vi ste tako voljeli govoriti o svojoj bolnici. Ja sam tada bila neka čudakinja, uobražavala sam da sam velika pijanistkinja. Danas sve gospođice sviraju na klaviru, pa i ja sam svirala kao i sve, i nije u meni bilo ništa osobito; ja sam isto takva pijanistkinja kao što je mama spisateljica. I dabome, nisam vas razumijevala onda, no zatim, u Moskvi, često sam mislila o vama. Samo sam o vama i mislila. Kolika je to sreća biti zemski liječnik, pomagati jadnicima, služiti narodu. Kolika sreća!

— ponovi Jekaterina Ivanovna zanosno. — Kad sam u Moskvi mislila o vama, prikazivali ste mi se tako idealni, uzvišeni...

Starcev se sjeti novčanica koje je navečer vadio iz džepa s tolikim zadovoljstvom, i plamećak mu se ugasi u duši.

Ustade, da bi u kuću. Ona ga uhvati pod ruku.

— Vi ste najbolji od svih ljudi koje sam znala u svom životu — nastavi ona. — Mi ćemo se viđati, razgovarati, je li? Obećajte mi. Ja nisam pijanistkinja, o sebi se ne varam više i neću pred vama ni svirati ni govoriti o muzici.

Kad su ušli u kuću i Starcev u večernjoj rasvjeti ugledao njeno lice i tužne, zahvalne, ispijtljive oči, uperene k njemu, osjeti nemir i pomisli opet:

»A dobro je što se onda nisam oženio.«

Stade se praštati.

– Vi nemate nikakvog rimskog prava da odlazite bez večere – govorio je Ivan Petrovič, ispraćajući ga. – To je od vas vrlo perpendikularno. No ded, prikaži! – reče, obraćajući se u predsoblju k Pavi.

Pava, koji nije više bio dječak, nego mladić s brcima, postavio se u pozu, dignuo ruku u vis i rekao tragičnim glasom:

– Umri, nesretnice!

Sve je to bunilo Starceva. Sjedajući u kočiju i gledajući mračnu kuću i park, koji su mu bili nekada tako mili i dragi, sjeti se u jedan mah svega – i romanâ Vjere Josifovne, i bučne svirke mačkičine, i oštroumnosti Ivana Petroviča, i tragične poze Pavine, i pomisli: ako su najdarovitiji ljudi u cijelom gradu tako bez dara, kakav mora tek biti grad.

Za tri dana donio Pava od Jekaterine Ivanovne pismo.

»Vi ne dolazite k nama. Zašto? – pisala je. – Bojim se da ste se promijenili prama nama, bojim se, i strah me hvata od puke misli o tom. Umirite me dakle, dođite i kažite da je sve dobro.

Prije mi je potreba da se razgovorim s vama. Vaša J. T.«

On pročita to pismo, razmisli i reče Pavi:

– Kaži, dragi, da danas ne mogu doći, jako sam zauzet. Doći ću, kaži, tako, za koja tri dana.

Ali prošla tri dana, prošla nedjelja dana, a on sve nije odlazio. Jednom, kad se je vozio Turkinima kraj kuće, sjeti se da bi se morao svratiti barem na časak, ali razmislio i... nije se svratio.

I nikada više nije odlazio k Turkinima.

V.

Prošlo još nekoliko godina. Starcev se još jače ugojio, odebljao, teško diše i već hoda za bačene unatrag glave. Kad se on, nabuhao, crven, vozi na trojci s praporčićima, a Pantelejmon, također nabuhao i crven, s mesnatim zatiljkom, sjedi na sjedištu, ispruženih preda se ravnih, gotovo drvenih ruku, i dovikuje susretnicima: »drži se desno!«, postaje slika naočita i čini se da se to ne vozi čovjek, nego poganski bog. Ima on u gradu golemu praksu, nema kada da odahne, i ima već imanje i dvije kuće u gradu, i već snuje o trećoj kući, što probitačnijoj, i kad mu u »Društvu za uzajamni kredit« govore o kakvoj kući kojoj je određena dražba, to on bez sustezanja odlazi u tu kuću, prolazi po svim sobama, ne pazi na neodjevene ženske i djecu koja ga gledaju u čudu i strahu, upire palicom u svaka vrata i govori:

– To je kabinet? To je spavaća soba? A šta je tu?

I pri tom teško diše i tare s čela znoj.

Ima mnogo briga, no ipak ne ostavlja zemsku službu; prevladala ga pohlepa, hoće da dospije i ovamo i onamo. U Đaližu i u gradu zovu ga već prosto Joničem. – »Kuda se to vozi Jonič?« ili: »Ne bi li u konzilij pozvali Joniča?«

Valjda zato što mu je salo obraslo grlo, promijenio mu se glas, postao tanak i oštar. Promijenila mu se i narav: otromio je, postao razdražljiv. Primajući bolesnike, obično se srđi, nestrpljivo udara palicom o pod i viče svojim neugodnim glasom:

– Izvolite odgovarati samo na pitanja! Ne razgovarajte!

Samac je. Živi dosadno, ništa ga ne zanima.

Za sve vrijeme otkad živi u Daližu, ljubav za mačkicu bila mu je jedina radost i valjda posljednja. Navečer se u klubu karta vinta i zatim sjedi sâm za velikim stolom i večera. Služi ga konobar Ivan, najstariji i najčasniji, donosi mu se lafitte broj 17, i svi već – i starješine u klubu, i kuhar, i konobar – znaju šta on voli i šta ne voli, nastoje iza sviju sila da mu ugone, jer inače će se on odjednom rasrditi i stati udarati palicom o pod.

Za večerom se ponekad okreće i upleće se u kakav razgovor:

– O čemu vi to govorite? A? Koga?

I kad se dogodi da se u susjedstvu, za kojim stolom, zapodjene govori o Turkinima, to on pita:

– O kakvim vi to govorite Turkinima? Je li to o onima gdje kći svira klavir?

To je eto sve što se može kazati o njemu.

A Turkini? Ivan Petrovič nije ostario, nije se promijenio i kao i prije vazda zbija dosjetke i pripovijeda anegdote; Vjera Josifovna čita kao i prije gostima svoje romane voljno, sa srdačnom priprostotom. A mačkica svira na klaviru svaki dan, po koja četiri sata. Očito je ostarjela, pobolijeva i svake jeseni odlazi s materom na Krim. Ispraćajući ih na stanici, Ivan Petrovič, kad kreće vlak, otire suze i dovikuje:

– Zbogom, molim!

I maše rupčićem.

1898.

Slučaj iz prakse

Profesor je dobio brzojavku iz tvornice Ljalikovih: prosili su ga da što prije dođe. Nekoj gospođi Ljalikovoj болоvala je kći; bila je to, kako se vidjelo, vlasnica tvornice. Iz brzojavke, nespretno sastavljene, nije se dalo ništa više pojmiti. No profesor nije pošao osobno, već je poslao svoga ordinatora Koroljeva.

Morao se je voziti od Moskve dvije postaje, a zatim kolima četiri vrste. Po Koroljeva poslaše trojku; kočijaš je imao šešir s paunovim perom te je na sva pitanja odgovarao glasno, po vojničku: »Nikako ne!« – »Upravo tako!« Bilo je u subotu uvečer; sunce je zalazilo. Od tvornice su radnici hrpimice išli prema željezničkoj postaji i klanjali se konjima na kojima se vozio Koroljev. I Koroljeva je očaravala večer, i majuri, i ljetnikovci po stranama, i breze, i sva tišina naokolo, kad se činilo da se skupa s radnicima sada, uoči blagdana, spremaju na počinak i, rekao bi, na molitvu, i polja i šume i sunce.

Koroljev se rodio i odrastao u Moskvi, sela nije poznao, a tvornice ga nisu nikad zanimala, niti ih je pohodio. Ali je pokadšto čitao o tvornicama, bivao je gostom tvorničarâ i razgovarao je s njima; i kad je vidio kakovu tvornicu izbliza ili izdaleka, to je vazda mislio kako je eto izvana sve mirno i tiho, dok unutra mora da vlada silno neznanje i tupa sebičnost gospodara, dosadni nezdravi rad radnika, svađe, votka, kukci... I sada, kad su se radnici s počitanjem i plaho uklanjali trojci, on je po njihovim licima i kapama, i po njihovom hodu naslućivao fizičku nečistoću, pijanstvo, nervoznost, nesabranost.

Uvezoše se kroz tvornička vrata. S obadviju strana viđahu se kućice radnikâ, lica ženskinja, rubenina i pokrivači na stubištima. »Čuvaj se!« – vikao je kočijaš, ne suzdržavajući konjâ. Uđoše u široko dvorište bez trave; na njemu je pet ogromnih zdanja s dimnjacima, jedan od drugoga podalje, skladišta robe, daščare, a na svemu nekakav sivi talog, kao od prašine. Tu i tamo, kao oaze u pustinji, kukavni vrtići, pa zeleni ili crveni krovovi kuća, gdje su stanovali članovi uprave. Kočijaš najednom ustavi konje i kočija stane pred kućom, iznova okrećenom sivom bojom; pred kućom je bio ograđen vrtić s jorgovanom pokrivenim prašinom, a na žutom stubištu silno je vonjalo po bojama.

– Izvolite, gospodine doktore – govorahu ženski glasovi u hodnicima i predsoblju, i pri tome zamnjevahu uzdasi i čulo se šaptanje. – Izvolite, jedva smo vas dočekali... prava nevolja. Evo, simo izvolite...

Gospođa Ljalikova, krupna, ostara dama u crnoj svilenoj opravi sa modrim rukavima, ali, sudeći po licu, priprosta, slabo pismena, gledala je na doktora nemirno i nije se usudila pružiti mu ruku, nije smjela. Odmah do nje stajala je osoba kratko ostrizene kose, s pince-nezom u šarenoj kofti, mršava i ne više mlada. Služinčad ju je zvala Kristinom Dmitrijevnom, i Koroljev se domišljao da to mora biti guvernanta. Po svoj prilici su njoj, kao najnaobraženijoj u kući, povjerali da dočeka i primi liječnika, jer je ona stala odmah,

žureći se, nabrajati, sa sitnim, dosadnim potankostima, uzroke bolesti, a da nije kazala tko je bolestan i o čemu se radi.

Liječnik i guvernanta sjedili su i govorili, a domaćica je, iščekujući, stajala nepomično na vratima. Iz razgovora razabrao je Koroljev da je bolesna Liza, djevojka od 20 godina, jedina kćerka gospođe Ljalikove, baštinica; ona je već davno болоvala, a liječili su je razni liječnici; a minule noći, od večeri do jutro, tako joj je kucalo srce da nitko u kući nije spavao; bojali su se da ne umre.

– Ona nam je, može se reći, od djetinjstva pobolijevala – pričala je Kristina Dmitrijevna pjevuckastim glasom, otirući si svaki čas usne rukom. – Liječnici vele – to je od živaca, ali kad je bila malena, liječnici su joj glavobolju utjerali unutra, i ja mislim da ona možda od toga boluje.

Pođoše k bolesnici. Već posve uzrasla, velika, vitka stasa, ali ružna, nalična materi, s isto takvim malenim očima, i sa širokim, neumjereno razvijenim donjim čeljustima, nepočestljana, pokrivena do podbratka, ona je u prvi tren učinila na Korolova dojam ubogoga, bijednoga, nesretnoga stvorenja, koje su iz sućuti ovdje primili i sakrili, pa nije mogao vjerovati da je to baštinica svih ovih velikih tvorničkih zdanja.

– A mi dođosmo k vama – počeo Koroljev – dođosmo da vas liječimo. Da ste nam zdravi!

On se je predstavio i pružio joj ruku – veliku, hladnu, ružnu ruku. Ona je sjela i, očito davno već navikla na liječnike, ravnodušna što su joj bila otkrivena ramena i grudi, dopustila je da liječnik nasluškuje što biva u njezinoj nutarnjosti.

– Srce moje jako kuca – rekne ona. – Svu noć salijetao me nekakav užas... i umalo da od toga nisam umrla... Dajte mi štogod...

– Dat ću vam, dat ću... Umirite se.

Koroljev ju pogleda i slegne ramenima.

– Srce kuca kako valja – rekne on – sve je u redu, sve sretno. Živci se malo uzbuniše, ali to je tako obično... Napadaj, čini mi se, već je svršio, legnite na počinak...

U taj par donesoše u ložnicu svjetiljku. Bolesnica se počela žacati svjetlosti, pa je rukama uhvatila glavu i zaplakala. I dojam ubogoga i ružnoga bića najednoć je iščezao, pa Koroljev nije više vidio ni malenih očiju, ni grubo razvijene donje čeljusti; vidio je nježni, stradalalački izražaj, tako razuman i ganutljiv, i sva mu se ona učini nježnom, ženskom u pravom smislu riječi, priprostom, i već je htio da ju smiruje ne ljekarijama, već jednostavnim, ljubeznim riječima. Majka joj je obujmila glavu i pritisla ju k sebi. Koliko očajanja, koliko tuge na licu te starice! Ona, mati, othranila je i uzgojila kćer, ne žaleći ničega, sav je svoj život posvetila tomu da ju nauči francuski jezik, plesati, glasovirati, pozivala je za nju desetak učitelja, najbolje liječnike, držala joj je guvernantu, a sada nije shvaćala otkud te suze, čemu tolika muka, nije shvaćala i bila je zbunjena, i na njoj je lebdio izražaj krivnje, uzrujanosti, očajanja, baš kao da je nešto odveć važno propustila, da nešto još nije učinila, da nekoga još nije pozvala, ali koga – to nije znala.

– Lijanica, tebi je opet... tebi je opet – govorila je, pritišćući k sebi kćer. – Rođena moja, golubice, djevojče moje, reci, što ti je? Smiluj mi se i reci.

Obadvije su gorko plakale. Koroljev sjedne na kraj postelje i uzme Lizu za ruku.

– Trice, je li vrijedno da plačete? – rekne on ljubezno. – Ta na svijetu nema ništa takova što bi vrijedilo tih suza. No, ne plačite dakle, nije potrebno...

A u sebi je pomislio:

»Njoj bi trebalo da se uda.«...

– Naš tvornički liječnik davao joj je kalij-bromat – progovori guvernanta – ali njoj je od toga, opažam, samo gore. Po mojem mnijenju, ako se već daje lijek za srce, to joj valja dati kapljice... zaboravila sam kako se zovu... Od đurđica, što li...

I opet kojekakve potankosti. Ona je liječniku zakrčivala riječ, nije mu dala govoriti i na licu joj je bilo napisano staranje, baš kao da je mislila da ona, kao najnaobraženija ženska u kući, mora neprekidno razgovarati s liječnikom i svakako o liječništvu. To je Koroljevu dodijalo.

– Ja ne vidim ništa osobita – rekne liječnik kad je izišao iz ložnice te se obratio materi.
– Ako je vašu kćer liječio tvornički liječnik, neka ju i dalje liječi. Dosele je liječenje bilo pravilno, pa ne vidim potrebe da se promijeni liječnik. Pa čemu da se i mijenja? Bolest je tako obična, ništa opasna...

Govorio je polagano, nadijevajući rukavice, a gospođa Ljalikova stajala je nepomično i gledala u njega zaplakanim očima.

– Do vlaka koji odlazi u deset sati preostaje još pol ure – rekne on – nadam se da neću zakasniti.

– A ne bi li vi mogli ostati kod nas? – zapita Ljalikova, i opet joj suze poteku niz lica. – Žao mi je uznemirivati vas, ali budite tako dobri... za Boga miloga – nastavi ona u pola glasa, obazirući se na vrata – prenoćite kod nas. Liza je moja jedinica... jedino moje dijete... Prošle me je noći preplašila, ne mogu se sabrati... Ne odlazite, za Boga miloga...

Htio joj je reći da u Moskvi ima mnogo posla, da ga doma čeka obitelj, da mu je teško provesti bez potrebe svu večer i svu noć u tuđoj kući, ali je pogledao njezino lice, uzdahnuo je i stao muče skidati rukavice.

U dvorani su za njega zapalili sve svjetiljke i svijeće. Sjedio je pred glasovinom i listao note, zatim je razgledavao slike na zidovima i portrete. Slike, slikane uljenim bojama, u zlatnim okvirima, predočivahu krajeve iz Krima, burno more s korabljom, katoličkoga monaka s čašom, i sve je bilo suhoparno, zamazano, bez dara naslikano... Portreti ne prikazivahu ni jedno lijepo, zanimljivo lice, sve široke jagodičnice, začuđene oči; Ljalikov, Lizin otac, imao je maleno čelo i zadovoljno lice, službeno mu je odijelo pristajalo kao vreća na velikom, neotmjenom tijelu, na prsima medalja i znak crvenoga križa. Kultura mršava, raskoš slučajna, besmislena, neudobna kao i odora; podovi razdražuju svojim sjajem, razdražuje i svjetionik, te nehotice dolazi na um pripovijest o trgovcu koji je i u kupelj išao s medaljom o vratu.

Iz predsoblja dopirao je šapat, netko je tiho hrkao. I najednoć zamniju s dvorišta oštri, otnesiti, metalni zvuci, kakvih Koroljev prije nikad nije čuo, pa ih ni sad nije razumio; oni odjeknuše čudno i neprijatno u njegovoj duši.

»Meni se čini da ovdje ne bi ni za što ostao živjeti«... pomisli liječnik i opet se lati nota.

– Doktore, izvolite založiti! – pozove ga u pol glasa guvernanta.

Pođe večerati. Stol je bio velik, sa svom silom jela i vina, ali je samo dvoje večeralo: liječnik i Kristina Dmitrijevna. Ona je pila madeirsko vino, brzo je jela i govorila, pogledavajući na doktora preko pince-neza.

– Naši su radnici vrlo zadovoljni. U našoj tvornici daju se svake zime predstave, sami radnici prikazuju, daju se čitanja s čarobnom svjetiljkom, imaju prekrasnu čajanu, pa što će više. Oni su nam vrlo odani, i kad su dočuli da je Lizanjski gore, naručiše moleben. Nisu obrazovani, ali ipak čuvstvuju.

– Čini se kao da ovdje kod vas u kući nema nijednoga muškarca – progovori Koroljev.

– Ni jednoga. Petar Nikanorič umro je pred osamnaest mjeseci, pa smo ostale same. Ovako i živimo u troje. Ljeti ovdje, a zimi u Moskvi na Poljanki. Ja sam kod njih već jedanaest godina. Kao domaća.

Za večeru doniješe strljad, prsa od kokoši i vareno voće; vina su bila skupa, francuska.

– Doktore, izvolite vi samo, bez ceremonija – govorila je Kristina Dmitrijevna, jedući, otirući usta šakom, a vidjelo se da ona ovdje živi na svoje potpuno zadovoljstvo. – Izvolite, jedite! –

Poslije večere odvedoše liječnika u sobu gdje je za njega bila pripravljena postelja. Ali se njemu nije dalo spavati, bilo je zadušljivo, a u sobi je mirisalo po boji; navukao je paletot i izišao.

Na dvorištu je bilo hladno; već je bilo sumračno, a u vlažnom zraku jasno se odražavalo svih pet zdanja s visokim dimnjacima, razabirale su se daščare i skladišta. Budući da je bio praznik, nije se radilo, prozori su bili tamni, tek je u jednom zdanju još gorjelo u peći, dva su prozora bila rumena od žara, a iz dimnjaka je uz dim pokadšto zasukljao i plamen. Daleko za dvorištem kreketale su žabe i biljisao slavulj.

Gledajući na tvornička zdanja i daščare u kojima su spavali radnici, on je opet mislio ono što mu je vazda dolazilo na pamet kad je ugledao tvornice: Neka se slobodno priređuju predstave za radnike uz čarobne svjetiljke, neka se uvađaju tvornički liječnici i razna poboljšanja, ipak se radnici što ih je danas susretao putem od postaje ne razlikuju na oko ni u čem od onih radnika koje je viđao davno u djetinjstvu, kad još nije bilo tvorničkih predstava ni poboljšica. Kao liječnik, misleći pravilno o kroničnim stradanjima, držao je i tvornice nekim nesporazumkom, kojemu je uzrok koliko nejasan toliko i neukloniv, pa svih poboljšica u životu tvorničkih radnika nije doduše smatrao suvišnima, ali ih je uspoređivao liječenju neizlječivih bolesti.

»Dakako, to je nesporazumak...« – mislio je on, gledajući od žara rumene prozore. – »Do dvije tisuće tvorničkih radnika radi bez odmora, u nezdravim prostorijama, praveći nevaljane tkanine, žive gladujući, pa se tek pokadšto otrijezne od te mōre, stotina ljudi nadzire radnju i sav život te stotine troši se u bilježenju globa, psovanju, nepravdi, i samo dvojica-trojica, takozvani gospodari, uživaju probiti, makar da ništa ne rade te i sami preziru te rđave pamučne tkanine. Ali kakve su to probiti i kako ih uživaju? Ljalikova i njezina kći nesretne su, milo ih je i pogledati; zadovoljno živi jedina Kristina Dmitrijevna, starija, glupa djevojka sa pince-nezom. I čini se kao da se u svim tim tvorničkim zdanjima radi samo za to da se na istočnim tržištima prodaje nevaljan katun, samo za to da Kristina Dmitrijevna može jesti strljad i piti madeirsko vino.«

Najednoč zamniju čudni zvuci, oni isti što ih je Koroljev slušao prije večere. Kraj jednoga zdanja lupao je netko o kovnu ploču, lupao je i odmah zvuk zadržavao tako da su ozvanjali kratki, oštri, nečisti zvuci kao da netko kriči... »der-der-der«... Zatim je zavladala tišina od pol minute, a kod drugoga zdanja ogłosiše se isto takvi oštri i neprijatni, no već niži glasovi: »drin... drin... drin...« Jedanaest ih je bilo. To je straža očito naviještala jedanaestu uru.

I kod trećega zdanja začuju se slični zvuci, pa i kod ostalih zgrada, a najposlije i za daščarama i za vratima. I činilo se kao da je posred noćne tišine te zvukove odavalo ono tvorničko čudovište s užarenim očima, sam đavo koji je ondje vladao i gospodarima i radnicima, te jedne i druge obmanjivao.

Koroljev je izišao s dvorišta na polje.

– Tko ide? – oteresao se na nj s vratiju surov glas.

»Baš kao u kakvoj tvrđavi«... pomislio je liječnik, ali ništa nije odgovorio.

Ovdje se je jasnije čulo biljisanje slavuljevo i kreketanje žaba; ćutjela se svibanjska noć. S postaje dopirao je šum vlaka, negdje su kukurijekali pospani pijetlovi, ali je noć bila tiha, svijet je mirno spavao. Na polju, blizu tvornice, bila je tesarna i tu je bila složena građa za nekakvu građevinu. Koroljev sjedne na daske i nastavi svoje razmišljanje:

»Dobro se čuti ovdje jedina guvernanta, a tvornica radi za njezino zadovoljstvo. No to se tako čini, ona je ovdje samo podmetnuto lice. A glavni, za koga ovdje sve radi – jest đavao«.

I on je mislio o đavolu, u kojega nije vjerovao, i obazirao se na dva prozora na kojima se odražavala vatra. Činilo mu se da tim rumenim očima u njega zuri sam đavo, ona nepoznata sila koja je stvorila odnošaje između jakih i slabih, tu strašnu pogrešku, koju sad ništa ne može ispraviti. Potrebno je da jaki smeta živjeti slabomu, to je zakon prirode, ali to je pojmljivo i lako se utuvljuje u misao uvodnim člankom, ili učevnom knjigom, a u mješavini što ju predstavlja svagdanji život, u vrtlogu svih onih sitnica od kojih su sastavljeni ljudski odnošaji, to nije više zakon, već logična nespodoba, ako jaki i slabi jednako padaju žrtvom svojih zamjenitih odnošaja, pokoravajući se nehotice nekakvoj sili što upravlja, sili nepoznatoj, štono stoji van života te je čovjeku tuđa.

Tako je mislio Koroljev, sjedeći na daskama i malo po malo ovlađivaše njime osjećaj kao da je ta nepoznata, tajinstvena sila u istinu bila u njegovoj blizini i gledala. Međutim je na istoku bivalo sve bljeđe, vrijeme je brzo prolazilo. Pet zdanja s dimnjacima na škurom dnu svitajućega dana, kad naokolo nije bilo ni žive duše, i kao da je sve pomrlo, izgledalo je neobično i ne tako kako po danu; sasma mu se izgadilo iz pameti da su unutra parni motori, munjina, telefoni, ali su mu uz to sveđer dolazile na um građevine od pruća, kameni vijek, ćutio je prisuće grube, besvjesne sile...

I opet začuje:

– Der... der... der...

Dvanaest puta. Zatim tišina od pol minute i na drugom kraju dvorišta zamnijeva:

– Drin... drin... drin...

»Užasno neugodno!« – pomislio Koroljev.

– Žak,... žak... žak... začuje s trećega mjesta oštro, kao zlovoljno već...

I da odbije svih dvanaest ura, trebalo je četiri minute. Zatim je sve utihnulo; i opet takav dojam, kao da je sve naokolo poumiralo.

Koroljev je prosjedio još časak i vratio se u dom, ali još dugo nije lijegao. U susjednim sobama šaputali su, čulo se je tapkanje papuča i bosih nogu.

– Da joj opet nije pozlilo? – pomisli Koroljev.

Izađe da prigleda bolesnicu. U sobama je bilo već sasvim svjetlo i u dvorani na zidu i na podu treperaše slaba sunčana svjetlost što je prodrila unutra kroz jutarnju maglu. Vrata u Lizinu sobu bijahu otvorena, i sama je ona sjedila u naslonjaču, kraj postelje, u haljincu, omotana šalom, nepočesljana. Zastori na prozorima bili su spušteni.

– Kako vam je? – zapita ju Koroljev.

– Hvala vam.

Opipa joj bilo, zatim joj poravna vlasi što joj padoše na čelo.

– Vi ne spavate? – rekne on. – Vani je prekrasno, proljeće je, slavulji biljišu, a vi sjedite ovdje u sumračju i o nečem razmišljate.

Ona ga je slušala i gledala mu u lice; oči su joj bile turobne, umne, i vidjelo se da mu hoće nešto reći.

– Biva li to često s vama? – zapita liječnik.

Ona makne usnama i odgovori:

– Često. Gotovo svaku noć mi je teško.

Uto su na dvorištu straže odbijale dvije ure... Čulo se opet – »der... der...« i Liza je zadrhtala.

– Uznemiruju li vas ti zvuci? – zapita Koroljev.

– Ne znam. Sve me ovdje uznemiruje – odvratila ona i zamislila se. – Sve me uznemiruje. Iz vašega glasa razabirem sućut, meni se je odmah, čim sam vas opazila, učinilo da se s vama mogu o svemu porazgovoriti...

– Govorite, molim vas.

– Ja vam želim reći svoje mnijenje. Meni se čini da nisam bolesna, već uznemirena, i strašno mi je što tako mora biti, a drugačije ne može biti. Ni najzdraviji čovjek ne može a da ne bude uznemiren kad mu, na primjer, ispod prozora prolazi razbojnik. Mene često liječe; – nastavi ona, gledajući u svoja koljena i smješajući se plaho – ja sam, naravno, vrlo zahvalna i ne tajim koristi liječenja, ali ja bih htjela da se porazgovorim ne s liječnikom, već s čovjekom koji mi je blizak, s prijateljem koji bi me shvatio te koji bi me uvjerio imam li, nemam li pravo.

– Zar vi nemate prijatelja? – zapita ju Koroljev.

– Ja sam osamljena. Imam majku, ljubim ju, ali sam ipak osamljena. Tako se je život složio... Osamljeni mnogo čitaju, ali malo govore, malo slušaju, život je za njih tajinstven; oni su mistici; često vide đavola tamo gdje ga nema. I Ljermontovljeva Tamara²⁰ bila je osamljena, pa je vidjela đavola.

– A čitate li vi mnogo?

– Mnogo. Ta ja imam vazda mnogo vremena, od jutra do večeri. Danju čitam, a noću – pusta glava, mjesto misli nekakve sjene.

– Vi dakle nešto viđate noću? – zapita Koroljev.

– Ne, no ja ćutim...

Ona se je opet nasmiješila i podigla oči na liječnika, i gledala ga je tako žalosno, tako umno; i njemu se je činilo da mu ona vjeruje, da hoće s njime iskreno govoriti i da ona misli isto onako kako i on. Nu ona je mučala i možda je čekala neće li on progovoriti.

On je znao što joj ima reći; za njega je bilo jasno da ona po mogućnosti mora što prije ostaviti ova tvornička zdanja, i milijun, ako ga ima, da mora ostaviti toga đavola, koji noću zaviruje; njemu je bilo jasno i to da je tako i sama Liza mislila, pa je samo čekala da joj netko komu vjeruje to potvrdi.

Ali Koroljev nije znao kako bi joj to rekao. Kako? Osuđenike žacaju se pitati zašto su osuđeni; tako je teško i bogate ljude pitati čemu im toliki novci, zašto tako rđavo upravljaju i određuju svojim bogatstvom, zašto ga ne odbacuju, kad u njem vide čak svoju nesreću; pa ako o njem zapodijevaju razgovor, vodi se taj obično stidljivo, neudobno, i dugo traje.

»Kako da joj rekne? – razmišljao je Koroljev. – Pače, je li nužno da joj se rekne?«

I on joj je rekao što je htio reći, ne izazovno, već okolišajući.

²⁰ Tamara je lik iz Ljermontovljeve poeme *Demon*, napisane između 1829. i 1839. godine, a objavljene posthumno 1842. godine. *Demon* se zaljubljuje u Tamaru, lijepu gruzijsku princezu, a ona umire zbog njegovog poljupca.

– Vi ste bogata baštinica i vlasnica tvornice, a nezadovoljni ste, ne vjerujete u svoje pravo i sada, eto, ne spavate dobro, a to je, naravno, bolje, nego da ste zadovoljni, da krepko spavate i mislite da je sve sretno i zadovoljno. Mnogo stradate od nespavanja; no bilo kako mu drago, to je dobar znak. Doista, naši roditelji ne bi mogli povesti ovakav razgovor kakav je eto povelu nas dvoje; noću oni nisu razgovarali, već su krepko spavali, a mi, savremeni naraštaj, zlo spavamo, mučimo se, mnogo govorimo i sveudilj umujemo, imamo li, nemamo li pravo? A za našu djecu ili unuke bit će to pitanje – da li imadu ili nemaju pravo – već riješeno. Naši će potomci mnogo više vidjeti negoli mi vidimo. Za kojih pedeset godina bit će život lijep, samo šteta što mi toga nećemo doživjeti. Bilo bi zanimljivo pogledati taj budući život.

– Što će raditi djeca i unuci? – zapita najednom Liza.

– Ne znam... Valjda će sve baciti i otići.

– Kuda će otići?

– Kuda?... Kud bilo – rekne Koroljev i nasmiješi se. – Ta uman, valjan čovjek može kud ga je volja.

Tu pogleda na uru.

– Sunce je već izašlo – rekne on. – Vi morate spavati. Svucite se i spavajte u svoje zdravlje. Vrlo mi je drago što sam se s vama upoznao – nastavi on, stisnuvši Lizinu ruku. – Vi ste divno, zanimljivo biće. Laka vam noć!

I Koroljev pođe u svoju sobu i legne na počinak.

Drugoga dana ujutro, kad su predveli kočiju, svi su izašli na stubište da ga isprate. Liza, kao da je blagdan, bila je sva u bjelini, a u kosu je zadjela cvijetak; bila je blijeda i sumorna; gledala je na Koroljeva kako i jučer, turobno i umno, smiješila se i govorila sveder s takvim izražajem kao da mu je htjela reći nešto osobita, važna, i to samo njemu. Čulo se je kako su cvrkutale ševe, kako je zvonilo u crkvi. Okna tvorničkih zdanja gledahu veselo i vozeći se preko dvorišta, a zatim cestom do postaje, Koroljev se više nije sjećao ni radnika, ni građevina od pruća, ni đavola, već je mislio samo na ono vrijeme, što je možda već posve blizu, kad će život biti isto tako svijetao i radostan kako je ovo tiho, nedjeljno jutro; i mislio je još kako je prijatno za takvoga jutra, u proljeće, voziti se u dobroj kočiji te se grijati na suncu.

1898.

Po službenom poslu

Istražni sudac i okružni liječnik vozili su se u selo Sirnju na razudbu. Putem ih je zatekla mećava, dugo su lutali i stigli u mjesto tek uvečer, kad je već bilo tamno, a ne u podne, kako su htjeli. Ustaviše se u općinskoj kućici da prenoće. U istoj kućici, slučajno, desilo se i truplo zemskoga agenta za osiguravanje, Ljesnickoga, koji je prije tri dana došao u Sirnju i, odsjevši u općinskoj kući, zamolio samovar, pa se ustrijelio posve neočekivano za sve; opstojnost što je Ljesnicki završio svoj život nešto čudnovato, za samovarom, pošto je na stol poredao kojekakva jela, dala je mnogima povoda da posumnjaju na ubojstvo; ustrebala je s toga razudba.

Liječnik i istražni sudac stresali su sa sebe u predsoblju snijeg, lupajući nogama, a polag njih stajao je seoski satnik, »sotskij«, ili po domaćem izgovoru »cockaj«, Ilija Lošadin, starac, pa im svijetlio, držeći u ruci limenu svjetiljku. Silno je vonjalo petrolejem.

- Tko si ti? – zapita ga liječnik.
- »Cockaj« – odvrati starac.
- A gdje su svjedoci čina?
- Valjda su otišli na čaj, vaše visokoblago-rođe.

Desno je bila čista soba za nadošlu gospodu, lijevo prosta, s velikom peći i ležajima, slupanim od dasaka. Liječnik i sudac istražitelj, a za njima »sotskij«, držeći svjetiljčicu povrh glave, pođu u čistu sobu. Tu je na podu, do nogu stola, nepomično ležalo dugačko tijelo, pokriveno ponjavom; pri slabom svjetlu svjetiljke viđahu se jasno osim bijeloga pokrivala još i nove cokule od gume, i sve, što god je tu bilo, bijaše ružno, žalosno; – i mračni hodnici i tišina i te cokule i ukočenost mrtvoga tijela. Na stolu je stajao samovar; davno već hladan, a oko njega razni zamotci, valjda s jestvinama.

– Strijeljati se i još u općinskoj kući – kako je to bezobzirno! – progovori liječnik. – Kad si je već htio prosvirati tane u čelo, mogao se je ustrijeliti kod kuće, ma gdje drugdje, u kakvoj staji...

Liječnik se nije svlačio, već je onako u kapi, šubi i u pustenim čizmama sjeo na klupu; njegov drug, istražni sudac, sjeo mu je sučelice.

– Ti histerici, neurastenici, veliki su sebičnjaci – nastavi liječnik ogorčeno. – Kad neurastenik leži s vama u istoj sobi, on šuška novinama, kad objeduje s vama, prepire se sa ženom, ne mari za vašu prisutnost, a kad mu pane na um strijeljati se, on se strijelja u selu, u općinskoj kući, da svakomu zadade što više briga. U svim prilikama života misle ta gospoda samo na sebe. Samo na sebe! Zato starci ni ne vole taj naš »nervozni vijek«.

– Mnogo toga ne vole starci – rekne sudac i zijevne. – Pokažite starcima kakva je razlika između sadašnjih i negdašnjih samoubojstva. Negdašnji, takozvani čestiti čovjek,

ubijao se je što je potratio državne novce, sadašnji si život oduzimlje jer mu je dodijao, jer ga je obuzela tjeskoba... Što je bolje? Recite!

– Život mu je dosadio, tjeskoba ga spopala, dobro, ali priznajte, on bi se mogao strijeljati i drugdje, a ne baš u općinskoj kući.

– To je naša nesreća – uplete se sotski – nesreća i prava pokora. Narod je vrlo uznemiren, vaše visokoblagorođe, već treću noć ljudi ne spavaju. Djeca plaču. Valjalo bi krave musti, a žene neće u staje, boje se... da im se u mraku ne ukaže ustrijeljeni gospodin. Sigurno, babe su glupe, ali ima i mužika koji se boje. Čim pane mrak, ni jedan da bi sâm htio uz ovu kuću, već idu hrpimice. I svjedoci se plaše...

Doktor Starčenko, čovjek srednjih godina, tamne brade, s naočalima, a istražni sudac Ližin, plavokos, još mlad čovjek, koji je tek pred dvije godine svršio škole i nalik više đaku nego činovniku, sjedahu muče, zamišljeno. Srdili su se što su zakasnili. Morali su čekati do jutra, ovdje noćiti, a sad je tek šesta ura, pred njima je dakle još dugačka večer, a zatim dugačka mračna noć, dosađivanje, neudobne postelje, kukci, jutarnja studen; i prislušujući mećavi što je pjevučila u dimnjaku i na tavanu, oba su mislili kako sve to nije ni izdaleka onakav život kakav bi oni htjeli i o kakvom su negda snatрили; mislili su kako su oba daleko od svojih drugova, koji sad šeću gradom, rasvijetljenim ulicama, ne primjećujući nevremena, ili se spremaju u kazalište, ili sjede za knjigom u kabinetu. O, što li bi oni sad dali da im se je proći Nevskim prospektom ili Petrovkom u Moskvi, da mogu slušati valjano pjevanje, prosjedjeti makar uru-dvije u gostioni...

»U-u-u-u!« – zavijao je vjetar gore na tavanu, a izvana nešto zlobno lupka, valjda cimer na općinskoj kućici. – »U-u-u u!«

– Kako vam drago, ali meni se ne da ovdje ostati – rekne Starčenko, ustavši sa svoga mjesta. – Sad je tek šest sati; spavati je rano, idem ma kuda. Ovdje negdje u blizini živi znanac von Taunitz, najviše tri vrste puta. Odvest ću se onamo i kod njega provesti večer. Sotski, ded pođi i reci kočijašu da ne otprežuje. A što kanite vi? – zapita Starčenko Ližina.

– Ne znam. Valjda ću leći i spavati.

Liječnik se zamotao šubom te izišao. Čulo se kako je razgovarao s kočijašem, kako su na ozeblim konjima podrhtavali zvončići. I odvezao se.

– Tebi, gospodine, neće ovdje biti udobno noćiti – rekne sotski – pređi u drugu polovinu. Tamo nije čisto ali za jednu noć, ne smeta. Ja ću odmah donijeti samovar od mužika, postaviti ga, zatim nanositi sijena, i spavaj, vaše visokoblagorođe, zbogom...

Čas kasnije sjedio je sudac istražitelj u prostoj polovini općinske kuće za stolom i pio čaj, a sotski Lošadin stajao je do vratiju i govorio nešto.

Bio je to starac od preko šezdeset godina, nevisoka stasa, vrlo mršav, zgrbljen, sijed; na licu mu je bio prostodušni smiješak, oči suzne i sve nešto šmrče, kao da siše slatkiš. Na njem je bio kratki kožuh i čizme od pusti, a palice nije puštao iz ruke. Mladost suca istražitelja budila je u njem sućut i zato mu je starac valjda govorio »ti«.

– Starješina Fedor Makarič naložio je da mu javim čim stigne stanovoj ili sudac istražitelj. Valjalo bi dakle poći po njega... Do njega su četiri vrste puta, mećava je, snijega je silu božju nagruvalo – strašno je, ni do pol noći ne bih onamo stigao. Zavija i cvili, strašno je baš...

– Starješine mi ne treba – rekne Ližin. – On nema ovdje nikakvoga posla.

Ližin je radoznalno promatrao starca sotskoga i zapitao ga:

– Reci mi, starče, kako dugo obnašaš tu redarstvenu službu?

– Kako dugo? Kojih trideset godina. Pete godine poslije oslobođenja²¹ uzeh u toj službi hodati, sračunaj dakle. Od onda hodam i hodam neprekidno. Ljudi svetkuju blagdan, a ja hodam. Sveta je nedjelja, Kristovo uskrsnuće, u crkvama zvoni, a ja sve hodam sa svojom torbicom... U porezni ured, na poštu, k stanovomu u stan, k zemstvu, u upravu, gospodi i mužicima, k svim pravoslavnim kršćanima. Nosim pakete, obavijesti, isplatne arke, pisma, razne tiskanice, novine, a znate, dobri gospodine, vaše visokoblago-rođe, sad su takve tiskanice u modi da u nje upisuju brojke – žute, bijele, crvene, i svaki gospodin ili svećenik ili bogati mužik mora svakako po desetkrat na godinu zapisati koliko li je i što je posijao, koliko li je pospremio, koliko je u njega četvrti ili pudi raži, koliko zobi, sijena, kakvo je bilo vrijeme i kakvi se kukci pojavljivali. Dašto, piši što ti je drago, to je puka forma, a ja hodaj i razdavaj listove, a zatim hodaj i skupljaj ih. Što da ti reknem, gospodi ne možeš ništa, rđav posao, samo si ruke uprljaš, a ja sam se trudio, vaše visokoblago-rođe, obišao sam, jer se tako mora; tu se ne da ništa drugo učiniti. Trideset već godina hodam ovako. Ljeti još kako-tako, toplo je i suho, ali zimi i jeseni vrlo je neugodno. Zbilo se da sam se već i utapao i smrzavao – svega je bilo. I u šumi su mi zločesti ljudi torbu otimali i po šiji me tukli, i po sudovima me potezali.

– A zašto su te vukli pred sud?

– Za prevaru.

– Kako to za prevaru?

– A tako, gle, pisar Hrisanf Grigorjev prodao je pothvatniku tuđe daske i valjda ga prevario. Ja sam bio pri tom poslu, mene su naime slali u krčmu po votku; no pisar sa mnom nije ništa dijelio, nije me ni čašicom votke ponudio, a jer radi siromaštva i vanjšti-ne valjda nisam čovjek pouzdan, ni mnogo vrijedan, to su nas obojicu povukli pred sud; njega su osudili na tamnicu, a mene su, Bog je dao, po svim zakonima opravdali. Na sudu su takvu ispravu čitali. I svi su bili u odorama, suci naime. Evo što ću ti reći, vaše visokoblago-rođe, naša služba, za onoga koji nije vičan – ne dao Bog, prava je pogibelj, a za me ništa. Kad ne hodam, kao da me noge bole. I doma je za nas gore. Doma u općini moraš pisaru peć ložiti, vode donijeti, cipele očistiti.

– A koliko dobivaš plaće? – zapitao ga Ližin.

– Osamdeset i četiri rublja na godinu.

– A imaš valjda i kakve sporedne dohotke? Bez toga nije...

– Kakve dohotke! Sadašnja gospoda rijetko kad daju za čaj. Sad su gospoda stroga, sve su uvrijeđena. Jesi li mu donio ispravu – uvrijeđen je, jesi li kapu pred njim skinuo – uvrijeđen je. Izgrdi me da sam na kriva vrata ušao, da sam pijanica, da po luku vonjam, da sam bolvan, kujin sin. Ima, dašto, i dobrih, ali što ćeš od njih primiti, samo ti se nasmiju, pak te ovako i onako nazovu. Na primjer, barun Altuhin, i dobar je i, gledaš ga, trijezan, razborit, a čim te opazi stane kričati, a ne shvaćaš što. Čudni mi je nadimak dao. Ti si, veli...

Sotski izgovori nekakvu riječ, ali tako tiho, da je nije bilo čuti.

– Kako? – zapita ga Ližin. – Reci mi još jedan put.

– Administracija! – ponovi sad na glas sotski. – Već me davno tako zove, punih šest godina. Da si mi zdravo, administracija! No neka mu bude, Bog s njim. Dogodi se da koja gospoja pošalje čašicu votke i komad kolača, i ispiješ čašicu u njeno zdravlje. A mužici više dadu, mužici su zdušniji, boje se Boga: ovaj dade hljeba, onaj tanjur ščija, gdjekoji i

²¹ Poslije oslobođenja kmetova u Rusiji 1861. godine, dakle 1866.

drugo što priušti... Staroste me časte čajem u krčmici. Eto sad su i svjedoci pošli na čaj. »Lošadine«, rekoše mi — »budi tu mjesto nas, pripazi« — i svaki mi je po kopejku dao. Oni se straše, jer nisu vikli. A jučer su mi dali pet kopejka i čašku čaja donijeli.

— A zar tebi nije strašno?

— Strašno je, gospodine, ali naša je stvar — služba, a od nje ni kud ni kamo. Ljetos vodio sam uznika u grad, a on mene po šiji! Po šiji! A naokolo polje, šuma — kud da mu izmakneš? Tako je i ovdje. Gospodina Ljesnickoga već odavna pamtim, i oca sam mu poznao i majku. Ja sam iz sela Nedoščotova, a oni, gospoda Ljesnickovi, od nas nisu dalje od vrste, pače i manje, gotovo naši međaši. I gospodin Ljesnicki imao je sestru, djevicu bogobojazljivu i milosrdnu. Smiluj se, Gospode, duši službenice svoje Julije, vječna ja pamjat. Nije se ona udavala, a kad je umirala, sve je svoje dobro podijelila; manastiru je zapisala sto desjatina, a nama, društvu seljana iz sela Nedoščotova, za spomen duše, dvije stotine desjatina, a bratac njezin, gospodin, skrio je ispravu, kažu, u pećici ju spalio i svu si zemlju uzeo. Mislio je možda da će njemu biti od koristi, ali ne, počekaj, nepravdom nećeš dugo živjeti na svijetu, brate. Zatim gospodin punih dvadeset godina nije bio pri sebi, od crkve ga je nešto vuklo i valjda je umro bez pokajanja, puknuo je. Bio je okrupan, i puknuo je. A kašnje su mladomu barunu, Sereži naime, sve uzeli za dugove, sve, kako stoji; on nije mnogo učio, ništa nije mogao ni znao, tada je predsjednik zemske uprave, njegov ujak, pomislio: »uzet ću Serežu k sebi za agenta, neka osigurava, to nije težak posao«. A barun je mlad, ponosan, hoće također da udobnije, raskošnije živi, da ga bolje opaze; bilo mu je valjda teško vozikati se po kotaru u taljigama i s mužicima razgovarati; i tako je hodao i sve u zemlju gledao i mućao; zovneš li ga ma baš u samo uho: — »Sergije Sergijiču!« a on se ogleda ovako: — »A?« — i opet gleda u zemlju. A sad je, vidiš, na se ruku položio. Nije skladno, vaše visokoblago rođe, to nije pravilno i ne možeš pojmiti što je to na svijetu, Gospode Bože milostivi. Žalosno je, dakako, reći, otac je bio bogat, a ja sam siromašan, ali što ćeš, valja i na to priviknuti. I ja sam također lijepo živio, imao sam, vaše visokoblago rođe, dva konja, tri krave, dvadesetak komada ovaca, a došlo vrijeme i ne ostade ništa do ove torbice, a i ona nije moja, već državna, i sada u našem selu Nedoščotovu govori se o mojoj kući kao o nečem što je najgore. Mokej je negda imao četiri lakaja, a sad je Mokej sam lakaj. Petrak je imao četiri nadničara, a sad je Petrak sam nadničar.

— Oda šta si osiromašio? — zapita sotskoga sudac istražitelj.

— Sinovi moji strašno piju votku. Tako piju, tako piju da se ne može izreći, ne bi vjerovao.

Ližin je slušao i mislio o tome kako će on, Ližin, prije ili kašnje opet doći u Moskvu, a ovaj starac ostat će ovdje za navijek, te će sveder hodati i hodati; i koliko li će još sresti u životu takvih isprebijanih, davno nepočesljanih »neznatnih« staraca, u čijim se dušama nekim načinom davno splinuše petaci, čašica rakije i duboka vjera u to da se na ovom svijetu ne da živjeti nepravdom. Zatim mu je dodijalo slušati i on je zapovjedio da mu donese sijena za ležaj. U sobi za gospodu, što je bila sprijeda, stajala je željezna postelja s jastukom i pokrivačem, i tu bi postelju mogli donijeti odonud, ali je pokraj nje gotovo tri dana ležao pokojnik (koji je možda na nju sjedao pred smrt), a sada bi na njoj bilo neugodno ležati...

»Tek je polak osme ure« — pomislio je Ližin, pogledavši na uru. — »Kako je to užasno!« Spavati mu se nije htjelo, ali jer nije znao što bi radio kako bi si prikratio vrijeme, legao je i pokrio se pledom. Lošadin, spremajući samovar i suđe, ulazio je i izlazio nekoliko puta, šmrćući i uzdišući, i sve se vrtio oko stola; napokon uzme svjetiljku te izađe; i gledajući straga na njegove dugačke, sijede kose i sagnuto tijelo, Ližin je pomislio:

– Baš kao čarobnjak u operi.

Smračilo se. Za oblacima je valjda bio mjesec, jer se jasno razabirahu okna i snijeg na okvirima.

– U-u-u-u! – pjevala je mećava. – U-u-u-u!

– Baćuške! – zajaukala je baba na tavanu, ili se tako tek pričinilo. – Ba-a-aćuške moj-e!

– Buh! – udarilo je nešto izvana u zid. – Trah!

Istražni sudac stane prislušivati: nema nikakve babe, to je vjetar zavijao. Bilo je studeno i on se je povrh pleda pokrio još i bundom. Grijući se, mislio je kako je sve to – i mećava, i ova kućica, i starac, i mrtvo tijelo što je ležalo u susjednoj sobi – kako je sve to bilo daleko od onoga života što ga je on htio za sebe, i kako je sve to njemu tuđe, ništetno, slabo zanimljivo. Da se je ovaj čovjek ustrijelio u Moskvi, ili u blizini Moskve, i da se je morala povesti istraga, to bi tamo bilo zanimljivo, važno i možda bi strašno bilo spavati uz truplo; a ovdje, tisuću vrsta od Moskve, sve je to nekako drugačije osvijetljeno, sve to nije život, nisu ljudi, već je nešto što opstoji samo »pro forma«, kako bi rekao Lošadin, sve to neće ostaviti u pameti ni najmanjega traga, i zaboravit će se čim on, Ližin, otiđe iz Sirnje. Otadžbina, prava Rusija – to je Moskva, Petrograd, a ovdje je provincija, kolonija; kad snatriš o tome da odigravaš ulogu, da budeš popularan, da na primjer budeš istražnim sucem u vrlo važnim stvarima, ili prokuratorom okružnoga suda, tada svakako pomišljaš na Moskvu. Ako hoćeš živjeti, a ti živi u Moskvi, ovdje ti se ništa neće, lako se izmiruješ sa svojom nezamjetivom ulogom, pa od života čekaš samo jedno – a to je da što skorije otiđeš, otiđeš. I Ližin je mislima lutao moskovskim ulicama, ulazio je u kuće znanaca, sastajao se s rođacima, drugovima, i srce mu se slatko stezalo pri pomisli da mu je sada dvadeset i šest godina, i ako se otme odavle te za pet ili deset godina dospije u Moskvu, to ni tad još neće biti kasno, jer pred njim još ostaje cijeli život. I padajući u zaborav, kad su mu se već počele mutiti misli, on je pomislio na dugačke hodnike moskovskoga sudišta, na sebe kao govornika, na svoje sestre, na orkestar, koji je, rekao bi, sveudilj gudio:

– U-u-u! U-u-u!

– Buh-trah! – začulo se opet.

I Ližin se najednoć sjeti kako je nekoć u zemskoj upravi, kad je razgovarao s knjigovodjom, došao u ured nekakav gospodin s tamnim očima, crne kose, mršav, blijed; u očima mu je bio neprijatan izražaj, kakav opažamo u ljudi što su dugo spavali poslije objeda, i taj je izražaj kvario njegov fini, umni profil; a visoke čizme u kojima je bio nisu mu pristajale, činile su se nekakvom suvošču... Knjigovođa ga upoznao: »To je naš zemski agent«...

– Dakle to je bio Ljesnicki... ovaj isti – dosjećivao se je sada Ližin.

Sjetio se kako je u Ljesnickoga bio tihi glas, sjetio se njegova hoda, i učinilo mu se da sad netko uz njega hoda, i to baš tako kako je hodao Ljesnicki.

Najednoć mu bude strašno, glava mu postade studena.

– Tko je tu? – zapita on uznemireno.

– Cockaj.

– Što želiš ovdje?

– Došao sam, vaše visokoblagorođe, zapitati. Prije ste rekli da starješine ne treba, ali se bojim da se ne razljuti. Zapovjedio mi je da dođem po nj. Bih li išao?

– Idi! Dodijao si mi – progovori zlovoljno Ližin i opet se pokrije.

– Da se ne razljuti... Idem, vaše visokoblagorođe, sretno mi ostanite.

I Lošadin otiđe. U hodniku su kašljucali i u pol glasa govorili. Bit će da su se vratili svjedoci čina.

»Sutra ću te bijednike rano otpustiti... – mislio je istražitelj. – Započet ćemo razudbu čim svane«.

Već je opet bio gotov da zaspi, kad najednoć zamniju iznova nečiji koraci, ne plahi, već brzi, bučni. Zacviliše vrata, začuju se glasovi, struganje žigicom po zidu...

– Spavate li? Spavate li? – pitao je brzo i srdito doktor Starčenko, zapaljujući žigicu za žigicom; bio je sav pokrit snijegom i od njega je dolazila studen. – Spavate li? Ustajte, odvest ćemo se k von Taunitzu. Poslao je svoje konje po vas. Hajdmo, tamo ćemo barem večerati i spavati kao ljudi. Eto, došao sam po vas. Konji su prekrasni, za deset minuta bit ćemo tamo.

– A koliko je sad sati?

– Četvrt do jedanaest.

Ližin, pospan, nezadovoljan, navuče čizme od pusti, bundu, kapu i bašlik, te izađe s liječnikom na dvor. Velike studeni nije bilo, ali je duvao silni, oštri vjetar, te niz ulicu gonio oblake snijega, koji su bježali, bježali kao od užasa; pod oborima i oko stubišta kuća bijaše već visoki zapusi. Liječnik i istražni sudac sjednu u saonice, a kočijaš, bijel od snijega, sagne se k njima da stegne pokrivač. Obojici je bilo toplo.

– Tjeraj!

Povezoše se selom. »Dižući rahle brazde«²²... sjetio se istražni sudac stiha, gledajući kako su konji zahvaćali nogama. U svim kućicama svijetlile su luči, baš kao da je uoči velikoga blagdana: to seljaci nisu spavali, bojali su se pokojnika. Kočijaš je mračno zurio preda se i mućao; valjda mu je bilo dosadno što je morao stajati pred općinskom kućom, pa je sad i on mislio na pokojnika.

– A u von Taunitza – progovori Starčenko – kad su doznali da ste vi ostali noćiti u općinskoj kućici, svi su navalili na me zašto vas ne uzeh sobom.

Kad su izašli iz sela, kočijaš je na zakretu najednoć iz svega grla zaviknuo:

– S puta!

Prošao je nekakav čovjek; bio je do koljena u snijegu, i nagnuvši se s puta, gledao je na trojku; istražni sudac vidio je palicu s drškom, i bradu, i torbu o ramenu, i njemu se je učinilo da je to Lošadin, učinilo mu se pače da se je Lošadin nasmiješio i prošao mimo.

Isprva je put vodio uz rub šume, zatim širokom cestom kroz šumu; mimo njih se redahu stare jele, mlade breze i visoki mladi hrastovi, stojeći pojedince na polju gdje su nedavno posjekli šumu; no domalo se sve smiješalo u zraku, u oblacima snijega; kočijaš je govorio da vidi šumu, a istražni sudac nije vidio ništa doli trećega konja... Vjetar im je duvao u leđa.

Najednoć stanu konji.

– Nu, što još? – zapita srdito Starčenko.

Kočijaš siđe muče sa sjedala i stane trkati oko saonica; činio je sve veće i veće krugove, i kad se udaljivao od saonica, činilo se da pleše; napokon se vrati i stane okretati desno.

– Sašli smo s puta, što li? – zapita Starčenko.

– Ništa-a-a...

²² Stih iz Puškinova romana u stihovima *Evgenij Onjegin* (V, II.)

Prodoše seocem, u kojem nije bilo nigdje ni jedne luči. Opet šuma, polje, opet sađoše s puta, i kočijaš je silazio sa sjedala i obigravao oko saonica. Trojka ih najednoć ponese mračnim drvoredom, brzo. Ovdje je stabilje muklo šunjelo, strašno je bilo i ništa se nije vidjelo, i kao da su jurili nekamo u ponor, kad im najednoć udari u oči jarka svjetlost iz veže i s prozorâ, začuje se dobroćudni, otegnuti lavež, zamniju glasovi... Prispjeli su.

Dok su dolje u predsoblju skidali bunde i pustene čizme, gore su udarali u glasovir »Un petit verre de Clicquot«,²³ i čulo se kako su djeca toptala nogama. Novonadošle zapuhne odmah topli miris starih gospodskih soba, gdje se uvijek, bilo vani kakvo mu drago vrijeme, žive tako toplo, čisto, udobno.

– Prekrasno – govorio je von Taunitz, okrupan čovjek vanredno široke šije i sa zaliscima, stiskajući ruku istražnomu sucu! – Vrlo lijepo! Molim, izvolite, vrlo mi je milo upoznati se. Mi smo donekle kolege. I ja sam nekoć bio zamjenik prokurora, ali ne dugo, u svem dvije godine; došao sam simo da gospodarim i ovdje sam ostario. Ukratko, stari hren. Izvolite samo – nastavlja je on, očito usprežući svoj glas, da ne govori odviše glasno; on i gosti uspinjahu se gore. – Žene nemam, umrla je, a ovo su moje kćeri.

I obrnuvši se, kriknuo je gromkim glasom: – Recite Ignjatu da sutra oko osme ure pođvoril!

U dvorani bile su njegove četiri kćeri, mlade djevojke, ljepušne, sve u sivim opravama, jednako počesljane, i njihova sestrična s djecom, također mlada i zanimljiva. Starčenko, koji ih je poznao, odmah ih je stao moliti da mu štogod otpjevaju, i dvije ga gospodične dugo uvjeravahu da ne umiju pjevati, da nemaju nota, zatim je sestrična sjela za glasovir, pa su one otpjevale drhćućim glasom dvopjev iz »Pikove dame«.²⁴ Opet zasviraše »Un petit verre de Clicquot«, i djeca skoknuše toptajući nogama po taktu. I Starčenko poskoči. Svi su hohotali.

Zatim se djeca oprostise i pođoše na počinak. Istražni sudac se je smijao, igrao je četvorku, udvarao, a pri tome mislio: nije li sve to san? Crna polovica općinske kuće, hrpa sijenâ u kutu, šuškanje kukaca, ružno, prosjačko pokućstvo, glasovi svjedoka, vjetar, mećava, strah da ne zalutaju s puta, i najednoć ove vrlo lijepe, svijetle sobe, zvuci glasovira, ljepušne djevojčice, djeca s kovrčavom kosom, veseli, sretni smijeh – takva preobrazba činila mu se je bajnom; i bilo mu je nevjerojatno da je takva preobrazba moguća u daljini od same tri vrste i u vremenu od jedne ure. I dosadne misli sprječavahu mu da se veseli i on je sveder mislio da sve to naokolo nije život, već da su to ulomci života, komadići, da je ovdje sve slučajno, da se nikakav zaključak ne može učiniti; i bilo mu je pače žao tih djevojčica, koje žive i završuju svoj život ovdje u zabiti, u provinciji, daleko od kulturnoga središta, gdje ništa nije slučajno, već sve smišljeno, zakonito i, na primjer, gdje je svako samoubojstvo pojmljivo te se dade objasniti: zašto je učinjeno i što znači u općem vrtlogu života. On je mislio, ako ovdje, u zabiti, ne može pojmiti život što ga okružuje, i ako ga on ne vidi, tada to znači da ovdje uopće ni nema života.

Za večerom zapodjenuše razgovor o Ljesnickom.

– Ostavio je ženu i dijete – govorio je Starčenko. – Neurastenicima i uopće ljudima kojih živčani sustav nije u redu ja bih zabranio da se žene; ja bih im oduzeo pravo i mogućnost da rasploduju individue sebi slične. Zločin je rađati na svijet djecu bolesnih živaca.

²³ Francuski: »Čašica Clicquota«, početni stih vesele i popularne pjesme *La valse du Clicquot* (riječi: Frank W. Green, glazba J. Rivière, 1838.). Clicquot je cijenjeni francuski šampanjac.

²⁴ Opera P. I. Čajkovskog iz 1890. godine, prema Puškinovoj pripovijetki iz 1834.

– Nesretni mladi čovjek – govorio je von Taunitz, uzdišući tiho i mašući glavom. – Koliko mora čovjek promišljati, koliko pretrpjeti, prije nego li se odluči na samoubojstvo, na oduzeće mladoga svojega života. U svakoj se porodici može pridesiti takva nesreća, i užasno je... To je teško izdržati, upravo je nesnosno...

I sve ove djevojčice slušahu to mučke, ozbiljnih lica, gledajući na oca. Ližin je osjećao također da i on mora nešto reći, no on se ničemu nije mogao domisliti, pa je samo rekao:

– Da, samoubojstva su pojavi koji se ne smiju željeti.

Spavao je u toploj sobi, u mekanoj postelji, pokriven pokrivačem, pod kojim je bila tanka svježja ponjava, ali nekako nije ćutio osobite udobnosti; možda je to bilo stoga što su u susjednoj sobi liječnik i von Taunitz dugo razgovarali, a gore nad stropom i u peći zavijala je mećava isto onako kao i u općinskoj kući, te jednako žalosno pjevuļjila:

– U-u-u-u!

Von Taunitzu je pred dvije godine umrla žena, ali on se ni sad još nije izmirio s tim događajem, pa je svagda, govorio o čem bilo, spominjao i svoju ženu; u njemu nije ostalo više ništa prokurorskoga.

– Hoću li i ja jednoć doći do toga stanja? – mislio je Ližin, usnivajući i slušajući kroz zid suzdržljivi, gotovo sirotski glas domaćinova. Istražni sudac nije mirno spavao. Bilo je vruće, neudobno i činilo mu se u snu da on nije u von Taunitza, da ne leži u mekanoj, čistoj postelji, već da je još sveudilj u općinskoj kući, na sijenu, te čuje kako svjedoci u pol glasa govore; činilo mu se da je blizu Ljesnicki, kakvih petnaest koračaja od njega. Opet mu je i u snu palo na um kako je agent zemstva, blijedi, crnokosi čovjek, u visokim, zaprašenim čizmama, prilazio k stolicu knjigovođe. – »To je agent zemstva...« Zatim mu se usnilo da su Ljesnicki i sotski Lošadin hodali poljem po snijegu, usporedo podržavajući jedan drugoga; mećava je kružila nad njima, vjetar im je duvao u leđa, a oni su išli i pjevuļjili:

»Mi idemo, mi idemo, idemo.«

Starac je nalikovao vraču u operi, i oba su pjevali baš kao u kazalištu:

– Mi idemo, idemo, idemo... Vi ste u toplini, vama je svjetlo, vama je mekano, a mi hodamo po studeni, mećavi, po dubokom snijegu... Mi ne poznamo mira, ne poznamo radosti... Mi podnašamo svu tegobu toga života i svojega i vašega... U-u-u!... Mi idemo, idemo, idemo...

Ližin se prenuo i sjeo u postelji. Kakav je to bio nejasan, ružan san! I kako to da mu se agent i sotski dadoše u isti mah na san? To je glupost! I sada, kad je Ližinu srce silno kucalo, pa je sjedio u postelji obujmivši glavu rukama, činilo mu se da taj agent za osiguravanje i taj sotski uistinu imadu nešto zajedničkoga u životu. Ne stupaju li oni i u životu usporedo jedan uz drugoga? Nekakva nevidljiva sveza, ali važna i nužna, postoji među obojicom, pače među njima i Taunitzem, i među svima, svima; u tom životu, pa i u najzabitnijoj pustoši, ništa nije slučajno, sve je puno općega smisla, sve ima jednu dušu, jedan cilj, i da se to uzmogne pojmiti premalo je misliti, premalo umovati, već valja po svoj prilici imati i dar pronicanja u život, dar kojega očito svi ljudi nemaju. I nesretni »neurastenik«, koji se je izmučio te sâm posegnuo za svojim životom, kako je o njemu liječnik govorio, i starac mužik, koji je cijeli svoj život, dan na dan, hodao od čovjeka do čovjeka – to su slučajnosti, ulomci života za onoga tko i svoj bitak smatra slučajnim, to su dijelovi jednoga te istoga organizma, čudesnoga i razumnoga, ali samo za onoga tko i svoj život smatra dijelom te općenitosti, te ju i shvaća. Tako je mislio Ližin i to bijaše njegova davna tajna misao, i tek sada se široko i jasno razvila u njegovoj spoznaji.

On opet legne i stane spavati, i najjednoć on sniva da ona dvojica opet idu skupa i pjevaju:

– Mi idemo, idemo, idemo... Mi uzimljemo od života ono što je u njemu najteže i najgorče, a vama ostavljamo lako i radosno, i vi možete, sjedeći za večerom, hladno i zdravo rasuđivati o da šta mi stradamo i ginemo, i o da šta mi nismo tako zdravi i zadovoljni kao vi.

Ono što su ova dvojica pjevala i prije je dolazilo Ližinu na um, ali je ta misao u njemu sjedila nekako za drugim mislima i plaho se pomaljala, kao daleka luč u mračnoj nepogodi. I on je ćutio da to samoubojstvo, ta seljačka tuga leži i na njegovoj savjesti; nije li užasno izmirivati se s time što ti ljudi, pokorni svojoj sudbini, navaljuju na sebe ono što je najteže i najmračnije u životu! Izmirivati se s time, a za sebe željeti svijetli, bučni život posred sretnih, zadovoljnih ljudi i vječito maštati o takvom životu – to znači maštati o novim samoubojstvima ljudi podavljanih radom i brigom, ili ljudi slabih, zanemarenih, o kojima govore kadšto za večerom sa zlovoljom ili podsmjehom, ali kojima ne pomažu... I opet:

– Mi idemo, idemo, idemo...

Baš kao da mu netko udara čekićem po sljepočicama.

Ujutro se Ližin rano probudio, a probudio ga je šum; boljela ga glava; u susjednoj sobi govorio je von Taunitz glasno liječniku:

– Vi sad ne možete putovati. Pogledajte kako je vani! Ne prepirite se, već rađe pitajte kočijaša: on vas neće povesti po takvom vremenu ni za milijun!

– Ta samo su tri vrste puta! – govorio je liječnik molećim glasom.

– Makar bilo i samo pol vrste. Kad se ne može, ne može. Izvezete li se samo pred vrata, potpuni pakao, učas zaći ćete s puta. Ne puštam vas ni za što.

– Možda će podvečer bura utihnuti – reče mužik koji je ložio peč.

I liječnik je u susjednoj sobi stao govoriti o surovoj prirodi, koja da upliva na značaj ruskoga naroda, o dugotrajnim zimama, koje time što sprečavaju slobodno kretanje zadržavaju umni napredak ljudi, a Ližin je zlovoljno slušao ta umovanja, gledao je na prozor i zurio u zapuhe što ih je vjetar snesao uz obor, gledao je u bijelu prašinu što je ispunjavala sav vidljivi prostor, gledao je drveće koje se očajno savijalo sad desno, sad lijevo, slušao je zavijanje i lupu i mislio je u sebi:

– Nu, kakva se iz toga daje izvesti pouka? To je mećava i ništa više...

U podne su doručkovali, zatim su lunjali po kući bez ikakva cilja, pristupali k prozorima.

»A ljesnicki leži, – mislio je Ližin, gledajući na snježni vihor; snijeg je bijesno kružio oko gomila uz obore. Ljesnicki leži, svjedoci čekaju...«

Govorahu o vremenu, o tome da mećava obično traje dva dana, rijetko kada dulje. U šest su sati objedovali, zatim se kartali, pjevali, plesali, napokon večerali... Dan je prošao, legoše spavati.

Noću prema jutru nevrjeme se stišalo. Kad su ustali i pogledali na prozore, gole vrbe sa svojim slabo spuštenim granama stajahu posve nepomične; bilo je sumračno, tiho, baš kao da se priroda stidjela sad svoje razvraćenosti, bezumnih noći i maha što ga je dala svojim strastima. Zapregnuti konji čekali su pred izlazom već od pete ure ujutro. Kad je posve svanulo, liječnik i sudac istražitelj obukoše svoje bunde i pustene čizme i, oprostivši se s domaćinom, odvezoše se.

Na izlazu uz kočijaša stajao je poznati »cockaj«, Ilija Lošadin, bez kape, sa starom kožnatom torbom preko ramena, sav u snijegu: i lice mu je bilo crveno i vlažno od znoja. Sluga, koji je izišao da gospodu smjesti u saonice te im pokrije noge, pogledao je surovo na starca i rekao:

– Što ti tu stojiš, stari vraže? Ideš li odatle!

– Vaše visokoblagorođe, narod je uznemiren – poče govoriti Lošadin, smiješeći se naktivno, čitavim licem, i očito zadovoljan što je napokon ugledao one koje je tako dugo čekao. – Narod se vrlo buni, djeca plaču... Mislili su, vaše blagorođe, da ste opet u grad oputovali... Pokažite božansku milost, dobrotvori naši...

Liječnik i sudac ne rekoše ništa, već sjedoše u saonice i odvezoše se u Sirnju.

1899.

Rječnik

ajam (tur.) – ham, dio konjske opreme za uprezanje u kola

bašlik (tur.) – marama koja pokriva glavu, vrat i ramena

baviti se – boraviti

biljisati – pjevati

bodorka – vrsta riječne bijele ribe, *Rutilus rutilus*

bruclje – rogulje, račvasta željezna šipka s drvenom ručkom, za vađenje lonca iz peći

Burjati – nomadski mongolski narod koji živi u Sibiru, u okolici Bajkalskog jezera

crocket (engl.) – kriket, engleski sport

čanak (tur.) – drvena zdjela

četvorka – vrsta plesa, kadrila

desjatina (rus.) – ruska mjera za površinu, nešto veća od hektara (10.925 četv. metara)

egzaltacija (lat.) – uzbuđenje, zanos, oduševljenje, pretjerana gorljivost

gačac – vrsta ptice iz porodice vrana

ganuti se – pomaknuti se

gubernija (rus.-lat.) – najviša upravna jedinica u carskoj (i današnjoj) Rusiji;

gubernator – upravitelj, namjesnik gubernije

guke – vrsta bolesti, oticanje vratnih žlijezda, tuberkuloza žlijezda

jūka – jakna, kaputić

kajita (nizoz.) – sobica, kabina na brodu

katun – gusta, prosta pamučna tkanina

kofta (rus.) – kratka, strukirana ženska bluza

konzistorija (lat.) – vrhovna vjerska vlast

kopejka (rus.) – sitni ruski novac

kupica – čaša, posuda (ovdje za puštanje krvi kod liječenja)

lafitte (franc.) – vrsta crnog bordoškog vina

lawn-tennis (engl.) – tenis na travi

maréchal (franc.) – zapravo *à la maréchal*, »na maršaličin način«; način pripremanja jela u francuskoj visokoj kuhinji, uveden u Rusiju u doba napoleonskih ratova

matroski – mornarski, marinerski

maz – mast, krema za mazanje

mebliran (franc.) – namješten, opremljen namještajem

moleben (rus.) – molitva (za zdravlje, blagoslov i sl.)

muče – šutke

mužik (rus.) – seljak, kmet

nenavidjeti – zavidjeti

nenavist – zavist

paletot (franc.) – palto, vrsta muškog ogrtača
pero – opruga
perpendikularno (lat.) – okomito, uspravno
pince-nez (franc. *pincer* – štipati + *nez* – nos) – cviker, naočale koje se štipaljkom pričvršćuju za korijen nosa
pled (engl. *plaid*) – kockasti vuneni ogrtač; debeli vuneni šal
počitanje – poštovanje
podhvatnik – poduzetnik
podrug – jedan i pol
pomije – ostaci od jela koji se daju stoci
prdavac – vrsta ptice selice, kosac (*Crex crex*)
prokuror (lat-rus.) – prokurator; tužitelj, državni odvjetnik
puđ (rus.) – mjera za težinu, oko 16 kg

razudba – autopsija, rasijecanje leša
rbina – krhotina, komadić
rezeda (lat.) – vrsta mirisne biljke, katanac, katančica, krasnica

samovar (rus.) – naprava za kuhanje čaja (tipično ruska)
sjek – dugačko i debelo brvno koje je na krajevima usječeno da bi se povezalo s drugima
slučiti se – dogoditi se
stanovoj (rus.) – redarstveni činovnik
strljad (rus.) – kečiga, vrsta riječne ribe vrlo cijenjenog mesa, iz porodice jesetri

šči (rus.) – ruska juha od kiselog kupusa
šuba – kožuh, vunena kabanica

tarantas (rus.) – pokrivena putnička kočija
trojka (rus.) – tradicionalne ruske otvorene saonice ili kočija koje vuku tri konja

vint – ruska verzija engleske kartaške igre *whist* (vist), popularna u 18. i 19. stoljeću
vrsta – ruska mjera za dužinu, 1,06 km

zemstvo – od liberalnih reformi cara Aleksandra II. 1864. godine izborna samoupravna okružna i kotarska vlast u carskoj Rusiji, u kojoj su zastupljeni svi društveni slojevi (plemići, građanstvo, seljaštvo); odlučivala u gospodarskim, infrastrukturnim (ceste), zdravstvenim i obrazovnim pitanjima